

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA

Karolina REBERNIK

**ODNOS UPRAVITELJEV CERKVA DO VARSTVA
ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH NA
SLOVENSKEM**

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA

Karolina REBERNIK

**ODNOS UPRAVITELJEV CERKVA DO VARSTVA ZATOČIŠČ
NETOPIRJEV V CERKVAH NA SLOVENSKEM**

MAGISTRSKO DELO

**ATTITUDE OF CHURCH MANAGERS TOWARD PROTECTION OF
BAT ROOSTS IN CHURCHES IN SLOVENIA**

MASTER OF SCIENCE THESIS

Ljubljana, 2016

*Če človek izključuje katerokoli božje bitje iz zavetja sočutja in usmiljenja,
bo počel enako tudi s soljudmi.*

sv. Frančišek Asiški

Magistrsko delo je nastalo na Univerzi v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, v okviru podiplomskega študija Bioloških in biotehniških znanosti s področja varstva naravne dediščine.

Na podlagi Statuta Univerze v Ljubljani ter po sklepu senata Biotehniške fakultete z dne 30. 5. 2013 je bilo potrjeno, da kandidatka izpolnjuje pogoje za magistrski Podiplomski študij bioloških in biotehniških znanosti ter opravljanje magisterija znanosti s področja varstva naravne dediščine. Za mentorico je bila imenovana doc. dr. Maja Zgajmajster ter za somentorja prof. dr. Drago Kos.

Komisija za oceno naloge:

Predsednik komisije:	prof. dr. Ivan Kos Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta Oddelek za biologijo
Član komisije:	prof. dr. Klemen Jerina Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta Oddelek za gozdarstvo
Član komisije:	doc. dr. Leon Debevec Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo

Komisija za zagovor naloge:

Predsednik komisije:	prof. dr. Ivan Kos Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta Oddelek za biologijo
Član komisije:	doc. dr. Miha Krofel Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta Oddelek za gozdarstvo
Član komisije:	doc. dr. Leon Debevec Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo

Datum zagovora: 29. 9. 2016

Podpisana izjavljam, da je magistrsko delo rezultat lastnega raziskovalnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravici shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Karolina Rebernik

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Md
DK	UDK 502/504:599.4:2-73 (497.4)(043.2)=163.6
KG	odnos/upravitelji cerkva/netopirji/zatočišča netopirjev v cerkvah/varstvo
AV	REBERNIK, Karolina, univ. dipl. biol.
SA	ZAGMAJSTER, Maja (mentorica)/KOS, Drago (somentor)
KZ	SI – 1000 Ljubljana, Večna pot 83
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Podiplomski študij bioloških in biotehniških znanosti, področje varstva naravne dediščine
LI	2016
IN	ODNOS UPRAVITELJEV CERKVA DO VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH NA SLOVENSKEM
TD	Magistrsko delo
OP	IX, 141 str., 3 preg., 5 sl., 4 pril., 235 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Za mnoge vrste netopirjev so cerkve izredno pomemben habitat za vzpostavitev porodniških kolonij. Nezadovoljstvo upraviteljev cerkva s prisotnostjo netopirjev v cerkvah, predvsem zaradi problematike kopičenja iztrebkov, lahko pripelje do preganjanja netopirjev in uničenja ali okrnitve njihovih zatočišč. Stanje ohranjenosti habitata je za vse vrste netopirjev, ki imajo zatočišča v cerkvah v Sloveniji, neugodno. Zaradi izrednega pomena in nenadomestljivosti cerkva kot zatočišč za netopirje, smo proučevali odnos med upravitelji cerkva, netopirji in sakralno arhitekturo ter ga postavili v slovenski kontekst. Ugotavljali smo kako na varstvo zatočišč netopirjev gledajo župniki in kaj bi po njihovem mnenju prispevalo k izboljšanju varstva. Z župniki smo izvedli 21 intervjujev in prepise analizirali v postopku kodiranja besedila. Interpretacija je sledila utemeljeni teoriji, ki smo jo naslonili na štiri temeljne vsebinske sklope: znanje župnikov o netopirjih in zatočiščih netopirjev, odnos župnikov do netopirjev, vedenje in izkušnje župnikov do netopirjev in na izboljšanje varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Poznavanje biologije netopirjev ter zavračanje mitov in vraž o netopirjih prispeva k izboljšanju odnosa in vedenja župnikov do netopirjev. K odnosu župnikov do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah znatno prispeva njihovo zaznavanje obsega povzročene škode na cerkvenih stavbah, kar se odraža tudi v vedenju. Izhajajoč iz spoznanja župnikov, da so bila njihova pretekla ravnanja v odnosu do varstva zatočišč netopirjev neustrezna, bi se ravnanje župnikov v prihodnje lahko spremenilo. Ob upoštevanju pravnih določil in finančnih spodbud je ozaveščanje ključno pri krepitvi boljšega znanja, odnosa in vedenja upraviteljev cerkva do netopirjev in varstva njihovih zatočišč v cerkvah.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN	Md
DC	UDC 502/504:599.4:2-73 (497.4)(043.2)=163.6
CX	attitude/church manager/bats/bat roosts in churches/conservation
AU	KAROLINA, Rebernik
AA	ZAGMAJSTER, Maja (supervisor)/KOS, Drago (co-supervisor)
KZ	SI – 1000 Ljubljana, Večna pot 83
ZA	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Postgraduate Study of Biological and Biotechnical Sciences, Field: Conservation of Natural Heritage
LI	2016
IN	ODNOS UPRAVITELJEV CERKVA DO VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH NA SLOVENSKEM
TD	Magistrsko delo
OP	IX, 141 p., 3 tab., 5 fig., 4 ann., 235 ref.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	For most species of bats churches are an important habitat to start a maternity colony. The displeasure of church managers with the presence of bats in churches, especially due to the problem of excrement piling, can lead to persecution of bats and the destruction and obstruction of their roosts. The state of habitat preservation is poor for all species of bats that roost in Slovene churches. Due to the great importance and indispensable role of churches as bat roosts, we observed the relationship between church managers, bats and sacral architecture and set it in Slovene context. We explored what is the opinion of priests on bat roost protection and what would increase the protection of bat roosts in churches. Interviews were conducted with 21 priests and an analysis was made through text coding. The grounded theory was followed by the interpretation, based on four basic content groups: the priests' knowledge of bats and bat roosts, the priests' attitude towards bats, the priests' behaviour and experience with bats and the improvement of the protection of bat roosts in churches. Knowing the biology of bats and the dissipation of myths and superstitions about bats contributes to the improvement of the attitude and behaviour of priests toward bats. The priests' knowledge of the scope of damage on sacral buildings contributes to their attitude towards the protection of bat roosts in churches, which also shows in their behaviour. Considering the realisation of priests that their past actions regarding bat roost protection were unsuitable, their future actions may change. Raising awareness, along with the legislation and financial aid, is a key to improving the knowledge, attitude and behaviour of church managers towards bats and the protection of their roosts in churches.

KAZALO VSEBINE

Ključna dokumentacijska informacija	III
Key words documentation	IV
Kazalo vsebine.....	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik.....	VII
Kazalo prilog	VII
Kratice	VIII
Slovar.....	IX
1 UVOD	1
2 TEORETIČNA IZHODIŠČA	4
2.1 DRUŽBOSLOVNI VIDIKI VARSTVA NETOPIRJEV.....	4
2.1.1 Komponente odnosa in tipologija odnosa do živali	5
2.1.2 Obravnavanje netopirjev z vidika tipologije odnosa do živali	8
2.1.3 Pomen znanja in izkušenj za odnos in vedenje.....	11
2.1.4 Odnos Cerkve do živali	16
2.2 ZATOČIŠČA NETOPIRJEV	20
2.2.1 Netopirji v stavbnih zatočiščih	21
2.2.2 Pomen in lastnosti zatočišč netopirjev v stavbah	23
2.2.3 Pomen arhitekturnih lastnosti cerkva za netopirje.....	25
2.3 OGROŽENOST IN VARSTVO NETOPIRJEV	28
2.3.1 Ogroženost netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah	28
2.3.2 Pravno varstvo.....	30
2.3.3 Finančne spodbude.....	33
2.3.4 Pomen komuniciranja z deležniki za varstvo netopirjev	36
2.3.5 Pregled ohranitvenih ukrepov za varstvo zatočišč v cerkvah	39
3 RAZISKOVALNI CILJ IN HIPOTEZE	43
4 METODE DELA	44
4.1 IZBOR INTERVJUANCEV	44
4.2 IZVEDBA INTERVJUJEV	46
4.3 ANALIZA IN INTERPRETACIJA INTERVJUJEV	47
5 REZULTATI IN RAZPRAVA.....	50
5.1 ANALIZA ODGOVOROV IN PARADIGMATSKI MODEL	50
5.2 ZNANJE O NETOPIRIH	58
5.2.1 Miti in vraže	58
5.2.2 Biologija netopirjev	59
5.2.3 Zatočišča netopirjev	61
5.2.4 Pravno varstvo netopirjev	64

5.2.5	Odnos do zatočišč, ohranitveni ukrepi in okrnjenje/uničenje zatočišč	66
5.3	ODNOS DO NETOPIRJEV	75
5.3.1	Odnos do netopirjev glede na tipologijo odnosa do živali	75
5.3.2	Odnos do netopirjev v religioznem okvirju	80
5.3.3	Odnos do varstva netopirjev v cerkvah	83
5.4	VEDENJE IN VPLIV IZKUŠENJ NA RAVNANJE DO NETOPIRJEV	84
5.4.1	Vedenje glede obnove cerkvene stavbe	84
5.4.2	Izkušnje z netopirji	86
5.4.3	Izkušnje z naravovarstveniki	88
5.5	POGLEDI NA IZBOLJŠANJE VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH	93
5.5.1	Izboljšan odnos in komunikacija	94
5.5.2	Zagotavljanje človeških in finančnih virov.....	97
5.5.3	Vključevanje upraviteljev cerkva v postopek popisa netopirjev	99
5.5.4	Ozaveščanje	101
5.6	POVEZANOST ZNANJA, ODNOSA, VEDENJA IN IZKUŠENJ Z NETOPIRJI V CERKVAH	106
5.7	PREDLOGI ZA IZBOLJŠANJE VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH, KI IZHAJAJO IZ IZKUŠENJ Z UPRAVITELJI CERKVA	113
5.8	METODOLOŠKO VREDNOTENJE RAZISKAVE	116
6	SKLEPI.....	119
7	POVZETEK (SUMMARY)	121
7.1	POVZETEK	121
7.2	SUMMARY	123
8	VIRI.....	125

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Opisi razsežnosti odnosa do živali, kot jih je razdelal Kellert (1984a, 1984b, 1993).....	7
Preglednica 2: Število izbranih naklonjenih in odklonilnih župnikov glede na območno enoto ZRSVN	46
Preglednica 3: Povzetek kodirnih tabel, kjer so razvidni glavni pojmi iz odgovorov naklonjenih in odklonilnih župnikov, kot tudi kategorije I. reda/temeljni vsebinski sklopi, kategorije II. reda in kategorije III. reda. Kratice pomenijo: Kat. - kategorija, NŽ - naklonjeni župniki, OŽ - odklonilni župniki. Zelena barva označuje ključne razlike med odklonilnimi in naklonjenimi župniki, ki so vezane na stališča odklonilnih župnikov.....	52

KAZALO SLIK

Slika 1: Prikaz teorije načrtovanega vedenja (TPB) (Ajzen in Fishbein 1980, Ajzen 1991)	16
Slika 2: Legenda grafičnega dela popisnega protokola za monitoring netopirjev v stavbah Slovenije (povzeto po Presetnik in sod., 2007)	26
Slika 3: Paradigmatski model razumevanja odnosa upraviteljev cerkva do netopirjev in varstva njihovih zatočišč v cerkvah. Model temelji na kodirni tabeli (Preglednica 3). Barve pomenijo: oranžna – temeljni vsebinski sklopi/kategorije I. reda, modra – kategorije II. reda, siva in zelena – kategorije III. reda, črtkano roza – povezava med temeljnimi vsebinskimi sklopi. Za podrobnejši opis glej besedilo v nadaljevanju.	57
Slika 4: Prikaz teorije načrtovanega vedenja na primeru zamreženja preletnih odprtin za netopirje v cerkvah (model prilagojen po St John in sod., 2010).....	109
Slika 5: Prikaz teorije načrtovanega vedenja na primeru čiščenja netopirskega gvana na podstrešju cerkva (model prilagojen po St John in sod., 2010, 2014).....	109

KAZALO PRILOG

Priloga A - Okvirna vprašanja za intervju	
Priloga B - Kodirna tabela za naklonjene župnike	
Priloga C - Kodirna tabela za odklonilne župnike	
Priloga D - Število odgovorov intervjuvancev	

KRATICE

ARSO - Agencija Republike Slovenije za okolje in prostor

CKFF - Center za kartografijo favne in flore

MNN - Mednarodna noč netopirjev

MOP - Ministrstvo za okolje in prostor

NŽ - naklonjeni župniki

OŽ - odklonilni župniki

SDPVN - Slovensko društvo za proučevanje in varstvo netopirjev

SSKJ - Slovar slovenskega knjižnega jezika

SŠŠ - Sporočila slovenskih škofij

ZGO - Zakon o graditvi objektov

ZON - Zakon o ohranjanju narave

ZRSVN - Zavod Republike Slovenije za varstvo narave

ZVKDS - Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

SLOVAR

Cerkev: poimenovanje institucije Rimokatoliške/Katoliške Cerkve

cerkev: stavba namenjena za krščansko bogoslužje, sakralna stavba (SSKJ, 2014)

odnos: kar se izraža, kaže v ravnanju s kom, vedenju do koga; kar se izraža, kaže v ocenjevanju, presojanju česa (SSKJ, 2014)

ohranitveni ukrepi: ukrepi, s katerimi se omogoča ohranjanje zatočišč netopirjev v stavbi in hkrati zmanjša morebitne negativne vplive prisotnosti netopirjev v stavbi

ozavestiti: narediti, povzročiti, da kdo kaj spozna, se česa zave, da kdo kritično presoja, spoznava svoja in tuja dejanja, mnenja ali čuti odgovornost zanje (SSKJ, 2014)

upravitelji cerkva: tisti, ki upravljajo oz. skrbijo za cerkev in so odgovorni za njeno stanje; ponavadi župniki in župnijski upravitelji, ki so upravitelji cerkvenega premoženja svoje župnije

vedenje: celota dejanj, ki izraža, kaže razpoloženje, odnos koga do ljudi, okolja (SSKJ, 2014). V nalogi uporabljamo zapis brez strešice »vedenje«, ki v vseh primerih označuje vedenje, za razliko od védenja, ki kot glagolnik od vedeti opredeljuje, kar kdo ve ali kar se ve na sploh (SSKJ, 2014).

vzgoja: duhovno in značajsko oblikovanje, zlasti otroka (SSKJ, 2014)

znanje: celota podatkov, ki si jih kdo vtisne v zavest z učenjem; poznavanje (SSKJ, 2014)

zatočišče: del habitata netopirjev, ki služi netopirjem kot struktura, nujno potrebna za razmnoževanje, vzrejo potomcev ali preživetje določenega obdobja v letu ali dnevu (Uredba o zavarovanih ..., 2004)

župnik: predstojnik župnije (SSKJ, 2014). V nalogi uporabljena beseda »župniki« se nanaša na upravitelje cerkva.

župnijski upravitelj: duhovnik, ki nadomešča župnika, kadar je župnija izpraznjena ali je župnik oviran pri opravljanju službe v župniji (Košir, 2013)

1 UVOD

Netopirji so nočno aktivni sesalci, ki se podnevi zadržujejo v zatočiščih. Ta so poleg naravnih, kot so jame, drevesna dupla, skalne razpoke, tudi stavbe (Dietz in sod. 2009, Marnell in Presetnik, 2010). Cerkve so objekti, ki jih netopirji verjetno naseljujejo že več stoletij (Wolley, 2015). V Evropi poročajo o domnevnih negativnih vplivih prisotnosti netopirjev v cerkvah, pri čemer je izpostavljena problematika kopičenja iztrebkov in s tem povezanega neprijetnega vonja (Howard, 2009). Nezadovoljstvo s prisotnostjo netopirjev v cerkvah lahko pripelje do preganjanja netopirjev in uničenja ali okrnitve njihovih zatočišč. Netopirji so ena najbolj ogroženih skupin sesalcev v Evropi: ohranjanje zatočišč je eno najpomembnejših ukrepov za njihovo varstvo (Dietz in sod. 2009, Howard in Richardson 2009).

Pri varstvu netopirjev in njihovih zatočišč v stavbah imata tako pogled družbe kot pogled posameznika na varstvo živali odločilen vpliv. Vzroki za preganjanje netopirjev še vedno najpogosteje izvirajo iz negativnega odnosa ljudi do teh živali (Prokop in sod., 2009). Na filozofskem, znanstvenem in religioznem področju so se sicer zgodile družbene spremembe v smeri pozitivnejšega odnosa do živali v splošnem (Cavalieri, 2006), vendar sta pri varstvu netopirjev enako pomembna, če ne bolj, pogled in ravnanje posameznika, ki se pogosto lahko razlikuje od družbenih norm.

Poznavanje odnosa javnosti do živali in njihovega habitata je ključnega pomena za oblikovanje odločitev, ki zmanjšujejo morebitne konflikte med človekom in prostoživečimi živalmi (Barnes 2013, Decker in Chase 1997, White in sod. 2005). Konflikti so z družboslovnega vidika rešeni šele, ko ljudje verjamejo, da so rešeni (Decker in Chase, 1997). Razkrivanje, kaj ljudje mislijo in kako ravnajo s prostoživečimi živalmi, razumevanje, zakaj tako ravnajo, ter vključevanje tega razumevanja v politike, upravljavsko odločevalske procese in programe sta Decker in Lipscomb (1991) opisala kot »družboslovne vidike upravljanja s prostoživečimi živalmi«. Anko (2011) ugotavlja, da varstvo narave tako ni zgolj naravoslovna, marveč tudi družboslovna veda, ki obravnava človeka kot posameznika in kot del skupnosti. Spregledanost človekovega odnosa do narave, kot pomembnega vidika varstvenih tem, pušča vrzel v operativnem varstvenem delu (Anko, 2011).

Netopirji so živalska skupina, o katerih kroži veliko negativnih predsodkov. Obenem je med njimi mnogo vrst, ki so ključno vezane na bivanje v stavbah. V evropskem prostoru so verjetno zaradi njihovega nočno aktivnega življenja in umaknjenosti v večinoma težko dostopna dnevna zatočišča, netopirje povezovali s temnimi in zloveščimi silami (Zagmajster, 2005). Iz nevednosti in strahu so se izoblikovale vraže in negativna prepričanja o netopirjih (Prokop in sod., 2009). Netopirji so pogosto označeni kot nadloga, škodljivci in prenašalci bolezni, njihova podoba in posledično »družbeni« status sta nizka, zaradi česar jih ljudje preganjajo (Mitchell-Jones in McLeish, 2004).

Spreminjanje vedenja ljudi je pomemben del zavzemanja za ohranjanje biotske raznovrstnosti (Schultz, 2011). Tudi varstvo netopirjev sloni na spreminjanju človekovega vedenja, a da se to zgodi, moramo poznati izvor in dejavnike vpliva na vedenje, ki so povezani z znanjem, odnosom do živali in do njihovih habitatov, izkušnjami, vrednotami in socialnimi normami (Kingston, 2016). Odnos v širšem pomenu besede sestavljajo vedenjska, kognitivna (spoznavna) in afektivna (čustvena) komponenta (Eagly in Chaiken, 1993).

V sakralnih stavbah, kjer so zatočišča netopirjev, je preživetje netopirjev neposredno odvisno od vedenja človeka, saj pogosto prihaja do na videz nasprotnih interesov med varstvom netopirjev in ohranjanjem kulturne dediščine (Howard, 2009). V Sloveniji so že z začetkom obsežnejših raziskav netopirjev v 90-ih letih prejšnjega stoletja beležili izginjanje cerkvenih zatočišč (Presetnik in sod. 2009a), sistematični državni monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2006 do 2015 je pokazal, da število uničenih ali okrnjenih zatočišč netopirjev v cerkvah še vedno narašča (Presetnik in sod. 2007, 2009b, 2011, 2012, 2013, 2015). Ker je v kotiščih zbranih veliko število samic z mladiči (t.i. porodniška kolonija), lahko uničenje kotišča povzroči uničenje skupine netopirjev določenega območja (Presetnik in sod. 2009a).

Čeprav so netopirji in njihovi habitati varovani z nacionalno in mednarodno zakonodajo in obstajajo relativno tehnično in cenovno relativno nezahtevni ukrepi preventivne zaščite cerkvene stavbe pred morebitnimi težavami zaradi netopirjev (gvano), pa je stanje ohranjenosti habitata za vse vrste netopirjev, ki imajo zatočišča v cerkvah v Sloveniji, neugodno (Presetnik in sod., 2011). Razlogi za ravnanje odgovornih oseb, ki upravljajo cerkve, pri nas še niso bili sistematično proučeni, čeprav izkušnje terenskih popisovalcev z župniki segajo v leto 1998, ko se je pričelo sistematično popisovanje cerkva (Presetnik in sod., 2009a). O izkušnjah z župniki piše tudi Zgamažster (2011) ter Presetnik in sod. (2015). Hlad (2004) piše o preteklih komunikacijskih aktivnostih z župniki.

V pričujoči nalogi smo skušali izboljšati razumevanje odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem. V nalogi smo se osredotočali na problematiko varstva netopirjev v izbranih cerkvah in ne na problematiko varstva netopirjev v drugih tipih stavb urbaniziranih okolij, a smo problematiko varstva živali in njihovo odvisnost od drugih umetnih stavb primerjalno izpostavili. Raziskovalni problem, ki ga v nalogi zasledujemo, je raznovrstnost pogledov na varstvo netopirjev v cerkvah s stališča upraviteljev cerkva. Upravitelji cerkva so eden izmed najpomembnejših deležnikov pri ohranjanju porodniških kolonij netopirjev in zagotavljanju ugodnega stanja njihovih zatočišč (kotišč) v cerkvah. Z nalogo smo osvetlili vzroke za ravnanje izbranih upraviteljev cerkva, ki so dopustili uničenje ali okrnitev zatočišč netopirjev v cerkvah, in vzroke, zakaj pri nekaterih upraviteljih cerkva do tega ni prišlo.

Opređeljeno problemsko področje zajema proučevanje odnosa med človekom, živaljo in arhitekturo (grajenim okoljem). Glede na cilje naloge smo odnos človek - žival - arhitektura zožili na odnos upravitelji cerkva - netopirji - cerkve (sakralna arhitektura) ter ga postavili v slovenski kontekst.

Arhitekturne lastnosti in funkcije sakralnih stavb imajo pomembno vlogo pri selekciji in naselitvi netopirjev (Berkova in sod. 2014). S predstavitvijo odnosa netopirji - sakralna arhitektura smo ovrednotili pomembnost sakralnih stavb, kot posebnih sestavin stavbne tipologije, za naselitev netopirjev v Sloveniji. Pri tem smo v središče postavili cerkve Katoliške Cerkve. Ker pa ravno ravnanja ljudi vodijo v uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev v cerkvah in s tem prispevajo k neugodnemu stanju ohranjenosti habitatov netopirjev, smo podrobneje raziskali odnos upravitelji cerkva - netopirji in upravitelji cerkva - sakralna arhitektura. Na kognitivni, afektivni in vedenjski ravni smo osvetlili poglede upraviteljev cerkva na netopirje in varstvo zatočišč netopirjev v sakralni stavbi. Ugotavljali smo, kako znanje, odnos, vedenje in izkušnje upraviteljev cerkva z netopirji in z varstvom netopirjev prispevajo k učinkovitosti varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

V nalogi smo upoštevali, da je varstvo živalskih vrst in njihovih habitatov interdisciplinarno področje. Raziskava vključuje elemente različnih družboslovnih in naravoslovnih disciplin. Težavnost interdisciplinarnosti se kaže v širini in zahtevni obravnavi celovitosti problematike ter v preseganju in sintezi spoznanj različnih področij znanosti (Torkar, 2006), s čimer smo se soočili tudi v naši nalogi.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

2.1 DRUŽBOSLOVNI VIDIKI VARSTVA NETOPIRJEV

Vsakdanje življenje se prikazuje kot realnost, ki jo ljudje različno interpretiramo in ji dajemo subjektiven pomen. Svet vsakdanjega življenja za človeka ni le samoumevna realnost, saj ta svet nastaja v mišljenju in delovanju posameznika (Berger in Luckmann, 1988). Družbena konstrukcija realnosti se kaže tako v posameznikovem doživljanju, kot vpetosti posameznika v družbo in institucionalni okvir. Narava tako ni zgolj objektivna kreacija, ampak konstrukt družbe, ki odseva zgodovinske, geografske in kulturne lastnosti, ki vplivajo na doživljanje posameznika (Ellen, 1996). Tudi človekov odnos do živali je družbeni konstrukt, ki se je kulturno in geografsko oblikoval tekom zgodovine ter se je zaradi družbenih procesov in novih spoznanj spreminjal skozi čas in prostor. Cavalieri (2006) obravnava konstrukcijo družbenega odnosa do živali s stališča vprašanja moralnega statusa živali, spreminjanja kulturne premise, specizma in vrednosti življenja. V knjigi »Živalsko vprašanje« se preko zgodovine filozofije osredotoča na lastnosti, ki ločujejo človeka od nečloveških živali ter predlaga konceptualne zastavke za podeljevanje pravic živalim, obravnavo človekovih dolžnosti do živali in ovržbo dominacije človeka nad živalmi. O zgodovinskem spreminjanju odnosa do živali in narave pregledno pišeta Ryder (2000) in Nash (1989).

Pojem človeške razsežnosti oz. družboslovni vidiki prostoživečih živali (ang. human dimensions of wildlife - HDW) sta vpeljala Hendee in Schoenfeld (1973). Družboslovni vidiki varstva prostoživečih živali obsegajo teoretične konstrukte, ki vplivajo na spreminjanje posameznikovega vedenja v zvezi z varstvom prostoživečih vrst in imajo zaslombe v znanju, odnosu in preteklih izkušnjah, kot tudi v vrednotah posameznika in družbe (Manfredo 2008, Kingston 2016). Naravovarstvo temelji na ideji trajnosti, ki vključuje ekološki, socialni in ekonomski steber (Anko, 2011), pri čemer sta slednja dva v praksi večinoma prezrta (Anko, 2013). V zadnjem času se pri varstvu narave izpostavlja še četrti »kulturni« (vrednotni) steber, ki je pomemben prav pri odnosu do živali (Blackmore in sod. 2013a, 2013b). Močna kulturna komponenta pri vrednotah vpliva na manjše razlikovanje med vrednotami znotraj določene kulture in večje razlikovanje med različnimi kulturami (Schwartz, 1992). Medtem, ko je tradicionalno upravljanje s prostoživečimi živalmi osnovano na aplikativni biologiji, področje danes vključuje raziskovanje živali in njihovih habitatov ter raziskovanje odnosa ljudi do živali. Sprejemanje odločitev pri upravljanju prostoživečih živali je postalo tako biološko kot sociopolitično vprašanje (Bath, 1998).

Vedno več je situacij, kjer prihaja do srečanj med ljudmi in prostoživečimi živalmi, predvsem zaradi naraščajoče populacije ljudi v mestu in širjenja podeželskega obrobja v urbana predmestja (Gigliotti in Decker, 1992). Nekatere prostoživeče vrste živali so zelo uspešno naselile območja, ki jih naseljujejo ljudje, in so od njih vedno bolj odvisne.

Posledično je pridobivanje podpore lokalnega prebivalstva eden izmed ključnih dejavnikov za upravljanje in ohranjanje nekaterih vrst (Browne - Nuñez in Jonker, 2008). Pri obravnavi odnosov med človekom in prostoživečimi živalmi je enako pomembna obravnava človeškega in biološkega vidika (Decker in Bath, 2010). Za naravovarstvenike je pomembno, da imajo informacije o vseh treh komponentah in njihovem medsebojnem vplivanjem: o populaciji prostoživečih živali, njihovih habitatih in družbenem okolju (Bath, 1998). Torkar in McGregor (2010) navaja, da večina raziskovalcev, ki se ukvarjajo s problematiko soočanja človek-narava, ugotavlja, da je delo z ljudmi bistveno za doseganje ciljev naravovarstva. Varstvo narave tako zahteva vložek različnih znanstvenih disciplin in nujnost interdisciplinarnega znanja o problematiki. Povezovanje kvantitativnih in kvalitativnih pristopov ter družboslovnih in naravoslovnih vidikov je nujno za reševanje zapletenih naravovarstvenih vprašanj.

Večina raziskav družboslovnih vidikov upravljanja in varstva ogroženih živalskih vrst je v svetu in Sloveniji vezanih na velike zveri. Raziskave odnosa javnosti so bile pri nas narejene na primeru medveda, volka in risa (Korenjak 1995, Korenjak in Adamič 1996, Marinko in Skrbinšek 2011, Mulej-Tlhaolang 2011, 2014). O pomenu razumevanja stališč deležnikov pri varstvu morskih datljev piše Trampuš (2015). Družboslovne raziskave so se razširile tudi na druga področja naravovarstva kot je varstvo gozdov v mestih (Žižek in Pirnat, 2011), ustanavljanje zavarovanih območij (Nastran, 2015) in oblikovanje programov obiskovanja zavarovanega območja (Šalaja, 2016).

Vprašanje sobivanja ljudi in netopirjev je v objavljeni literaturi večinoma obravnavano iz zornega kota varstva netopirjev, težje dostopne so raziskave stališč lastnikov stavb (Marnell in Presetnik, 2010). Med prebivalci Fort Collinsa v Koloradu je bila narejena raziskava o znanju in zaznavanju netopirjev, ki naseljujejo stavbe (Sexton in Stewart, 2007). V Sloveniji družboslovni vidiki varstva netopirjev še niso bili sistematično in ciljno raziskani.

Kingston (2016) ugotavlja, da biologom, ki se ukvarjajo z netopirji, primanjkuje znanj za izvajanje raziskav družboslovnih vidikov varstva netopirjev, kljub temu, da so take študije potrebne za uspešno varstvo. Bistvenega pomena za varstvo netopirjev in njihovih habitatov je, da strokovnjaki za netopirje zavzamejo interdisciplinarni pristop in sodelujejo z raziskovalci družboslovnih ved, ki imajo strokovno znanje in izkušnje na področju socioloških pristopov (Kingston, 2016).

2.1.1 Komponente odnosa in tipologija odnosa do živali

Eagly (1992) opredeljuje odnos kot težnjo ali notranje stanje, ki vodi osebo do ocenjevalnih odzivov, ki so naklonjeni ali odklonilni. Gre za težnjo misliti, čutiti in delovati pozitivno ali negativno do odnosnih predmetov v našem okolju. Odnosni predmet se lahko nanaša na ljudi, živa bitja, predmete, koncepte ali dogodke (Eagly in Chaiken

1993, Petty 1995). Odnos je ocena, ki jo sestavljajo kognitivna (spoznavna), afektivna (čustvena) in vedenjska (behavioralna) komponenta.

Kognitivno komponento odnosa do netopirjev sestavljajo informacije, sodbe, misli, prepričanja in znanje, ki ga ima posameznik v zvezi z netopirji. Prepričanja in miti (alternativni koncepti), ki krožijo v javnosti, so lahko napačni in vodijo do negativnih odzivov (Kingston, 2016). Čustvena komponenta odnosa do netopirjev je pri ljudeh pogosto zaznana kot strah (Prokop in sod. 2009, Kahn in sod. 2008, Mitchell-Jones in McLeish 2004), kar vodi do negativnih afektivnih odgovorov. Vedenjska komponenta odnosa do netopirjev sloni na preteklih ravnanjih in izkušnjah v zvezi z netopirji in se kaže kot vedenjska namera za ravnanje v prihodnosti (Kingston, 2016). Vedenjsko komponento, imenovano tudi voljno (konotivno) komponento, sestavlja niz predispozicij za določeno ravnanje, t.i. pripravljenost posameznika, da deluje na določen način, ki pa se ne uresniči vedno (Thompson in Mintzes, 2002).

Če se spremeni katerakoli komponenta, to pomeni, da se bo pojavila težnja po spremembi ostalih dveh komponent (Oppenheim 1992, Damjan in Možina 1999, Eagly in Chaiken 1993). Za osebo ni nujno, da bo imela vse tri komponente odnosa do odnosnega predmeta. Kingston (2016) pojasni, da ima otrok lahko določena prepričanja o netopirjih in pozitivna ali negativna čutenja do njih, čeprav ni nikoli prišel v neposreden stik z netopirji (ni vedenjske komponente). Čeprav je povezanost med komponentami pogosto konsistentna in vse tri usklajeno podpirajo nek odnos (Eagly in Chaiken, 1993), so lahko posamezne komponente v disonanci ali si celo nasprotujejo. Kingston (2016) ugotavlja, da je to zavedanje nujno pri prepoznavanju in oblikovanju naravovarstvenih sporočil. Kot primer navaja, da se posameznik lahko zaveda in ceni ekosistemske usluge, ki jih nudijo netopirji (pozitivno spoznanje), a se jih vseeno boji (negativno čustvo). Vplivanje na posamezno komponento odnosa tako ne bo vodilo do spremembe v odnosu do netopirjev, posebej, če sta ostali komponenti močnejši. Metode in pristopi, ki delujejo večkomponentno, imajo večji učinek pri oblikovanju odnosa.

V raziskavah najpogosteje uporabljen okvir za razumevanje človekovega odnosa do živali je empirični pristop Stephana Kellerta (Kellert 1984a, 1984b, 1993), ki je opredelil devet tipov razsežnosti odnosa do živali: estetsko, gospodovalno, ekologično, znanstveno, humanistično, moralistično, negativistično, naturalistično in uporabno razsežnost. V nekaterih raziskavah (Kellert 1996, Barnes 2013) je ekologična razsežnost združena z znanstveno v ekoznanstveno, negativistična razsežnost pa se deli na negativistično in nevtralistično razsežnost odnosa.

Preglednica 1: Opisi razsežnosti odnosa do živali, kot jih je razdelal Kellert (1984a, 1984b, 1993)

Razsežnost odnosa	Opis
Estetska	Primarno zanimanje je usmerjeno na fizično privlačnost in simbolno lastnost živali.
Gospodovalna	Primarno zanimanje je usmerjeno v nadvlado in nadzor živali ter nadzor nad številčnostjo živali.
Znanstvena	Primarno zanimanje je osredotočeno na fizične značilnosti, taksonomsko klasifikacijo in biološko delovanje vrste.
Ekologistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na okolje kot sistem in na odnose med vrstami ter med vrstami in njihovimi habitati.
Humanistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na močno čustveno naklonjenost posameznim živalim, predvsem domačim ljubljencem.
Moralistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na pravilno ali napačno ravnanje z živaljo, z močnim nasprotovanjem do izkoriščanja in krutosti do živali.
Negativistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na strah, gnus in odpor do živali in njenega varstva.
Naturalistična	Primarno zanimanje je usmerjeno na neposreden stik z živaljo pri zunanji rekreaciji in na uživanje ob doživljanju prostoživečih živali.
Nevtralistična	Primarno zanimanje je usmerjeno v nezanimanje in ravnodušnost do živali in njenega varstva.
Uporabna	Primarno zanimanje je osredotočeno na praktično vrednost živali ali podrejenost živali za materialno korist. Odnos do živali je opredeljen kot fizična korist, ki jo ima človek v smislu hrane, zdravil, obleke, orodja in drugih materialnih dobrin.* Lahko pa se uporabna razsežnost navezuje na nematerialno oz. posredno korist, ki jo ima človek od živali, kot so npr. ekosistemske usluge.

* Visković (1996) meni, da so živali uporabne poleg hrane še za verovanje, fantaziranje, navdih za delo, bojevanje, umetnost, prodajo, politiko, za druženje ter za tehnologijo (bionika).

2.1.2 Obravnavanje netopirjev z vidika tipologije odnosa do živali

Zaradi šibkega ujemanja s cilji naloge, ki se osredotoča na varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah, smo humanistično in naturalistično razsežnost odnosa, kot ju je opredelil Kellert (1984a, 1984b, 1993), izključili iz obravnave odnosa do netopirjev.

Knight in Branett (2008) ugotavljata, da je fizična privlačnost živali povezana z javno podporo za njeno varstvo, saj lahko zbuja močna čustva. Kellert (1996) v raziskavah potrjuje, da **estetska** razsežnost odnosa vpliva na podporo varstvu vrste. Ljudje bolje vrednotijo velike, atraktivne živali s pokončnejšo držo in živali, ki hodijo, tečejo ali letijo kot tiste, ki se plazijo, gomazijo ali živijo pod zemljo. Kljub temu so Czech in sod. (1998) ugotovili, da so pri varstvu vrst pomembne tudi ostale lastnosti, kot so ekološka pomembnost ali redkost vrste, sposobnost živali, da čuti, misli in je odzivna na bolečino. Knight in sod. (2003) so pokazali, da imajo ljudje raje živali, ki so bolj podobne človeku po fizičnem izgledu in navadah (antropomorfizem), medtem ko živali, ki izgledajo drugače, dojemajo bolj negativno. V raziskavi o estetski in negativistični razsežnosti odnosa (Knight, 2008) so bili netopirji uvrščeni med manj estetsko prijetne oz. grde živali, poleg kač in pajkov.

V primerjavi s človekom, netopirji letijo, spijo čez dan v težje dostopnih krajih, visijo z glavo navzdol in uporabljajo eholokacijo za sporazumevanje (Dietz in sod. 2009). Kellert (1996) navaja, da z upoštevanjem antropomorfizma ljudje bolje vrednotijo živali, ki letijo, kar bi lahko predstavljalo prednost za netopirje pri varstvu. Vendar so relativno majhne oči (z izjemo letečih lisic, ki naseljujejo kontinente Starega sveta), neobičajna obrazna maska (npr. podkovnjakov) ter neizrazita barva kože lastnosti, ki verjetno niso prednostne za varstvo glede na zunanje značilnosti, kot jih naslavlja antropomorfizem. Prokop in Fančovičová (2013) ugotavljata, da barva živali vpliva na pripravljenost ljudi za varovanje žival. V raziskavi so bili posamezniki bolj pripravljeni varovati aposematične živali, ki so živih barv in vzorcev, kot živali, ki so bile neintenzivnih barv.

Prokop in sod. (2009) ter Barnes (2013) so merili **znanstveno** razsežnost odnosa v povezavi z zanimanjem za biologijo netopirjev ter **ekologistično** razsežnost odnosa v povezavi s poznavanjem vloge netopirjev v naravi ter odnosov med netopirji in ljudmi. V obeh raziskavah je zanimanje za biologijo netopirjev zavzemalo taksonomsko klasifikacijo, prehranjevanje, razmnoževanje, selitveno dinamiko, življenjski prostor in fizične lastnosti netopirjev. V raziskavi Prokopa in sod. (2009) se je 81 % vprašanih strinjalo, da so netopirji zanimive živali. Kellert (1993) navaja, da si obe razsežnosti odnosa, tako znanstvena kot ekologistična, delita zanimanje, radovednost, čudenje in privlačnost do raziskovanja živali. Zanimanje ni toliko usmerjeno v korist za človeka, temveč se bolj osredotoča na opazovanje in zadovoljstvo nad kompleksnostjo narave.

Gospodovalna razsežnost odnosa je bila bolj izrazita v preteklosti, v povezavi človeka z lovom in hrano, danes pa jo povezujemo z uničevalnimi težnjami in prekomernim izkoriščanjem naravnih življenjskih okolij s strani človeka (Kellert, 1993). Gospodovalna in **moralistična** razsežnost odnosa sta pogosto povezani z judovsko-krščansko religijo (Serpell, 2004). Knight (2008) ugotavlja, da ljudje z višjimi moralnimi vrednotami poročajo o višji stopnji podpore za varstvo živalskih vrst, vključno z netopirji, kot tisti z gospodovalnim odnosom do živali. Moralni odnos do živali se razvije že zgodaj v otroštvu, v predšolski dobi, in lahko obstaja skupaj z negativističnim odnosom do živali (Kahn in sod., 2008). Kahn in sod. (2008) so v raziskavi odnosa otrok do netopirjev ugotovili, da je večina otrok izražala moralno skrb do netopirjev; tako tisti otroci, ki so se bali netopirjev kot tisti, ki se jih niso bali. Clayton in sod. (2013) povezuje odgovornost do varstva živali za poznejše rodove z moralnim čutom. Po drugi strani predvideva, da imajo ljudje moralističen odnos do živali tudi za to, ker ne želijo prevzeti odgovornosti za škodovanje živalim.

Negativistična razsežnost odnosa do netopirjev je povezana s strahom in gnusom, ki ga netopirji pogosto izzovejo pri ljudeh, bodisi zaradi samega odpora do živali ali tveganja za prenašanje bolezni (Hutson in sod., 2001). Pretiran strah do nekaterih živali/živalskih skupin je lahko priučen, pridobljen z lastno negativno izkušnjo ali izkušnjo drugega. Stopnja strahu je pri posameznikih različna in se kaže vse od občutka neprijetnosti do napadov panike. Strah lahko izzove dejanska ali namišljena situacija z živaljo oz. že sama misel na določeno žival (Prokop in Tunnicliffe, 2008). Prokop in Tunnicliffe (2008) obravnavata strah pred nekaterimi živalmi kot biološko predispozicijo obrambe pred potencialno grožnjo. Nekatere živali vzbujajo strah in izzovejo obrambni odgovor, ker so nevarne ljudem kot plenilci ali potencialni nosilci bolezni. Vzrok za strah pred netopirji je lahko tudi razmišljanje o možnosti gastro-intestinalnih okužb preko prenosa klic iz gvana ali urina iz rok v usta (Hutson in sod., 2001). Najpogostejši strah je med ljudmi prisoten zaradi razmišljanja o možnostih okužb preko ugriza ali prask, pa čeprav nikoli ne pridejo v direktne stik z netopirji. To mišljenje in ta strah sta še posebno izrazita pred »steklino«, pa čeprav gre za drug tip virusa kot pri domačih živalih (t.i. evropskega netopirskega lyssa virusa), katerih pojavljanje v Evropi je redko (Hostnik in sod. 2010, Mitchell-Jones 2004). V Sloveniji npr. prisotnosti lisavirusa pri okoli 300 testiranih netopirjih, ki so pripadali 11 različnim vrstam, niso potrdili (Hostnik in sod., 2010).

Prokop in Tunnicliffe (2008) sta ugotovila, da imajo osnovnošolski otroci več strahu pred pajki kot netopirji. Povezavo med boljšim znanjem in boljšim odnosom sta ugotovila le pri netopirjih, medtem ko pri pajkih nista zaznala povezave med znanjem in odnosom, verjetno zaradi v osnovi večjega strahu do pajkov. Skupaj s hrošči, mišmi, pajki in kačami so netopirji najbolj pogosto navedena žival, ki zbuja fobije (Prokop in sod., 2009). Po drugi strani Mitchell-Jones in McLeish (2004) ugotavljata, da ljudje redko do netopirjev čutijo močno fobijo, ki lahko povzroči mentalni stres in stisko.

Negativistična razsežnost odnosa do živali se lahko izrazi tudi posredno preko dojemanja škode, ki jo povzročajo živali (Mitchell-Jones in McLeish, 2004). Eden izmed najpogostejših izrazov splošnega strahu in odpora do netopirjev je prepričanje, da so netopirji golazen in škodljivci, kot so miši, ki delajo škodo in jih je potrebno uničiti. Strah izvira iz prepričanja, da so netopirji v stavbah prisotni celo leto in da se razmnožujejo kot miši (Mitchell-Jones in McLeish, 2004).

Prokop in Jančovičova (2013) sta pokazala, da imata strah in gnus pomemben negativen vpliv na pripravljenost varovati živali. Knight in Branett (2008) povzemata, da so posamezniki izrazili manjšo podporo za varovanje vrste, ki izzove strah, kot tisti posamezniki, ki zaznavajo vrsto kot neškodljivo. Tako strah kot gnus do določene živali sta pogosto družbeno pogojena. V sodobnih družbah je opažena pozitivna sprememba odnosa do živalskih vrst, ki pri ljudeh sicer zbuja gnus, kot so plazilci in pajki, saj jih ima vedno več ljudi za domače ljubljence.

Uporabna razsežnost odnosa, ki se kaže kot neposredno izkoriščanje netopirjev za hrano in uporabo v tradicionalni medicini, je vezana predvsem na velike netopirje leteče lisice (družina *Pteropodidae*). Lovljenje netopirjev je široko razširjeno in zadeva vsaj 167 vrst netopirjev v Afriki, Aziji, Oceaniji in v nekaterih delih osrednje in južne Amerike (Mildenstein in sod., 2016). Kunz in sod. (2011) navajajo, da obstaja tržno povpraševanje za gvano kot organsko gnojilo. Uporaba netopirskega gvana kot gnojilo se v zadnjih časih zaradi umetnih gnojil zmanjšuje, čeprav je še vedno pomemben vir gnojila za države v razvoju (Hutson in sod., 2001).

Posredna uporabnost netopirjev se kaže v ekosistemskih uslugah. Kunz in sod. (2011) definirajo ekosistemske usluge kot koristi, pridobljene iz okolja, ki povečajo človekovo dobro počutje. V pregledu ekosistemskih uslug, ki jih nudijo netopirji, Kunz in sod. (2011) navajajo, da netopirji že dolgo igrajo pomembno vlogo pri uravnavanju številčnosti žuželk, raznosu semen in opraševanju, šele nedavno pa so študije pokazale tudi finančno oceno njihovega ekonomskega vpliva. Netopirji, ki se prehranjujejo z žuželkami, sadjem in nektarjem, pomembno vplivajo na ekološke interakcije v naravnih in kmetijskih ekosistemih. S prenašanjem hranil in energije preko gvana vzdržujejo kopenske, morske in jamske ekosisteme (Kunz in sod., 2011). Več kot dve tretjini netopirjev je žužkojedih, tako da s prehranjevanjem vplivajo na zmanjševanje škodljivcev v poljedelstvu ter prenašalcev specifičnih patogenov na človeka in druge sesalce. Netopirji prispevajo k vzdrževanju ekosistemske stabilnosti in kontroli števila žuželk v mnogih delih sveta. Tako npr. populacija mehiških buldoških netopirjev (*Tadarida brasiliensis*) v pokrajini Nuevo Leon v Mehiki zmanjšuje škodo na pridelkih za 25-50 % (Kunz in sod., 2011).

Na razsežnosti odnosa po Kellertu (1998a, 1984b, 1993) je vezana **čustvena komponenta** odnosa do netopirjev. Čustva usmerjajo in motivirajo ljudi. Vsa čustva imajo vrednostni predznak, lahko so prijetna ali neprijetna. Po pravilu se izogibamo tistim

objektom in dejavnostim, ki povzročajo negativna čustva (neugodje, strah, gnus, žalost, sram, jeza), usmerjamo pa se k onim, ki zbujaajo pozitivno čustvovanje (ugodje, veselje, simpatijo) (Musek in Pečjak, 2001). Strah in gnus sta čustvi vezani na negativistično razsežnost odnosa do netopirjev. Pozitivnejša občutja so zaznana pri znanstveni, ekologiški in uporabni razsežnosti odnosa kot so navdušenje, zanimanje, radovednost. Estetska razsežnost odnosa vzbuja pozitivna ali negativna občutja vezana na zunanje/vidne lastnosti živali. Pri nevtralistični razsežnosti odnosa lahko govorimo o brezbriznosti in nezanimanju. Gospodovalna razsežnost odnosa se nanaša na občutja lastne pomembnosti in večvrednosti (Kellert, 19984a, 1984b, 1993). V primeru povzročanja škode na cerkveni zgradbi je zaznan strah predstavnikov cerkvenih oblasti. Gnus je zaznan v primeru čiščenja netopirskega gvana v cerkvi (Wooley, 2015). Jezne odzive in brezbriznosti upraviteljev cerkva zaradi prisotnosti netopirjev v cerkveni ladji lahko razberemo iz poljudne literature, predvsem iz Anglije (Groves 2013, Soady 2013, Hardman 2014). Tudi v Sloveniji je npr. iz primera poljudne objave (Masten, 2013) očiten negativen odnos do netopirjev, katerih prisotnost naj bi zavirala gradnjo in obnovo stavb.

2.1.3 Pomen znanja in izkušenj za odnos in vedenje

Kellert (1996) meni, da je znanje najmočnejša sila, ki oblikuje človekovo dojemanje narave in biodiverzitete. Nekateri raziskovalci ugotavljajo, da je znanje bistven predhodnik oblikovanja odnosa in se povezuje neposredno z znanjem, ki ga že ima posameznik o specifični zadevi ali vprašanju (Kaiser in sod. 1999, Kellert 1984a). Torkar (2006) pravi, da na vedenje do narave vplivata znanje in ozaveščenost. Znanje ima posreden vpliv na vedenje, preko oblikovanja stališč in vrednot. Druge raziskave ugotavljajo, da se s podajanjem informacij o določeni živali sicer poveča posameznikovo znanje, a ne nujno pozitiven odnos do te živali (Morgan in Gramann 1989, LaHart 1978). Pomembno je tudi razlikovanje med znanjem in informacijami. Če se posamezniku posreduje informacija, to še ne pomeni, da se poveča tudi njegovo znanje o določeni temi (Gomez-Granell in Cervera-March, 1993). Kingston (2016) trdi, da podajanje znanja o netopirjih in logičnih argumentih o pomembnosti njihovega varstva pogosto ne prinese spremembe v odnosu, in če že, ni nobenega jamstva, da bo sprememba v odnosu do njih vplivala na vedenje do njih. Kempton in sod. (1995) ugotavljajo, da znanje ni najboljši pokazatelj vedenja do narave. S študijo med predstavniki organizacij, ki nasprotujejo naravovarstvenim ciljem in tistimi, ki jih podpirajo so ugotovili, da je pomanjkanje znanja enako prisotno pri obeh. Schultz (2011) opozarja, da zgolj izboljšano znanje ne vodi do spreminjanja vedenja, a nanj vpliva. Te raziskave nakazujejo, da pri oblikovanju odnosa ni pomembno izključno znanje, ampak je pogosto le prispevni faktor. Povezava med odnosom, znanjem in vedenjem je kompleksna in ne povsem raziskana (Zimmerman, 1996).

Barnes (2013) je proučeval odnos in vedenje prebivalcev otoka Rodrigues do ogrožene vrste sadnega netopirja *Pteropus rodricensis*. V raziskavi je bila potrjena povezava boljšega poznavanja netopirjev s pozitivnejšim odnosom do netopirjev, vpliv mitov na

odnos do netopirjev ter povezava pozitivnega odnosa do netopirjev z njihovim varstvom, omilitvenimi ukrepi in preganjanjem netopirjev. Prokop in Tunnicliffe (2008) sta v raziskavi odnosa otrok do netopirjev in pajkov ugotovila, da znanje o netopirjih korelira z odnosom, medtem, ko to ne velja za znanje o pajkih. V raziskavi študentov do netopirjev je bilo boljše znanje o netopirjih povezano s pozitivnim odnosom do netopirjev (Prokop in sod., 2009).

Napačna prepričanja so pogosto trdovratna in se jih težko spremeni z običajnimi tehnikami podajanja znanja (Prokop in Tunnicliffe, 2008). Netopirji so s svojim nenavadnim načinom življenja in skrivnostnostjo zbuja domišljijo, pogosto strah, ponekod pa tudi veselje (Zagmajster, 2005). Strah pred čim ponavadi vpliva na izvor različnih mitov ali napačnih prepričanj, ki so bolj ali manj razširjeni med ljudmi in so pogosto kulturno pogojeni (Isbister, 2002). Miti so široko razširjena, a lažna prepričanja ali ideje (Mintzes in Wandersee, 1998). Znana fraza »Ne tič ne miš« označuje dejstvo, da ljudje dolgo niso vedeli, kaj te živali sploh so (Zagmajster, 2005). Tupinier (1989) ugotavlja, da so netopirji predmet ljudskih zgodb, mitov in vraž že stoletja. Njihove nočne navade in zadrževanje na nedostopnih krajih so jim dali vir skrivnosti, strahu in privlačnosti. Netopirji so imeli vlogo v ljudski tradiciji, umetnosti, literaturi, glasbi, znanosti in navadah na različnih celinah (Tupinier, 1989). Hutson in sod. (2001) navajajo, da so ljudem v zahodnih državah netopirji večinoma zbuja strah in sovraštvo. V evropskem prostoru so netopirjem zaradi aktivnosti v temi in zadrževanja v jamah pripisovali zlovešč pomen (Zagmajster, 2005). Netopirje so v Evropi dolgo obravnavali kot znanilce smrti ali nečesa slabega. Ponekod so jih prav zaradi nočne aktivnosti povezovali s hudičem, ki so ga upodabljali z netopirjevimi prhutmi. Na Kitajskem in Japonskem pa so netopirje obravnavali kot simbol sreče in dolgega življenja, v Zairu so deležni spoštovanja in občudovanja (Tupinier, 1989). V starejših vzhodnih civilizacijah je netopir veljal za duhovnega vodiča, zaradi sposobnosti »videti« v temi ter za navdihujočo žival pri meditaciji. V zahodnih kulturah so netopirji najpogosteje povezani z vampirji in čarovnicami. Hutson in sod. (2001) navajajo, da so v starih časih netopirje uporabljali v čarovništvu, ker naj bi vzbujali strast in pregnali zaspanost. Na Balkanu so suhe dele netopirjev nosili kot talismane (Hutson in sod., 2001).

Mintzes in Wandersee (1998) imenujeta mite kot alternativne koncepte, ki se oblikujejo tudi na podlagi množičnih medijev in se razlikujejo od znanstvenih razlag. Izid knjige »Drakula«, ki jo je napisal Bram Stoker leta 1897, je okrepila asociacijo med netopirji in vampirizmom v Evropi (Hutson in sod., 2001). Prepričanje o krvosesih netopirjih je bilo v Evropi zelo živo. Časopisi in revije so v poznih 1970-in in 1980-ih objavljali strašljive zgodbe z netopirji, ki niso bile resnične in so vodile do nestrpnosti z netopirji (Prokop in sod., 2009). Netopirji se pogosto pojavljajo kot simbol ali logo popularnih filmov (Batman), produktov (Bacardi rum) in praznikov (Noč čarovnic). V novejši risanki Hotel Transilvania (2012, 2015) so na zabaven način predstavljene razlike med ljudmi in »vampirji«, kjer je perspektiva strahu med liki obrnjena - osrednji lik Drakule, ki se

spreminja v netopirja, je dober in kaže antropomorfne lastnosti, medtem ko so ljudje »strašni«.

Pretekle izkušnje posameznika oblikujejo njegov odnos do odnosnega predmeta, lahko so posredne ali neposredne in jih posameznik doživlja kot pozitivne ali negativne (Hogg in Vaughan, 2008). Odnos, ki temelji na neposrednih izkušnjah, je močnejši in časovno bolj stabilen ter odporen na druge dejavnike nasprotnega vpliva kot odnos, ki temelji na posrednih izkušnjah. Neposredne izkušnje bolje napovedujejo kasnejše vedenje (Fazio in Zanna, 1981). Millar MG in Millar KU (1996) ugotavljata, da odnos, oblikovan preko neposrednih izkušenj, sloni na bolj čustveni komponenti kot odnos, ki je oblikovan preko posrednih izkušenj in sloni na kognitivni komponenti odnosa.

Vsak organizem ima posebno zavestno izkušnjo, ki jo ima lahko le on, kar je Nagel (1974) imenoval subjektivni značaj izkušnje. Subjektivni značaj izkušnje je povezan z lastnim pogledom, ki ga ima vsak posameznik in se ga ne more obravnavati kot objektivnega. Subjektivne in objektivne koncepte je Nagel (1974) opisal s primerom, kako je biti netopir. Ljudje si lahko predstavljamo, kako bi bilo leteti in viseti z glavo navzdol ter jesti žuželke kot netopirji, vendar je ta pogled zelo omejen, ker na to gledamo iz svoje lastne perspektive. Lahko si le predstavljamo, kako bi se bilo vesti kot netopir, ne pa dejansko, kako je biti netopir. Subjektivnost pomeni, da je naša umska aktivnost edino neizpodbitno dejstvo naše izkušnje. To pomeni, da le mi vemo, kako je biti mi. Po drugi strani objektivnost temelji na postavitvi samega sebe v nepristranski položaj. Lahko si objektivno predstavljamo, kako je biti netopir, ampak ne moremo biti v polnosti nepristranski, ker smo omejeni s tem, kar vemo, kar nas ponovno vrne k subjektivnosti. Nagel (1974) zaključí, da lahko zaupamo le v svoje lastne izkušnje.

Poleg lastnih izkušenj pomembno vlogo pri oblikovanju odnosa igrajo tudi posredne izkušnje, t.i. izkušnje, ki so jih doživeli drugi in se prenašajo preko medijev ali pogovora. Decker in Chase (1997) poudarjata, da ima odklonilno vedenje posameznika do prostoživeče živali negativen vpliv na ravnanje drugih ljudi do živali. Marinko in Skrbinšek (2011) v raziskavi odnosa do volka ugotavljata, da rejci drobnice pravijo, da največ informacij o volku dobijo prav iz pogovorov in najbolj zaupajo drugim rejcem drobnice. To lahko razloži negativen odnos do volka tudi med tistimi rejci drobnice, ki škode niso utrpeli. Williams (2014) v svoji raziskavi pokaže, kako veliko moč imajo neposredne informacije, ki prihajajo od staršev ali iz medijev na otrokov strah do netopirjev.

Netopirji so nočni letalci, ki se podnevi umaknejo v zatočišča, zato ljudje nimajo z njimi veliko neposrednih izkušenj kot npr. s pticami. Ljudje pogosto opazijo netopirje iz daljave in na hitro (Sexton in Stewart, 2007), medtem ko so bližnja srečanja z netopirji redkejša, pogosto osnovana na strahu in odporu, npr. neprijetnost zaradi netopirjev v bivališčih (Voigt in sod., 2016). Prokop in Tunnicliffe (2008) ugotavljata, da se razlika v odnosu

otrok do pajkov in netopirjev lahko razloži z upoštevanjem posrednih ali neposrednih izkušenj, ki so jih imeli otroci z živalmi. Čeprav otrok niso spraševali o njihovih izkušnjah z netopirji ali pajki, je na Slovaškem, kjer je potekala raziskava, manjša verjetnost neposredne izkušnje otrok z netopirji kot pajki. Netopirji so nepoznani večini ljudi, medtem ko so pajki pogosto prisotni na vrtu in v hišah. Millar MG in Millar KU (1996) ugotavljata, da je neposredna izkušnja bolj afektivno utemeljena, zato neposreden stik s pajki lahko izzove več strahu v primerjavi s posrednim stikom z netopirji. Barnes (2013) ugotavlja, da so posamezniki največ posrednih izkušenj o netopirjih dobili z informacijami preko televizije, prijateljev in družine, interneta, radia, časopisov in revij, knjig ter pogovora s strokovnjaki. Odpor in sovražnost do živali sta lahko pogosto obstojna v času, neodvisno od osebnih izkušenj (Dickman, 2010). Hutson in sod. (2001) navajajo, da večina ljudi, ki se želi znebiti netopirjev, še nikoli ni videla netopirja od blizu, kar povezuje z nevednostjo in praznoverjem.

Konflikt med ljudmi in prostoživečimi živalmi vključuje odnos človek-žival, odnos človek-človek ali oboje, zato je tudi pri izkušnjah potrebno upoštevati ne le same izkušnje z živalmi in njihovimi habitati, temveč tudi z ljudmi (Decker in Chase, 1997). Moore in sod. (2003) so z anketo ugotavljali, kakšne izkušnje so imeli ljudje s strokovno organizacijo English Nature v zvezi s svetovanjem pri izvedbi ohranitvenih ukrepov za varstvo netopirjev. Lastniki zatočišč (večinoma gospodinjstva) so v 90 % ocenili, da so svetovalci odzivni, vljudni, nudijo pomoč in jasni, 95 % jih je odgovorilo, da bi se vrnil po nasvet v prihodnje, 90 % jih je upoštevalo nasvet. Odnos upraviteljev cerkva do strokovnjakov za netopirje in naravovarstvenikov v Sloveniji ni raziskan, a je na podlagi nekaj terenskih poročanj mogoče najti tudi negativne izkušnje. Herzog (2013) opisuje izkušnje z upravitelji cerkva glede dostopa do zelenih cerkva v okviru izvajanja raziskovalnega terenskega dela v osrednji Sloveniji. Z nekaterimi upravitelji cerkva niso uspeli priti v stik, nekateri upravitelji cerkva pa niso dovolili vstopa v cerkev z argumentom, da je plezanje v zvonik nevarno ali pa, da podatkov ne želijo dajati, da bi se izognili pričakovanim težavam. Nedostopnost cerkva z vidika poznavanja stanja populacij netopirjev je problematična, saj onemogoča raziskovanje potencialnih zatočišč in posredno tudi varstvo ogroženih vrst. Tak primer je omenjen tudi v okviru izbora cerkva za projekt Life + Življenje ponoči, kjer je skrbnik ključa šele po drugem obisku raziskovalcem omogočil dostop na podstrešje cerkve (Zagmajster, 2011). Skrbnik ključa je kakršno koli sodelovanje v projektu odklonil, tako da so morali za vključitev v projekt izbrati nove cerkve (Zagmajster, 2011). Tudi Presetnik in sod. (2015) navajajo, da so v okviru monitoringa v letu 2015 preverili 176 zatočišč, vsaj dva predvidena zatočišča pa niso mogli preveriti, ker upravitelji cerkva niso dovolili vstopa.

Posredovanje znanja je le redko dovolj za spodbujanje vedenja ljudi k ohranjanju biodiverzitete. Ljudje sprejemajo vedenjske odločitve na podlagi vrednot, izkušenj, odnosov in kot potrditev družbenih pričakovanj in pritiskov (Kingston, 2016). Osebnih vrednot, odnos do živali, znanje, prepričanja in izkušnje vplivajo na ravnanje ljudi do

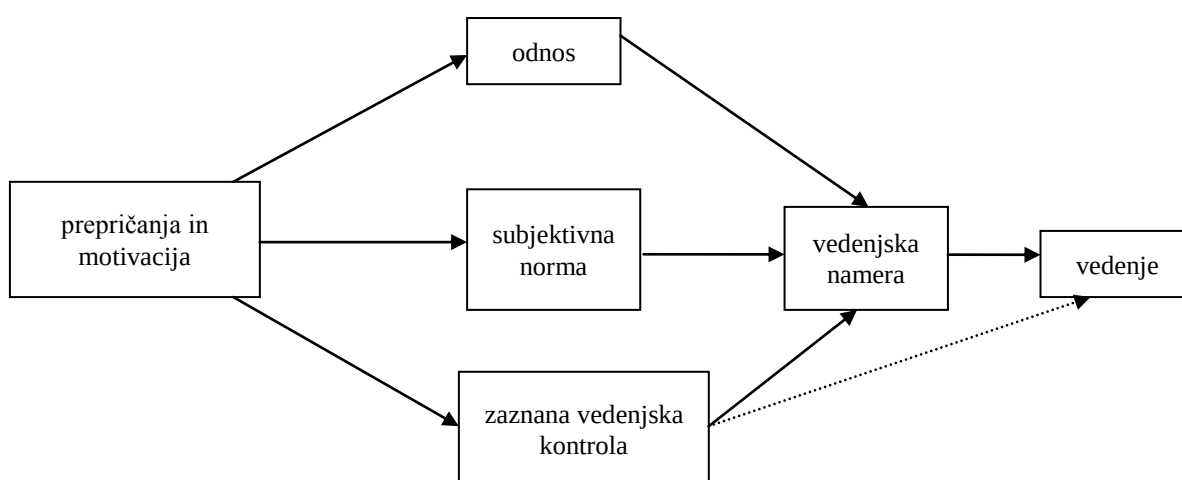
živali in njihovega habitata (Ajzen in Fishbein 1980, Browne - Nuñez in Jonker 2008). Začetni modeli, ki zagovarjajo linearno povezanost vpliva znanja na odnos, ki se odraža v vedenju, imajo veliko globljo zasnovo. Povezave med znanjem, odnosom in vedenjem obstajajo, a je potrebno upoštevati tudi ostale dejavnike. Na ta način lahko zmanjšamo razkorak med predvidenim vedenjem in dejanskim vedenjem. Predvideno vedenje ni nujno, da se bo dejansko tudi zgodilo (Dickman, 2010).

Več raziskovalcev ugotavlja, da je spreminjanje vedenja ljudi pomemben dejavnik pri ohranjanju biotske raznovrstnosti (Stern 2000, Ehrlich in Kennedy 2005, Schultz 2011, Verissimo 2013, Clayton in sod. 2013). Na področju družboslovnih znanosti je veliko raziskav, ki naslavlja teoretične konstrukte, ki privedejo do sprememb v vedenju (St John in sod., 2010). Ti konstrukti dajejo okvir za empirično oceno odnosa in vedenja do okolja in prostoživečih živali (Manfredo 2008, Decker in sod. 2012, St John in sod., 2010).

Ajzen in Fishbein (1980) sta razvila model imenovan teorija razumne akcije (TRA - Theory of Reasoned Action). Vedenjska namera pomeni določeno stopnjo pripravljenosti oz. motiviranosti za vedenje in je funkcija dveh determinant: prva odraža individualne vplive, druga socialne. Posameznik se bo torej vedel na določen način takrat, ko bo menil, da je njegovo početje smiselno in takrat, ko bo menil, da ga odobrava tudi njegova družbena skupina. Do dejanskega ravnanja bo običajno prišlo, če je posameznikov odnos ugoden in je socialna norma ugodna (Radovan, 2001).

Ajzen (1991) je nato model nadgradil v model imenovan teorija načrtovanega vedenja (TPB - Theory of Planned Behavior, Slika 1), v katerega je vključil nov dejavnik - zaznano kontrolo vedenja. Zaznana kontrola vedenja je definirana kot pričakovanja o lastni kompetentnosti in nadzoru za uresničitev nekega vedenja in pričakovanja o tem, koliko posameznik meni, da lahko zunanji dejavniki vplivajo na rezultate določenega vedenja. Nezaupanje v sposobnost doseganja zastavljenega cilja lahko zato izniči še tako privlačen cilj. Zaznana kontrola vedenja vpliva na vedenje neposredno ali posredno preko vedenjske namere (Radovan, 2001). Po Ajznu (1991) je zaznana vedenjska kontrola tista mera, do katere posameznik verjame, da lahko ali težko izvede neko dejanje in je odvisna od virov, priložnosti in sposobnosti posameznika za izvedbo. Takšna odločitev je proces, ki vsebuje premislek o preteklih izkušnjah, kakor o sedanjih ovirah, ki jih posameznik predvideva (Hogg in Vaughan, 2008).

Torkar (2006) poudari pomen individualnih, družbenih in institucionalnih vplivov na naravovarstveno vedenje kot so ekonomski dejavniki, politični dejavniki, infrastrukturne možnosti, demografski dejavniki in pozitivni odzivi okolice. Ajzen in Fishbein (1980) trdita, da so praktično vse zunanje spremenljivke, kot so demografske ali osebne značilnosti, povezane z enim od primarnih dejavnikov v teoriji razumne akcije in teoriji načrtovanega vedenja.

Slika 1: Prikaz teorije načrtovanega vedenja (TPB) (Ajzen in Fishbein 1980, Ajzen 1991)

Poleg opisanega modela obstajajo tudi modeli s sorodnim konceptualnim okvirjem, kot je model vrednot, odnosa in vedenja (VAB - value attitude behavior model) (Homer in Kahle 1988, Manfreda 2008), ki se je zgodovinsko razvil prav na področju okoljevarstva in odnosa do živali. Model postavlja vrednote kot osnovo za vedenje, z vplivom na odnos in družbene norme. Rokeach (1973) opisuje vrednote kot temeljna prepričanja, kakšen naj bi bil svet. Gre za pomembna življenjska merila, ki služijo posamezniku kot vodila v življenju. Manfreda in Teel (2008) opisujeta vrednotno orientacijo, ki vpliva na odnos in vedenje do prostoživečih živali kot mutualizem/ harmonijo/ varstvo naproti materializmu/ gospodovalnosti/ uporabnosti. Frankl (2006) meni, da so vrednote, poleg smisla, temelji, ki človeka pripravijo do vsakokratnega delovanja in vedenja. Kraus (1995) ugotavlja, da je globlje ležeče ravni človekove osebnosti, kot so vrednote, težje spreminjati. Ker je na vrednote težko vplivati in jih spreminjati, je bilo do nedavnega malo zanimanja za njihovo uporabnost pri komunikacijskih strategijah, ki želijo motivirati vedenje k ohranjanju narave. V Angliji je pod okriljem naravovarstvenih organizacij (tudi organizacije za varstvo netopirjev) nastal dokument, ki se osredotoča na načine vključevanja vrednot v naravovarstveno komunikacijo (Blackmore in sod. 2013a, 2013b). Vsebina dokumenta daje prednost intrinzični vrednosti pred ekonomsko in uporabno vrednostjo, ki poudarja človeški interes do živali. Kljub temu okvir varstva netopirjev vse bolj sloni na ekosistemskih storitvah, ki jih nudijo netopirji, tako da narašča število raziskav glede pomena vrednosti teh storitev za človeka (npr. Cleveland in sod. 2006, Wanger in sod. 2014).

2.1.4 Odnos Cerkve do živali

Pri oblikovanju družbenega pogleda na svet ali prevladujoče vrednotne usmeritve posamezne družbe in s tem posameznika je velikega ali celo odločilnega pomena religiozni okvir, v katerem se odvija zasebno in javno življenje (Goršak, 2009). Upravitelji cerkva so ključni deležniki pri ohranjanju zatočišč netopirjev v cerkvah. Ker pri nas netopirji

naseljujejo večinoma katoliške cerkve in upravitelji cerkva pripadajo Katoliški Cerkvi, smo religiozni okvir vezali na vpetost posameznika v krščansko - religiozni okvir.

Mnoge okoljske, ekonomske in ideološke paradigme družb t.i. »zahodnega tipa« so zasnovane na temeljih krščanske religije. Judovska - krščanska tradicija predstavlja skupaj z grškim izročilom duhovno podlago zahodne civilizacije, ki je v svojem bistvu antropocentrična (Kirn, 1992). V nasprotju s starogrško religijo in vzhodnimi religijami je krščanstvo vzpostavilo dualizem človeka in narave ter vztrajalo, da je božja želja, da človek izkorišča naravo za svoje cilje. Človek je bil kot razumno in svobodno bitje od Boga postavljen za gospodarja narave; zaradi svoje privilegiranosti mu svojih dejanj v odnosu do narave ni bilo treba opravičevati (Kirn 1992, 2004). Sv. Avgustin je bil prepričan, da ljudje nimajo nobenih moralnih odgovornosti do živali (Cavalieri, 2006). Tomaž Akvinski je izkoriščanje narave razumel kot proces izboljševanja divje narave (Cavalieri 2006). Od Aristotela je prevzel idejo, da manj razumna bitja, kot so sužnji in živali, obstajajo zato, da služijo interesom bolj razumnih. Krutost do živali je za Akvinskega neprimerna le zaradi morebitnega trpljenja človeka. Njegovi svetopisemski pozivi zoper krutost do neljudi izražajo posredne dolžnosti do živali, vendar so dolžnosti usmerjene v strah, da bi se krutost do živali prenesla na krutost do ljudi. Ubijanje živali je po Akvinskem dovoljeno, saj glede na Božji ukaz življenje živali in rastlin ni ohranjeno zaradi njih samih, ampak zaradi človeka (Cavalieri 2006, Ryder 2000).

Filozofsko povečevanje razuma v povezavi s krščansko teologijo dualizma duha in materije je človeka ločilo od narave in ga postavilo nad njo. Z znanostjo in tehnologijo je ob spremenjenih družbenih okoliščinah privedlo do oblikovanja antropocentrične družbene konstrukcije narave. Antropocentrična miselnost je utemeljevala in opravičevala človekov gospodovalni odnos do narave. Serpell (2004) ugotavlja, da je ideja judovsko-krščanske religije, da so živali ustvarjene od Boga za služenje človeškemu interesu, povezana z uporabnim in gospodovalnim vidikom dojemanja živali. V zgodovini se je z uveljavitvijo judovsko-krščanskega pogleda na svet v zahodnih družbah krepil občutek večvrednosti človeka in manjvrednosti ostalih živih bitij. Biblična zgodba, v kateri sam Bog zahteva od človeka, da si podvrže naravo in ji gospoduje (1Mz 1,28, Sveto pismo 1997), je velikokrat služila kot teološki dokaz, da je ravnanje z naravo v skladu z najglobljim bistvom božjega načrta (Goršak, 2009). Goršak (2009) ugotavlja, da je v samih temeljih Biblije moč najti izvor miselnosti, ki se razpoznava kot nadvlada zahodnega človeka. V modernem času miselnost nadvlade človeka nad naravo ni več toliko javno ali neposredno izražena, jo je pa še moč identificirati kot subtilno gonilno silo, ki daje moralno-etični izgovor za dominantnost. Ošlaj (2000) trdi, da je antropocentrizem v današnji družbi večinoma kot vsesplošna, podedovana etična pozicija, ki si prizadeva za človeka in tehnološki napredek.

Zametke ekološke zavesti v odnosu do živali najdemo že v antičnem gnosticizmu in tradiciji stoicizma. Krščanski mislec Frančišek Asiški je predstavljal preseganje antropocentričnega religioznega krščanskega okvirja in je v moralno skupnost vključil tudi

živali, sonce, naravo (Kirn, 2004). V 18. stoletju so bila postavljena glavna načela modernega varstva pravic živali. Ferry (1998) je v idejah evropske filozofije druge polovice 18. stoletja našel mnogo teoretičnih izhodišč, ki slonijo na tem, da živali niso razumljene zgolj kot stroji za uporabo in namene človeka. Filozofske ideje so omogočile bodočo ekološko etiko ali vsaj razširitev področja tradicionalne antropocentrične etike, ki je prevladovala v krščanski miselnosti (Cavalieri, 2006). Biocentrizem kot oblika ne-antropocentrizma ne pripisuje moralnega statusa samo čutečim bitjem, ampak tudi rastlinam. V ekocentrizmu se razširi etični krog in vključi v etično presojo ne samo živa bitja, ampak tudi fizične pogoje življenja in nebiotične bitnosti (Kirn, 2004). Biocentrizem vključuje človeka in brez njega kot celota ne obstaja. Torkar (2006) problem biocentrizma vidi v performativnem protislovju (problem vsebine in osebe, ki vsebino izraža).

Goršak (2009) v doktorskem delu proučuje biblično etiko varstva narave kot preraščanje nasprotij med antropocentrizmom in ekocentrizmom. Sklepa, da pravilno razumljen človek, ki je postavljen kot središče neke ideje, na noben način ne more biti nevaren ali grožnja ostali naravi, ker bi to pomenilo negacijo njegovega bistva. Papež Frančišek poudarja, da narave ne moremo dojemati samo kot nekaj, kar nas obkroža, ampak kot nekaj, kar je del nas (Frančišek, 2015). Bookchin (1990) razširi odnos do narave na družbeno komponento in pravi, da je za uničevanje narave kriva socialna neenakost in dominanten položaj posameznikov v družbi. Dokler se ne bo izkoreninilo izkoriščanja v vseh oblikah, ne bo obstajala racionalna in trajnostno naravnana družba. Tudi papež Frančišek (2015) poveže ekologijo z ekologijo družbenih odnosov, kjer vsaka poškodba solidarnosti in družbenega prijateljstva povzroča okoljsko škodo.

Sveto pismo (1997) je ključna podlaga za proučevanje odnosa krščanstva do živali in narave. Nasprotovanje poveljevanju živali najdemo v Katekizmu Katoliške cerkve (2006), ki razlaga spoštovanje neokrnjenosti stvarstva tako, da človek pametno in zmerno uporablja zaklade zemlje, rastline in živali po vsem svetu, s posebno pozornostjo do vrst, ki jim grozi izumrtje. »Človek mora ravnati z živalmi, ki so od Boga ustvarjena bitja, z dobrohotnostjo. Izogiba naj se tako pretirane ljubezni do njih kakor tudi njihove nerazsodne uporabe, zlasti pri znanstvenih poskusih, ki prestopajo razumne meje in povzročajo odvečne bolečine živalim.« (Katekizem Katoliške cerkve, 2006). Sveto pismo (1997) netopirje omenja v Stari zavezi, kjer so označeni kot »nečisti«, ki se jih ne sme jesti. Netopirji so opredeljeni kot vrsta ptic, ki naj se gnusijo in so gnusoba (3 Mz 11, 13-19, Sveto pismo 1997). V opombah je navedeno, da je bilo določene živali prepovedano jesti ne le iz estetskih ali higienskih razlogov, tudi ne samo zato, ker so bile povezane z malikovalskimi obredi, ampak, kot kaže, predvsem zato, ker so bile v daljni preteklosti simbolno povezane z zločestimi silami. V Novi zavezi je pomen »nečistega« presežen z odlomkom Petrovega poročanja, kjer glas z neba odgovori »kar je Bog očistil, tega ne imenuj nečisto!« (Apd 11,6-10, Sveto pismo 1997).

Odnos krščanstva do narave pregledno opisuje več avtorjev v enciklopediji *Religija in narava* (Taylor, 2005), med drugim Randolph (2005) piše o odnosu do živali. Regenstein (1991) opisuje odnos vere do živali in narave, vključno z bibličnim sporočilom o varstvu in ljubeznivosti do živali. Jones (2009) celovito povzema odnos katoliške cerkve do živali, ki temelji na sočutju. Goršak (2009) opredeljuje biblično etiko varstva narave kot izvirno krščansko razumevanje in učenje o tem, kakšen naj bo (mora biti) odnos človeka do celostne narave, zlasti v smislu ločevanja med sprejemljivimi (dovoljenimi) in nesprejemljivimi (nedovoljenimi) načini, oblikami in metodami človekovega vplivanja na naravo - tako z vidika povratnih učinkov na človeka, kot z vidika narave same.

Cerkvenih dokumentov in listin, ki bi odražale specifično stališče Cerkve v odnosu do živali v cerkveni stavbi, ni znanih (Valenčič, 2016). Papež Frančišek (2015) v cerkvenem dokumentu, okrožnici Hvaljen bodi *Laudato si'* o skrbi za skupni dom, opozarja, da ljudje nismo lastniki stvarstva in poziva k človekovemu dostojanstvu do kateregakoli bitja. Okrožnica se dotika trenutnega okoljevarstvenega in družbeno moralnega stanja tako z znanstvenega vidika kot primerjave s Svetim pismom ter judovsko-krščanskim izročilom. V tej luči je mučenje in trpinčenje kateregakoli bitja nespoštljivo. Papež Frančišek je razglasil 1. september za Svetovni dan molitve za skrb stvarstva (Papež Frančišek ... , 2015). Papež je s tem udejanil pobudo Pravoslavne Cerkve ter poudaril, da naj bi tudi katoličani skupaj s kristjani po vsem svetu molili in delovali v skrbi za ohranjanje stvarstva. Ob letošnjem Svetovnem dnevu molitve za skrb stvarstva je papež izdal poslanico Uporabimo usmiljenje do našega skupnega doma (Poslanica papeža Frančiška ... , 2016). Papež v poslanici govori: »Ne smemo privoliti ali pa biti ravnodušni ob izginjanju biološke raznovrstnosti in ob uničevanju ekosistemov, ki jih pogosto povzroča naše neodgovorno in sebično ravnanje. Zaradi nas na tisoče vrst ne bo moglo s svojim obstojem slaviti Boga, niti nam posredovati svojega sporočila. Te pravice nimamo.« V avdienci z udeleženci prvega simpozija »Amerika v dialogu. Naš skupen dom« (Papež: Vernik ne more ostati križem rok ... , 2016) papež poudari, da je vernik zaščitnik stvarstva in življenja: »Ne more ostati nem ali križem rok pred nekaznovanim kršenjem mnogih pravic.«

Pri varstvu netopirjev v cerkvah je kot pomemben vidik potrebno upoštevati vpetosti župnika kot »pastirja izročene mu župnije« (Košir, 2013:242) v hierarhijo Katoliške Cerkve. Hierarhična razmerja v Cerkvi ureja Zakonik cerkvenega prava (2007). Slovenska škofovska konferenca predstavlja najvišjo ustanovo katoliške cerkve v Republiki Sloveniji. Po statutu so člani konference vsi krajevni in pomožni škofje, ki jim je v okviru lastne škofije zaupano posebno poslanstvo. Košir (2013) v Ustavnem pravu Cerkve razlaga, da morajo župniki upoštevati navodila svojega škofa in slediti cerkvenemu nauku. Hlad (2004) v sklopu komuniciranja v podporo projektu Natura 2000 navaja, da je v skladu s hierarhično organiziranostjo Cerkve ključnega pomena najprej vzpostaviti stik na najvišjih cerkvenih ravneh. Nadškofijski gradbeni svet ima informacije o vseh gradbenih posegih, zato naj se poišče primeren način obveščanja odgovornih glede varstva netopirjev. Na

ravni dekanije potekajo vsak mesec dekanijske konference. Hlad (2004) predlaga, da se eno srečanje dekanijske konference nameni predstavitvi problematike netopirjev v cerkvah. Posamezni primeri uničenja ali okrnjenja zatočišč pa naj se prvo rešujejo osebno na ravni župnije. Na ravni župnije deluje župnijski gospodarski svet, ki je župniku v pomoč pri upravljanju župnijskega premoženja in ga je župnik dolžan obveščati o svojem upravljanju župnije. Kljub temu pa župnik še vedno ostane pravni predstavnik in upravitelj župnijskega premoženja (Košir, 2013). Ustanovitev gospodarskega sveta je v župniji obvezna (Košir, 2013). Verniki, ki so izvoljeni v župnijski gospodarski svet, pred Cerkvijo prevzamejo odgovornost za gospodarski položaj župnije, za prostore ter za finance (Saje in sod., 2007).

Košir (2013) navaja, da so vsi upravitelji cerkva dolžni svojo službo opravljati s skrbnostjo družinskega gospodarja, zato morajo med drugim paziti, da premoženje, ki je zaupano njihovi skrbi, ne bo kako propadlo ali trpelo škode. Skrb za cerkveno premoženje, zlasti za vzdrževanje stavb, si župniki sicer delijo s ključarji, ki so navadno člani župnijskega gospodarskega sveta. Ponavadi ima vsaka cerkev po dva ključarja (Saje in sod., 2007) in o morebitni nastali škodi obveščata župnika in župnijski gospodarski svet (Košir, 1995). V skladu s Pravilnikom o primernih načinih varovanja premoženja in vrstah ukrepov za preprečitev nadaljnje škode na premoženju (Ur. l. RS št. 74/05) v povezavi z varstvom zavarovanih živalskih vrst je dober gospodar tisti, ki svoje premoženje zaščiti ter med drugim ravna v skladu s predpisi s področja ohranjanja narave ali drugimi predpisi. Dober gospodar je torej tisti, ki upošteva tudi javni in ne zgolj zasebni interes.

ZRSVN je v letih 2006 - 2009 na slovenske škofije in posamezne župnije poslal več dopisov glede problematike varstva zatočišč netopirjev v cerkvah in več priporočil za varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah (ZRSVN interni arhiv). V sklopu naravovarstvene akcije »Ohranjamo kotišča netopirjev na Ljubljanskem barju« (Rebernik in Mikuš, 2014) je bila o problematiki varstva netopirjev obveščena ljubljanska nadškofija. Problematiko je obravnaval Umetnostno - gospodarski svet. V Sporočilih slovenskih škofij (Ohranjanje kotišč ... , 2013) so bila nato objavljena navodila za ohranjanje kotišč netopirjev pri obnovah cerkva. Podpora Slovenske škofovske konference je bila dana pri projektu iskanja primernejše zunanje osvetlitve cerkva Life + Življenje ponoči. Komisija Pravičnost in mir, ki je delovno telo Slovenske škofovske konference za področje družbene pravičnosti, miru in spoštovanja človeških pravic, je izdala podporno pismo projektu (Zagmajster 2011, Skaberne in sod. 2014).

2.2 ZATOČIŠČA NETOPIRJEV

Netopirji (Chiroptera) so red sesalcev (Mammalia) s poznanimi več kot 1300 vrstami, ki naseljujejo vse kontinente, razen Antarktike (Voigt in Kingston, 2016). Največ vrst najdemo v tropih, proti poloma pa pestrost upada. Med sesalci ta red zaseda najbolj raznolike ekološke niše (Dietz in sod., 2009). Gozdovi so ključen habitat za številne vrste netopirjev v vseh območjih sveta. Reke, potoki, jezera in kanali so pomembna

prehranjevalna območja, ker pogosto privabljajo veliko žuželk, ki so glavna hrana evropskim vrstam netopirjev. Nekatere vrste netopirjev so se dobro prilagodile na urbano okolje, kjer imajo zatočišča in se prehranjujejo (Dietz in sod., 2009). Netopirji letijo iz zatočišč do prehranjevalnih habitatov in nazaj po natančno določenih koridorjih, ki mnogokrat potekajo vzdolž linearnih struktur v pokrajini. Žive meje, mejice, gozdni obronki, drevoredi, kanali in druge strukture predstavljajo vitalno povezavo med zatočišči in območji prehranjevanja. Po strukturnih elementih v krajini se netopirji orientirajo, ob njih se prehranjujejo in najdejo večjo varnost pred plenilci (Dietz in sod. 2009, Hutson in sod. 2001).

Zatočišča so ključna sestavina vsakega netopirskega habitata (Kryštufek in sod. 2003, Dietz in sod. 2009). Raba prostora opredeljuje funkcijo habitata v življenjskem ciklu netopirja. Zatočišča služijo netopirjem kot koteži (prostor, v katerem se zberejo breje in doječe samice netopirjev ter mladi osebki), prezimovališča (prostor, kjer se netopirji zadržujejo prek zime), mesta med pomladno in jesensko selitvijo in mesta nerazmnoževalnih poletnih skupin netopirjev, srečevališča (mesta jesenskega rojenja) in parišča (prostor, kjer se zadržujejo osebki med parjenjem) (Kryštufek in sod., 2003). Nočna zatočišča so mesta, ki služijo prebavljanju, počivanju, zaščiti pred plenilci in socialnim interakcijam netopirjev (Kunz, 1982).

Netopirji uporabljajo zatočišča naravnega ali umetnega izvora (Voigt in sod., 2016). V evropskem prostoru so naravna zatočišča netopirjev v podzemnih jamah, skalnih in lesnih razpokah, drevesnih duplih in votlinah, nekatere vrste pogosto najdemo v umetnih zatočiščih (Dietz in sod., 2009). Podzemna antropogena zatočišča so grobnice, starodavne ruševine, kleti, rudniški rovi, podzemni jaški, bunkerji in druge strukture iz kamna in opeke. Nadzemne strukture, ki jih je naredil človek in jih pogosto uporabljajo netopirji po celi Evropi, so mostovi, gradovi, cerkve, hiše, stanovanjski bloki, skednji in hlevi (Marnell in Presetnik, 2010). Netopirji v stavbah za svoja zatočišča največkrat uporabljajo razpoke, špranje in reže v steni, podstrešne prostore in votle talne prostore, dimnike in špranje pod strešniki ali drugim strešnim materialom (Kunz, 1982).

2.2.1 Netopirji v stavbnih zatočiščih

Vrste netopirjev, ki za svoja zatočišča uporabljajo stavbe in druge strukture, ki jih je naredil človek in so naseljene ali nenaseljene z ljudmi ali zapuščene, Voigt in sod. (2016) opredelijo kot sinantropne vrste. Jung in Threlfall (2015) izraza sinantropne vrste ne uporabljata v kontekstu z netopirji, ki živijo v antropogeno oblikovani pokrajini oz. urbaniziranem okolju, saj gre za povsem drugo tematiko v smislu vpliva urbanizacije na netopirje. V nasprotju z mestnimi površinami, ki imajo tudi v sosedstvu urbanizirano površino, so primestna naselja obkrožena z gozdovi, travniki, njivami, grmišči in posameznimi drevesi (Tome in sod., 2013). Vrste netopirjev, ki naseljujejo cerkve, ki so v

Sloveniji praviloma del suburbanega okolja oz. vaških in primestnih naselij ali kulturne krajine, so lahko drugačne kot tiste, ki se naseljujejo v mestih.

Zakon o ratifikaciji Sporazuma o varstvu netopirjev v Evropi (MVNE) (2003) t.i. Sporazum EUROBATS opredeljuje 52 evropskih vrst netopirjev, na katere se nanaša sporazum. Marnell in Presetnik (2010) navajata, da je na območju pogodbenic sporazuma EUROBATS (2003) 33 vrst netopirjev (73 % znanih vrst območja) visoko in srednje odvisnih od zatočišč v gradovih in utrdbah, 32 vrst (71 %) od zatočišč v cerkvah, hišah, blokih ali stanovanjih, 27 vrst (60 %) od zatočišč v skednjih in hlevih ter 23 vrst (51 %) od mostov. 23 vrst netopirjev je visoko odvisnih od zatočišč v cerkvah (Marnell in Presetnik, 2010).

Geografski vzorec odvisnosti netopirjev od tipa nadzemnih zatočišč kaže, da se v severnih evropskih državah večji delež netopirjev zanaša na stavbe, kot so gradovi, cerkve, hiše in hlevi, v primerjavi z deležem v južnih evropskih državah (Marnell in Presetnik, 2010). Zahn (1999) ugotavlja, da so porodniške kolonije navadnega netopirja (*Myotis myotis*) v srednji Evropi najdene v stavbah, v južnih delih Evrope pa v podzemnih jamah. Mali podkovnjaki (*Rhinolophus hipposideros*) v severni Evropi skoraj vedno uporabljajo stavbe za poletna zatočišča, medtem ko so v južni Evropi bolj vezani na jame (Gaisler, 1963). Za to vrsto so v Avstriji, Sloveniji in na Slovaškem zelo pomembna zatočišča v cerkvah, medtem, ko so v Črni Gori, Srbiji, Bolgariji, Ukrajini in Rusiji cerkve manj pomembna zatočišča (Marnell in Presetnik, 2010). Tudi zatočišča navadnega netopirja (*Myotis myotis*) v Evropi variirajo od porodniških kolonij v jamah v Bolgariji, Romuniji, Srbiji in južnih delih Slovenije do zatočišč v stavbah v severnih delih Slovenije, Avstriji in Nemčiji (Marnell in Presetnik, 2010). Cerkev in gradovi so pomembni za netopirje po celi Evropi, medtem ko skednje in mostove uporabljajo le v nekaterih državah (Marnell in Presetnik, 2010). Delež vrst netopirjev, ki so močno odvisne od cerkva, je največji v Veliki Britaniji, na Irskem in Slovaškem.

Od 30 vrst netopirjev, ki so bile najdene v Sloveniji (Presetnik in sod. 2009a, Presetnik in Knapič 2015), je 11 vrst visoko odvisnih od zatočišč v cerkvah (Marnell in Presetnik, 2010). Presetnik in sod. (2007) navajajo, da se npr. le v 45 zatočiščih zbere 97 % znanih odraslih osebkov navadnega netopirja, torej je teh 45 podstreh in zvonikov ključen del habitata te vrste pri nas.

V Sloveniji se v okviru državnega monitoringa netopirjev (Presetnik in sod. 2007, 2009b, 2011, 2012, 2013, 2015) spremlja 11 ciljnih vrst netopirjev, ki imajo porodniške kolonije v cerkvah: južni podkovnjak (*Rhinolophus euryale*), veliki podkovnjak (*Rhinolophus ferrumequinum*), mali podkovnjak (*Rhinolophus hipposideros*), navadni netopir (*Myotis myotis*), ostrouhi netopir (*Myotis blythii oxygnathus*), vejicati netopir (*Myotis emarginatus*), pozni netopir (*Eptesicus serotinus*), rjavi uhati netopir (*Plecotus auritus*), usnjebradi uhati netopir (*Plecotus macrobullaris*), sivi uhati netopir (*Plecotus austriacus*)

in dolgokrili netopir (*Miniopterus schreibersii*). Največje porodniške kolonije pri nas tvorijo navadni netopirji npr. v cerkvi Mati dobrega sveta, prosi za nas v Zavrhah v številčnem razponu 600-1720 navadnih netopirjev, najpogosteje pa so v cerkvah pri nas zabeleženi mali podkovnjaki (Presetnik in sod. 2012).

V primerjavi s Slovenijo ima v Veliki Britaniji od 17 evidentiranih vrst netopirjev 8 vrst netopirjev zatočišča v cerkvah. V Veliki Britaniji so vrste malih netopirjev (*Pipistrellus* sp.) najpogostejše vrste, ki puščajo izločke med prehajanjem v/iz zatočišča in tam večje koncentracije izločkov lahko povzročajo škodo na cerkvenem inventarju. Druga vrsta netopirja, kot je resasti netopirji (*Myotis nattereri*), leti v notranjosti cerkve in pušča bolj razpršeno razporeditev iztrebkov (Howard 2009, Natural England, 2011). V Sloveniji so mali netopirji redko zabeleženi v cerkvah, resasti netopirji pa v cerkvah niso bili najdeni.

2.2.2 Pomen in lastnosti zatočišč netopirjev v stavbah

Kotišča so bistvena z vidika ohranjanja populacije netopirjev določenega območja (Kryštufek in sod., 2003). V Evropi se porodniške kolonije netopirjev oblikujejo v toplem delu leta, ki traja od okoli aprila do konca septembra. Kotišča se pogosto oblikujejo v stavbah ali toplejših jamah. V Sloveniji so porodniške gručne nekatere vrste netopirjev večinoma zabeležene na podstrehah cerkva in gradov, nekaj naključnih najdb je tudi v opuščeni in zasebni hišah (Presetnik in sod. 2009a). Od 409 kotišč netopirjev, ki se spremljajo v okviru državnega monitoringa, je 349 kotišč zabeleženih v katoliških cerkvah (Presetnik in sod. 2015). V hladnem delu leta, od novembra do marca v Evropi primanjkuje žuželk in drugih členonožcev, glavnega plena evropskih netopirjev, zato ta čas preživijo v zimskih zatočiščih v stanju zimskega spanja (hibernacije), večinoma v podzemnih jamah, a lahko tudi kletnih prostorih stavb (Dietz in sod., 2009).

Razpoložljivost primernih zatočišč je glavni faktor, ki določa razširjenost in velikost populacij vrst netopirjev (Humphrey in Cope, 1976). Netopirji kažejo specifične potrebe po zatočiščih, kar pogosto omejuje njihovo številčnost in razširjenost. Optimalna in ustrezna zatočišča, kjer se lahko zbere pomemben delež lokalne populacije netopirjev, so pogosto dejavnik minimuma (Kryštufek in sod., 2003).

Uporaba stavb je omogočila nekaj vrstam netopirjev, da so se razširile v drugače nenaseljena območja, ali pa se je njihova populacija povečala (Kunz, 1982). Sinantropne vrste netopirjev so imele korist s širjenjem človeške populacije in nekatere vrste so zaradi tega povečale svojo geografsko razširjenost (Voigt in sod., 2016). Urbanizacija je sicer ena izmed največjih groženj za izgubo živalskih in rastlinskih vrst, neposredno zaradi samega širjenja urbanih območij na njihov habitat in posredno zaradi spremljajoče infrastrukture, fragmentacije in onesnaževanja (Jung in Threlfall, 2016). Kljub spremembi pokrajine mnoge vrste ostajajo v urbanem okolju in nekatere celo povečajo svoje populacije (McKinney, 2002). Nekatere prostoživeče živalske vrste so se bile sposobne prilagoditi na mestno okolje, kot npr. vrste ptic, ki so relativno pogoste zaradi povečanja heterogenosti

robnih habitatov in ugodnih prehranjevalnih pogojev. Ponekod je v urbanem okolju živalska raznovrstnost večja kot na intenzivno obdelanem podeželju. V nasprotju s pticami je le nekaj sesalcev uspešnih v urbanem okolju. Vrste, ki so zaradi urbanizacije v upadanju, so pogosto specialisti, ki potrebujejo posebne zahteve glede habitata in prehrane. Tako so v mestih večinoma pojavljajo generalisti, ki zaradi dostopnosti hrane in nespecifičnih zahtev oblikujejo večje populacije, kot bi jih drugače v naravnem okolju. Zaradi ugodnih pogojev se vrste pogosto prekomerno namnožijo. Neavtohtone in pogosto invazivne vrste se pojavljajo v mestih po celem svetu (Shocat in sod., 2006). Netopirji so verjetno najbolj raznolika skupina sesalcev, ki lahko živijo v mestnem okolju (van der Ree in McCarthy, 2005). Čeprav je aktivnost in raznovrstnost netopirjev večja v naravnih okoljih in se zmanjšuje s povečanjem vpliva urbanizacije, so se določene vrste netopirjev bolje prilagodile na pogoje v mestu (Jung in Threlfall, 2016). Visoke stavbe s špranjami in okolica z drevesi, rečnimi bregovi in parki predstavlja ugodne pogoje za naselitev nekaterih vrst netopirjev v mestih. V Sloveniji so najpogostejše vrste netopirjev, ki se naseljujejo v blokiih in stolpnicaah ali zasebnih hišah navadni mračniki (*Nyctalus noctula*) in različne vrste rodu malih netopirjev (*Pipistrellus*) (Presetnik in sod. 2015).

Kunz (1982) navaja, da netopirji izbirajo stavbe kot alternativo naravnim zatočiščem. Netopirji se naselijo v stavbe, ker le-te nudijo boljše pogoje, kot so v naravi, ali zaradi podobnosti razmer z naravnimi zatočišči in pomanjkanjem zatočišč v naravi (Howard 2009, Marnell in Presetnik 2010). Pogoji, ki uravnavajo rodnoost in smrtnost ter povečujejo preživetje netopirjev, so močno povezani z značilnostmi zatočišč in so bistvenega pomena za uspešnost vrste (Kunz 1982, Jenkins in sod. 1998). Izbira zgradb za zatočišča netopirjev je kompleksna in njihova primernost odvisna od več pogojev. Zahteve netopirjev za naselitev se razlikujejo glede na posamezno vrsto in aktivnost netopirjev ter glede na njihovo starost in spol (Howard in Richardson, 2009). Dejavnike, ki imajo pomembno vlogo pri izbiri in uporabi stavbe kot zatočišča netopirjev, Berkova in sod. (2014) obravnavajo na ravni lastnosti stavbe in lastnosti njene okolice. Več raziskav gladkonosih vrst netopirjev, ki imajo zatočišča v stavbah, opisuje dejavnike, ki so pomembni za izbor zatočišča in so vezani na specifične strukturne značilnosti stavbe, kot so: število in velikost zunanijh odprtinih ter višina odprtinih od tal (Williams in Brittingham 1997, Neubaum in sod. 2007), mikroklimatski pogoji kot je primerna temperatura in vlažnost (Zahn, 1999) ter odsotnost osvetljevanja (Moussy, 2011). Pri izbiri je pomembna lega stavbe glede na okoliško krajino in oddaljenost prehranjevalnega habitata (Tuttle, 1976), razdalja do podobnih zatočišč (Neubaum in sod., 2007), stopnja vznemirjenja ter prisotnost potencialnih plenilcev (Jenkins in sod. 1998, Agosta 2002, Entwistle in sod. 1997). V cerkvah osrednje Slovenije so bili za izbor poletnih zatočišč malih podkovnjakov v cerkvah ugotovljeni naslednji dejavniki: prisotnost primerno velikih preletnih odprtinih, odsotnost nočne zunanje osvetlitve cerkve, višja nadmorska višina, manjša razdalja do gozda, manjši delež pozidanih zemljišč na vseh nivojih oddaljenosti od cerkve in večji delež odprtih površin v območju 500-2500 m od cerkve (Herzog, 2013).

Netopirji se pogosto vračajo v ista zatočišča vsako leto (Dietz in sod., 2009). Dejavniki, ki vplivajo na to, obsegajo relativno pogostost in stalnost zatočišč, bližino in razpoložljivost hrane, odsotnost pritiska plenilcev in vznemirjanje zaradi človeka (Kunz, 1982). Navezanost na zatočišče se lahko sezonsko spreminja in nanjo vplivajo razmnoževalna aktivnost, spol, starost in socialna organiziranost vrst netopirjev. Zvestoba zatočišču je največja pri porodniških kolonijah (Kunz 1982, Harbusch in Racey 2006). Marnell in Presetnik (2010) navajata, da je pri vrstah netopirjev zaznana večja stopnja zvestobe do starejših zgradb kot do modernih struktur, kar povezuje s samim načinom gradnje.

Kolonija malih podkovnjakov lahko uporablja več zatočišč v različnih stavbah hkrati, npr. če je v glavnem zatočišču previsoka temperatura (Kayikcioglu in Zahn 2004, Seckerdieck in sod. 2005). Raziskave kažejo, da so ta občasna zatočišča povezana z energetske učinkovitostjo tekom brejosti in vzrejanja mladičev.

2.2.3 Pomen arhitekturnih lastnosti cerkva za netopirje

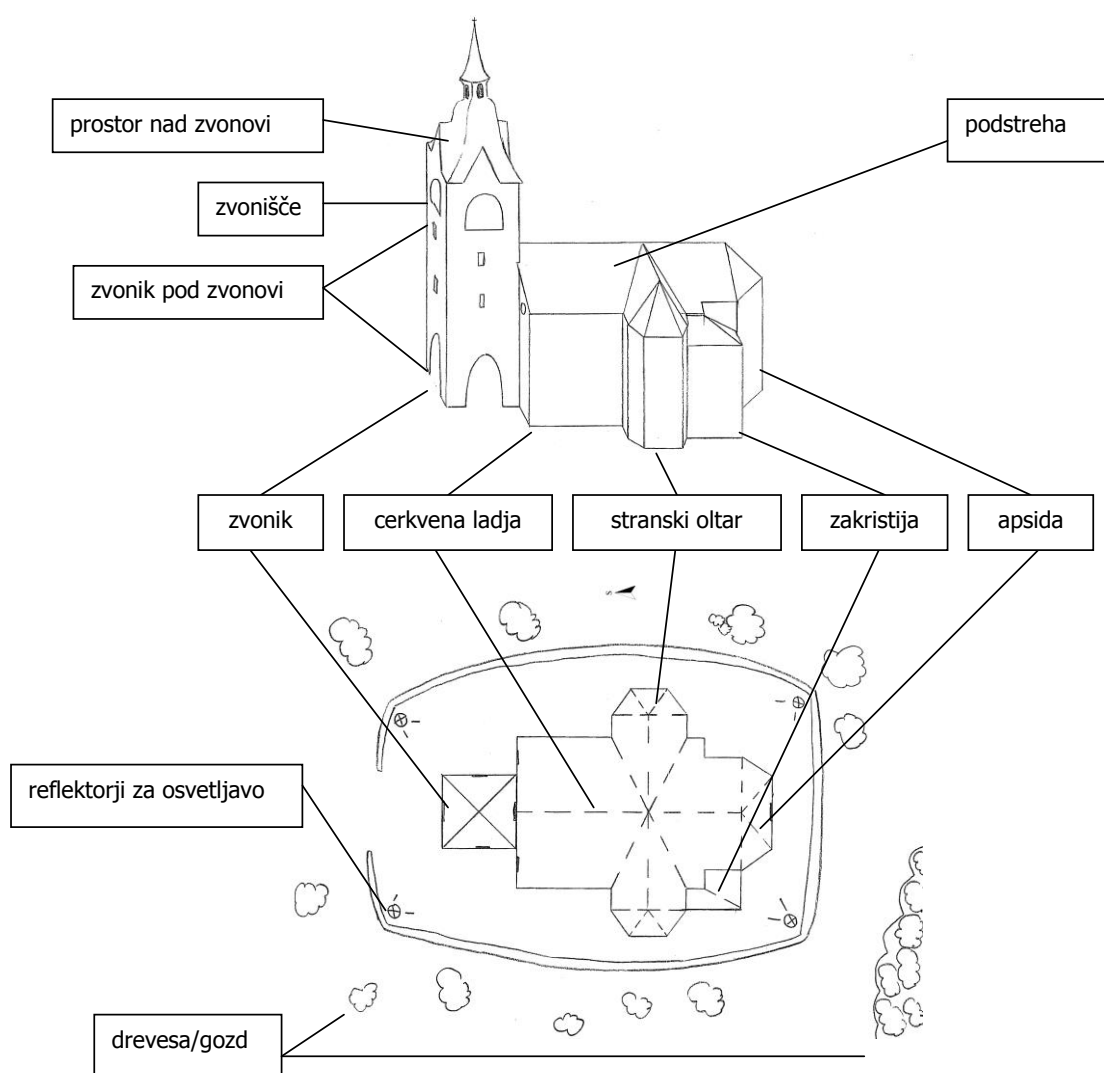
Značilnosti stavbe, primerna geografska umeščenost stavbe ter okolica stavbe omogočajo ugodne pogoje za naselitev netopirjev v stavbah kulturne dediščine (Marnell in Presetnik, 2010).

Katoliška Cerkev ima v Sloveniji v lasti 2.901 cerkva in drugih sakralnih objektov (Strehovec, 2015), od tega je okoli 2500 cerkva (Zadnikar, 1973). Osnovna funkcija krščanske cerkve je opravljanje verskih obredov oz. bogoslužja, to pa je vezano na spodnje predele cerkve oz. na del cerkve pod stropom. Nad stropom cerkvene ladje se nahaja podstrešje, ki ni namenjeno bogoslužju in je večinoma prazno. Po funkciji in namenu se cerkve delijo na župnijske cerkve, podružnične cerkve in samostanske cerkve (Divjak, 2013). Večina cerkva je v Sloveniji postavljenih zunaj naselij in imajo funkcijo podružnične ali romarske cerkve. Take cerkve so lahko tudi na težje dostopnih vrhovih. V podružničnih cerkvah se bogoslužje ne izvaja vsak dan kot v župnijskih cerkvah, temveč ob določenih praznikih ali ob nedeljah in posebnih dogodkih. Ker so podružnične cerkve redko obiskane, je tudi vznemirjanje netopirjev s strani ljudi manjše. Podružnične cerkve so še posebej pomembne za naselitev netopirjev zaradi umeščenosti v prostor, saj se pogosto nahajajo na podeželju v kulturni kmetijski krajini, ki predstavlja ugoden prehranjevalni habitat za netopirje.

Marnell in Presetnik (2010) ugotavljata, da razlike v konstrukciji cerkva vplivajo na to ali in katere vrste netopirjev jih bodo poselile. V splošnem imajo katoliške in evangeličanske cerkve, ki prevladujejo v zahodni in srednji Evropi, velika in dostopna podstrešja, ki so primerna za zatočišče malega podkovnjaka. V ortodoksnih cerkvah proti vzhodu Evrope prostorna podstrešja niso tako pogosta. Cerkev na Irskem in v delih Mediterana nimajo podstrešnih prostorov ali če so že prisotni, cerkve nimajo dovolj velikih odprtih za preletavanje malih podkovnjakov in drugih vrst netopirjev. Posledično so v teh območjih redko najdena zatočišča malih podkovnjakov v cerkvah, ampak namesto njih uporabljajo

hiše in hleve (Marnell in Presetnik, 2010). Nekatere srednjeveške cerkve v Angliji imajo manj prostorna podstrešja, netopirji pa se pogosto naseljujejo v prostrani notranjost cerkve, kjer se izvaja bogoslužje (Bats in Churches, 2011). Sargent (1995) je v okviru projekta »Netopirji v cerkvah na območju Velike Britanije« določil štiri najpomembnejše faktorje, ki vplivajo na prisotnost netopirjev v cerkvah: tip ostrešja, materiali sten, regijska lokacija cerkve in stopnja poseljenosti ob cerkvi. Stavbe, posebej evropski stil arhitekture, ponujajo veliko notranjih zatočišč za netopirje, pogosto bolj raznolikih kot v njihovem prvotnem habitatu (Kunz, 1982). Kunz (1982) meni, da so cerkvena podstrešja postala za netopirje nadomestki naravnih drevesnih votlin.

Netopirji v Sloveniji uporabljajo za naselitev različne dele cerkvene stavbe, a skorajda izključno podstrešje cerkvene ladje in stranskih delov, kot tudi zvonika pod in nad zvonovi (Presetnik in sod. 2007; Slika 2).

Slika 2: Legenda grafičnega dela popisnega protokola za monitoring netopirjev v stavbah Slovenije (povzeto po Presetnik in sod., 2007)

Berkova in sod. (2014) ugotavljajo, da je prevladujoča južna izpostavitve strehe tipična konstrukcijska metoda cerkva (vzhod - zahod postavitev), ki ima vpliv na temperaturo podstrešja čez dan ter omogoča zadrževanje toplote, kar izkoriščajo netopirji med reproduktivnim obdobjem. Visoka temperatura zatočišč pospeši razvoj mladičev (Zahn, 1999), zmanjša izgubo pri vzdrževanju telesne temperature ter poveča preživetja, da so mladiči na koncu poletja večji in imajo posledično visoko stopnjo preživetja čez zimo. Izraba toplote, ki se ustvari zaradi izpostavitve zunanosti stavbe soncu, prihrani sinantropnim netopirjem pomembno količino energije, ker niso odvisni od endogene toplote v rjavem adipoznem tkivu (Geiser in Drury, 2003). To bi lahko bila selektivna prednost, da netopirji za dnevna zatočišča raje uporabljajo cerkve, ki so izpostavljene soncu (Lausen in Barclay, 2006).

Uporaba naravnega kamna, masivnih lesenih tramov in kompleksne ostrešne konstrukcije povečajo privlačnost starih stavb za netopirje (Hutson, 1995). Howard in Richardson (2009) pojasnjujeta, da imajo netopirji raje površine, na katerih se lahko dobro oprimejo s prsti in kremplji, zato se bodo izogibali gladkih površin. Les nudi dober oprijem in deluje kot izolator, zato ima prednost pri izbiri poletnih zatočišč. Uporaba materiala strešne kritine, kot je kritina s temnim skrilavcem in pločevina, prav tako vpliva na višjo temperaturo prostora (Howard in Richardson, 2009).

Ker netopirji niso posebej okretni na tleh, si iščejo primerno visoka zatočišča, kjer niso izpostavljeni plenilcem. Howard in Richardson (2009) navajata, da so visoka podstrešja, ki jih ne senčijo drevesa, tudi toplejša. Visoko strešno sleme ponavadi pomeni večji strešni prostor, ki privlači nekatere vrste netopirjev. Cerkev z zvoniki so pogosto opazen višji in mogočnejši element v krajini, npr. izpostavljena cerkev na hribu ali cerkev kot največja stavba v primerjavi z ostalimi nižjimi stavbami, kar povečuje možnost, da jih izsledijo netopirji in jih ob primernih pogojih uporabijo za naselitev (Howard in Richardson, 2009).

V splošnem starejše strukture nudijo večjo raznolikost primernih zatočišč za različne vrste netopirjev kot nove zgradbe, tako da imajo zgradbe kulturne dediščine, kot so cerkve, ključno vlogo pri zagotavljanju zatočišč za mnoge evropske vrste netopirjev (Marnell in Presetnik, 2010). Harbusch in Racey (2006) ugotavljata, da pozni netopirji za kote raje izberejo starejše stavbe z luknjami in špranjami, ki jim omogočajo lažji dostop. Prisotnost odprtin in primerna velikost odprtin omogočajo netopirjem prost prelet v zatočišče in med prostori v njem (Mitchell-Jones 2004, Marnell in Prestnik 2010). Mitchell-Jones (2004) priporoča velikost odprtin za male podkovnjake vsaj 30 x 20 cm. Tudi Herzog (2013) ugotavlja, da je med lastnostmi zatočišč, ki pogojujejo prisotnost malih podkovnjakov, poleg odsotnosti zunanje osvetlitve stavbe, najpomembnejši dejavnik prisotnost primernih preletnih odprtin. Velikost odprtin vpliva tudi na velikost kolonije v zatočišču - večje kot so bile odprtine, večja je bila kolonija malih podkovnjakov v zatočišču (Herzog, 2013).

Zatočišča s primerno temperaturo, kjer ni dežja, neposredne svetlobe in prepiha, so posebej pomembna za netopirje (Howard in Richardson, 2009). Manjša izpostavljenost naravnim plenilcem zaradi teme in višine ter ostale prednosti, ki jih nudi sakralna arhitektura omogočajo netopirjem izkoriščanje habitata, kjer ni primernih naravnih struktur za zatočišče; to pa lahko vodi do ohranitve ali večje razširjenosti nekaterih vrst netopirjev (Voigt in sod., 2016).

Naselitev relativno obstojnih struktur, kot so zgodovinske cerkvene stavbe ter večletna zvestoba tem zatočiščem, je povezana z dolgo življenjsko dobo netopirjev (Wilkinson in South 2002, Kerth in sod. 2011). Howard in Richardson (2009) navajata, da so nekatere stavbe zabeležene kot stalna zatočišča netopirjev, čeprav se zdi, da so idealni naselitveni pogoji izgubljeni. Zaradi številčnosti cerkva in relativne stalne prisotnosti cerkva v prostoru, se povečuje možnost naselitve cerkva z netopirji, kar povečuje preživetje netopirjev.

2.3 OGROŽENOST IN VARSTVO NETOPIRJEV

2.3.1 Ogroženost netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah

Netopirji so ena najbolj ogroženih živalskih skupin (Dietz in sod., 2009), tudi v Sloveniji (Presetnik in sod. 2009a). Številčnost mnogih vrst netopirjev po svetu upada zaradi dejavnosti ljudi, kot so: intenzifikacije kmetijskih površin, izsekavanja gozdov, urbanizacije, svetlobnega onesnaževanje in uničevanja zatočišč (Huston in sod. 2001, Kingston 2016).

Kryštufek in sod. (2003) ugotavljajo, da lastniki stavb večinoma niso naklonjeni temu, da bi na podstrešjih tolerirali netopirje, predvsem zaradi nevšečnosti, ki jih prinese prisotnost netopirjev. Pogosto je vzrok pritožb neprijeten vonj, moteč hrup in kopičenje iztrebkov (Hutson in sod., 2001). Iztrebki so v mnogih primerih izhodišče za nadaljnja nesoglasja zaradi škode na stavbah in stroškov povezanih s čiščenjem (Mitchell-Jones, 2004). V Sloveniji je zaznано veliko nezadovoljstvo skrbnikov stavb zaradi prisotnosti netopirjev, predvsem zaradi netopirskega gvana (Presetnik in sod., 2007). Upravitelje cerkva moti gvan, ki se kopiči na stopniščih zvonikov ali na zvoniščih, kjer pogosto pada tudi na zvonove in mehanizme za bitje (Presetnik in sod. 2009b).

Zaznavanje škode je najpogostejši vzrok preganjanja netopirjev iz cerkva. Večina populacij netopirjev se v cerkvah v Sloveniji nahaja na podstrešju (Presetnik 2008), v primerjavi z Anglijo, kjer so netopirji pogosto zaznani v spodnjih predelih cerkva, kjer se izvaja bogoslužje (Bats in Church, 2011). Zaradi tega v Angliji ljudje pogosto opazijo iztrebke in se pritožujejo nad njihovo količino (Howard 2009, Mitchell-Jones 2004). Wooley (2015) piše, da je glavni razlog pritoževanj cerkvenih oblasti v Angliji škoda, zaradi iztrebkov in urina netopirjev, ki je vidna na leseni konstrukciji oz. lesenih delih stavbe, na talnih ploščicah ter alabastrnih in medeninastih spomenikih. Bojazen se pojavi,

ko poškodbe na stavbi ali dotrajanost dopušča, da se iztrebki zmočijo ali ko se hitro nabere velika količina iztrebkov v prostoru, ki je slabo prezračen. V takih primerih so iztrebki vir vlage, ki lahko na stropu ali stenah povzroči madeže (Howard, 2009).

Mitchell-Jones in McLeish (2004) navajata, da v Angliji strah pred škodo izhaja tudi iz prepričanja, da so netopirji podobni glodavcem v hitrem razmnoževanju in njihovi sposobnosti glodanja ter delanja svojih vhodov, poti in gnezd. Ljudje obsojajo netopirje, da poškodujejo in premikajo strešnike, strešno izolacijo ali celo upogibajo svinčene okvirje, da si naredijo dostop. V zelo redkih primerih lahko netopirji naredijo manjšo škodo s praskanjem (Mitchell-Jones in McLeish, 2004).

Dickman (2010) ugotavlja, da zmanjšanje škode, ki jo povzročajo živali, celo na nič škode, ne bo zmanjšalo negativnega odnosa in ravnanja do živali. Čeprav ljudje pogosto navajajo neposredno škodo, ki jo povzročajo živali kot glavni vzrok za sovražnost in preganjanje, obstajajo drugi, globlji dejavniki, ki tudi vplivajo na zaznavanje konflikta ljudi s prostoživečimi živalmi.

Kotišča netopirjev v cerkvah v Sloveniji najbolj ogrožajo zamreženje preletnih odprtín, obnova stavb, svetlobno onesnaževanje, ponekod nameščeni ultrazvočni odganjalci, lahko pa tudi zaščitna sredstva za les, ki so strupena za netopirje (Presetnik in sod., 2009a). Presetnik in sod. (2007) navajajo, da je zadrževanje in gnezdenje golobov v cerkvenih stavbah v Sloveniji glavni razlog zapiranja preletnih odprtín. Ljudje pogosto enačijo netopirje z golobi glede povzročanja nesnage in škode.

Katoliška cerkev v Sloveniji poseduje 80 % slovenske kulturne dediščine, ki predstavlja stalno skrb in vzdrževanje (Strehovec, 2015). Cerkve so večinoma starejše stavbe in kot vse zgradbe so občasno potrebne bolj ali manj temeljite obnove (Presetnik in sod. 2010). Z družbenimi spremembami v 90-ih letih 20. stoletja se je pričelo aktivneje gospodariti s cerkvami (Debevec, 2005). Debevec (2005) izpostavlja tri dejavnike, ki odločilno vplivajo na potek in kakovost prenove bogoslužnih stavb: liturgično-pastoralni dejavnik, spomeniškovarstveni dejavnik in arhitekturno-izvedbeni dejavnik. Vidik ohranjanja netopirjev v cerkvenih stavbah je pri arhitekturni prenovi in vzdrževanju cerkva v slovenskem prostoru redko upoštevan.

Pri zamreženju ali kateremkoli zapiranju preletnih odprtín se fizično onemogoči prehod številnim vrstam netopirjev, predvsem podkovnjakom. Tudi pri obnovi cerkve se velikokrat zaprejo špranje, preko katerih netopirji pridejo v notranjost. Presetnik in sod. (2014) navajajo, da velikokrat do uničenja kotišč v stavbah pride zaradi obnov stavb v neprimernem obdobju, še posebej, ko so v zatočišču prisotne samice z mladiči, ali zaradi načrtnega preganjanja netopirjev.

V Sloveniji se je stanje ohranjenosti habitata netopirjev v letu 2014 poslabšalo v 11 % pregledanih stavbnih kotišč, vključenih v program monitoringa, ki so bila v preteklih letih v ugodnem ohranitvenem stanju (Presetnik in sod. 2014). Skupno je v letu 2015 obravnavanih 15 % stavbnih kotišč v poslabšanem stanju ohranjenosti, večinoma v cerkvah (Presetnik in sod. 2015). Nekatera Natura 2000 območja so v Sloveniji že ostala brez zatočišč kvalifikacijskih vrst netopirjev (Presetnik in sod., 2007). Med leti 2008 in 2009 so bile na primer v cerkvi v Brestanici zamrežene preletne odprtine, s tem pa so uničili kotišče južnih in velikih podkovnjakov ter okrnili kotišče vejicatih netopirjev (Presetnik in sod., 2009a). Izguba kotišča južnega podkovnjaka je predstavljala izgubo 10 - 20 % razmnoževalnega habitata za to vrsto vzhodnoslovenske populacije. Tudi Hutson in sod. (2001) ugotavljajo, da rušenje in obnova stavb, v katerih so zatočišča netopirjev, vplivata na preživetje lokalnih populacij. Najbolj problematične so obnove stavb v času med koncem aprila in začetkom septembra, ker se v tem času na podstrehih zbirajo najprej breje in kasneje doječe samice s svojimi mladiči. Netopirji so, verjetno zaradi vznemirjanja pri obnovi v poletnem času, zapustili kotišče v cerkvi Sv. Križ v Jurjevici (Presetnik in sod. 2011).

Ogroženost habitata netopirjev se kaže tudi pri opuščeni hišah in gradovih. Zaradi propadanja lahko pride do zamakanja strehe in rušenja. Obnova takih stavb je pogosto uničujoča za kotišča zaradi zapiranja preletnih odprtin ali po obnovi ni prostora za netopirje (Presetnik in sod. 2011, 2015). Zaradi glasnosti, kopičenja gvana in splošnega strahu lahko prebivalci blokov in zasebnih hiš preženejo netopirje, še večji problem pa predstavlja energetska prenova stavb in zapiranje špranj (Presetnik in sod., 2015). Presetnik in sod. (2015) ugotavljajo, da je smiselno dolgoročno mrežo ohranitve stavbnih kotišč graditi na ohranjanju kotišč v stavbah, ki niso primarno namenjene bivanju ljudi.

Kline in Hlad (2004) ugotavljata, da je najučinkovitejša pot reševanja problemov pri upravljanju območij Natura 2000 kombiniranje pravnih, ekonomskih oz. finančnih in socialnih instrumentov. Tudi Presetnik in sod. (2015) so podali predloge za aktivno varstva zatočišč netopirjev v stavbah na ravni pravnega varstva, dajanja spodbud za ohranjanje netopirjev v zatočiščih in izobraževanja.

2.3.2 Pravno varstvo

S splošnim izobraževanjem ljudi in doslednim uveljavljanjem določil varstva netopirjev je obstoječa zakonodaja lahko učinkovita pri zagotavljanju trajnega preživetja vseh vrst netopirjev pri nas (Presetnik in sod., 2009a). Netopirji so varovana živalska skupina na mednarodni, evropski in državni ravni. Slovenija je sprejela Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu selitvenih vrst prosto živečih živali (1998), iz katere izhaja Zakon o ratifikaciji Sporazuma o varstvu netopirjev v Evropi (MVNE) (2003) t.i. Sporazum EUROBATS. Resolucija sporazuma 5.7 EUROBATS določa »Navodila za varstvo

nadzemnih zatočišč netopirjev, s posebnim poudarkom na zatočiščih v stavbah kulturne dediščine« (EUROBATS ... , 2006).

V Sloveniji so vse vrste netopirjev zavarovane z Uredbo o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah (2004, v nadaljevanju Uredba) in vse na rdečem seznamu sesalcev Pravilnika o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam (2002). V skladu z Uredbo je prepovedano vznemirjati zavarovane živalske vrste in zavestno spremeniti, poškodovati ali uničiti strukture, kamor sodijo tudi zatočišča netopirjev. Ravnanja se lahko izvedejo le, če za ta ravnanja ni alternativnih tehničnih možnosti s podobnimi učinki, ki bi preprečile prepovedano posledico. Ministrstvo pristojno za ohranjanje narave dovoli usmrtitev, odvzem iz narave, ujetje, vznemirjanje, zastupitev ali poškodovanje živali živalskih vrst ter dovoli odstranitev, spremembo, poškodovanje ali uničenje struktur, če ni druge možnosti in ta ravnanja ne škodujejo ohranitvi ugodnega stanja populacije. Ministrstvo oz. Agencija RS za okolje (v nadaljevanju ARSO) kot upravni organ ministrstva, izda dovoljenje na podlagi strokovnega mnenja ZRSVN. Uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev v cerkvah brez dovoljenja ARSO je kršitev v skladu z Uredbo o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah. Nadzor nad izvajanjem določb Uredbe izvajajo inšpektorji in naravovarstveni nadzorniki. Naravovarstveni nadzor se v praksi redko izvaja. Kot primer vrste naravovarstvenega nadzora bi lahko imeli vključenost predstavnika CKFF v koordinacijski odbor za obnovo cerkve Sv. Duha v Črnomlju. Raziskovalec CKFF je bil v stiku tudi z ZRSVN in MOP (Presetnik in sod. 2009b). Za neprimerna ravnanja, ki privedejo do okrnitve ali uničenja zatočišč netopirjev, se večinoma izve, ko se že izvajajo ali pa so že bila izvedena. V preteklosti so na to opozarjali člani SDPVN, sedaj pa poleg SDPVN na poslabšanje stanja zatočišč opozarja CKFF, ki je izvajalec državnega monitoringa ciljnih vrst netopirjev. Spremljanje stanja zatočišč netopirjev izvaja tudi ZRSVN v obsegu, skladnim s planom dela in v primeru nujnih varstvenih intervencij.

V Sloveniji je 11 vrst netopirjev kvalifikacijskih vrst za opredelitev območij Natura 2000 v skladu z Uredbo o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000) (2004). Uredba določa, da se na območjih posege in dejavnosti načrtuje tako, da se v čim večji možni meri ohranja ali izboljšuje kakovost habitata vrst, zlasti tistih delov habitata, ki so bistveni za najpomembnejše življenjske faze kot so zlasti mesta za razmnoževanje, skupinsko prenočevanje, prezimovanje, selitev in prehranjevanje živali. V Prilogi 3a te uredbe so navedena naselja oz. deli naselij, ki se v območjih Natura 2000 nahajajo znotraj poselitvenih območij in se izvajajo presoje sprejemljivosti posegov v naravo za netopirje.

Posegi, ki ogrožajo zatočišča netopirjev v cerkvah, so v Sloveniji povečini vezani na rekonstrukcijo objekta (npr. obnova) ali vzdrževanje objekta (npr. zamreženje lin) (Presetnik in sod. 2007, Presetnik in sod. 2009a). Po Zakonu o graditvi objektov (2004, v nadaljevanju ZGO) je rekonstrukcija objekta opredeljena kot gradnja objekta, ki se lahko začne na podlagi pravnomočnega gradbenega dovoljenja. Vzdrževanje objekta sodi med

graditev objekta, ki se izvaja brez gradbenega dovoljenja. Vzdrževanje objekta je izvedba del, s katerimi se objekt ohranja v dobrem stanju in omogoča njegova uporaba. Uredba o razvrščanju objektov glede na zahtevnost gradnje (2013) med vzdrževanje objekta med drugim uvršča obnovo strešne kritine, obnovo fasade, suhomontažna dela. Če je objekt zavarovan v skladu s predpisi, ki urejajo varstvo kulturne dediščine, je treba dela izvajati v sodelovanju z organom, pristojnim za varstvo kulturne dediščine. ZGO (2004) glede vzdrževanja ne opredeljuje posebnih določil za varstvo zavarovanih živalskih vrst, vezanih na objekt.

Zakon o ohranjanju narave (2004, v nadaljevanju ZON) v 14. členu določa, da je prepovedano zniževati število rastlin ali živali posameznih populacij, ožati njihove habitate ali slabšati njihove življenjske razmere do take mere, da je vrsta ogrožena. Nadalje ZON določa, da je rastline ali živali prepovedano namerno, brez opravičljivega razloga ubijati, poškodovati, odvzemati iz narave ali vznemirjati in da je habitate populacij rastlinskih ali živalskih vrst prepovedano namerno, brez opravičljivega razloga uničiti ali poškodovati. V 15. členu ZON je določeno, da mora vsakdo, ki posega v naravo oziroma v habitat populacij rastlinskih in živalskih vrst, uporabljati načine, metode in tehnične pripomočke, ki prispevajo k ohranjanju ugodnega stanja vrste. ZON v 105. členu določa, da je potrebno pridobiti za gradnjo objekta na območju, ki ima na podlagi predpisov s področja ohranjanja narave status varovanega območja, naravovarstvene pogoje oz. pravnomočno naravovarstveno soglasje. ZON v 104. členu določa, da se mora za posege v naravo, ki lahko ogrozijo biotsko raznovrstnost in se med drugim nanašajo na živalske vrste, pridobiti dovoljenje za poseg v naravo. V skladu s Pravilnikom o presoji sprejemljivosti vplivov izvedbe planov in posegov v naravo na varovana območja (2004, v nadaljevanju Pravilnik) so določeni posegi v naravo, za katere je treba pridobiti naravovarstveno soglasje ali dovoljenje za poseg v naravo. Med posegi je opredeljena rekonstrukcija ali odstranitev nestanovanjske stavbe, vendar ni opredeljenega vzdrževanja objekta, kamor bi lahko uvrstili vzdrževalna dela v cerkvah, kjer so zatočišča netopirjev. V zvezi s tem je bil s strani ZRSVN na MOP podan predlog za spremembo Pravilnika in dopolnitev Priloge 10 z vzdrževalnimi deli na objektih, kjer so zatočišča netopirjev (Pobuda za pripravo ... , 2014), a do spremembe zakonodaje še ni prišlo. Iz tega izhaja, da v skladu z ZON upraviteljem cerkva ni potrebno pridobiti naravovarstvenega soglasja ali dovoljenja za poseg v naravo v zvezi z vzdrževalnimi deli v cerkvah, kjer so zatočišča netopirjev. Kljub temu je v primeru prisotnosti zavarovanih vrst v objektu potrebno upoštevati določila Uredbe o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah (2004).

V Veliki Britaniji je pridobivanje strokovnega mnenja pred načrtovanjem in izvajanjem del na stavbah, kjer imajo zatočišča netopirji, obvezna in zakonsko predpisana praksa. Strokovno mnenje izda svetovalec za netopirje in je plačljivo. V primeru, da je vpliv del na netopirje neizogiben, je potrebno pridobiti dovoljenje državne organizacije (Bats in Churches 2011, Howard 2009). V Sloveniji se kljub podobnim nastavkom v zakonodaji v praksi ne pridobiva strokovnih mnenj glede del, ki se izvajajo na cerkvenih stavbah, kjer so

zatočišča netopirjev. Upravitelji cerkva v zvezi z vzdrževalnimi in obnovitvenimi deli ne iščejo nasvetov ZRSVN zaradi varstva zatočišč netopirjev. Zavestno uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev in vznemirjanje ali usmrnitev netopirjev je nelegalno ravnanje (Uredba o zavarovanih ... 2004, Zakon o ohranjanju ... 2004). Kljub temu so na terenu primeri, ko se ne upošteva pravnih določil, storilcev pa se ne kaznuje. Kot navaja Košir (2003), se mora Cerkev pri upravljanju premoženja nujno srečati s civilno zakonodajo, čeprav tej Cerkev odreja pristojnost nad dobrinami, ki so v njeni lasti in upravi.

Kot del formalnih upravnih postopkov varstva zatočišč netopirjev v cerkvah se vključujejo usmeritve za ohranjanje zatočišč netopirjev v cerkvah v naravovarstvene smernice ZRSVN v sklopu sprejemanja občinskih prostorskih načrtov in občinskih podrobnih prostorskih načrtov, kar so predlagali že Presetnik in sod. (2010). Na ta način se pogoji in usmeritve za ohranjanje ugodnega stanja zatočišč v cerkvah vnesejo v odlok kot splošna določila in/ali prostorski izvedbeni pogoji.

Poleg obstoječe zakonodaje Presetnik in sod. (2015) ponovno predlagajo, kar so priporočili že Kryštufek in sod. (2003) ter ponovili Presetnik in sod. (2007, 2011), da se vsa pomembna kotišča uvrsti v seznam naravnih vrednot. Predlog je bil najprej podan v okviru pripomb na osnutek Pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot s strani SDPVN (Zagmajster, 2016). Menijo, da kotišča netopirjev zagotovo sodijo med naravne vrednote, saj se na nekaj mestih skoncentrira večji del celotne populacije nekaterih najbolj ogroženih vrst (vsi podkovnjaki, navadni netopir in vejicati netopir). Z opredelitvijo kotišč netopirjev kot zoološka naravna vrednota bi se lahko izvajali ukrepi varstva naravnih vrednot v skladu z ZON (Presetnik in sod., 2007, 2011).

2.3.3 Finančne spodbude

Wooley (2015) navaja, da v Angliji zaradi prisotnosti netopirjev v cerkvi predstavniki cerkvene oblasti nosijo resne neposredne in posredne ekonomske posledice. Kot prvo izpostavi očitne stroške povezane s čiščenjem gvana in madežev urina. Kot drugo so v Angliji zaradi načina delovanja naravovarstvene organizacije Natural England, ki izdaja soglasja za dela v cerkvah, kjer so netopirji, zaznane dolge zamude pri izvedbi vzdrževalnih ali sanacijskih delih, ki ne smejo biti v nasprotju z varstvom netopirjev. Wooley (2015) pojasni, da zamude pri izvedbi del vplivajo na (pogosto omejene) finance cerkvenih svetov, saj pogosto ni razpoložljivih subvencij, ki so namenjene izvedbi del.

V letnem poročilu Katoliške Cerkve v Sloveniji za 2015 (Strehovec, 2015) je navedeno, da dragi stroški konservatorskih in restavratorskih posegov ter redno vzdrževanje sakralnih objektov zahtevajo veliko naporov in sredstev lokalnih skupnosti, pogosto majhnih župnij, ki jim je sakralna dediščina dragocena, a v veliko finančno breme. Pri tem se konservatorsko-restavratorski posegi nanašajo na obnovo kulturne dediščine, ki jo lahko gmotno podpira in subvencionira država in pomenijo veliko večje stroške (sredstva za obnovo sakralne dediščine iz postavk Ministrstva za kulturo so v letu 2012 znašala

1.051.110,00 EUR) v primerjavi s stroški za izvedbo ohranitvenih ukrepov za ohranjanje zatočišč netopirjev ali za čiščenje netopirskega gvana. Izvedba ohranitvenih ukrepov, kot je čiščenje podstrešij in odstranitev gvana, ni nujno povezana z visokimi stroški. Presetnik in sod. (2009b, 2011, 2013) navajajo, da bi strošek, ob predpostavki, da bi za čiščenje stavbe s kotiščem navadnih netopirjev povprečno izplačali 50 €, za vseh 44 stavbnih kotišč znašal 2.200 € na leto. Presetnik in sod. (2011, 2013) v sklopu dajanja finančnih spodbud navajajo več predlogov reševanja problematike varstva zatočišč netopirjev v stavbah, kot sta sklenitev pogodbe o varstvu zatočišč netopirjev z lastniki stavb in povračilo odškodnine zaradi škode, povzročene od živali zavarovanih vrst. ZON določa, da za škodo, ki jo na premoženju povzročijo živali zavarovanih vrst, država izplačuje odškodnine. Oškodovanci so upravičeni do odškodnine le, če predhodno poskrbijo za zaščitne ukrepe na svojem premoženju tako, da ravnajo kot dober gospodar in na svoje stroške naredijo vse potrebno, da obvarujejo svoje premoženje pred nastankom škode. Če nastanka škode ni mogoče preprečiti, lahko oškodovanec od ministrstva zahteva izvedbo ustreznih ukrepov za preprečitev nadaljnje škode. Tehnična izvedba primernih načinov varovanja in ukrepov je določena za nekatere živalske vrste, med katerimi ni netopirjev. Edini zabeleženi odškodninski zahtevki v zvezi z materialno škodo zaradi navadnih netopirjev je bil vložen v letu 2011, vendar po Evidenci odškodninskih zahtevkov ODSEV (2016) odškodnina ni bila priznana. Presetnik in sod. (2011, 2013) menijo, da bi se z uvedbo denarnih podpor upravljavcem stavb za čiščenje gvana, njihovo nezadovoljstvo zagotovo zmanjšalo. Izdatek bi bil za državo skorajda zanemarljiv, še posebej če ga primerjamo z izplačili za škodo, ki jo povzročajo druge zavarovane živali. V letu 2014 so odobrena finančna sredstva za povračilo škode, ki so jo povzročile živali zavarovanih vrst znašala 450.690,86€, od tega npr. 4.488,31€ za veliko sinico (Žnidarič in Mavri, 2016).

Presetnik in sod. (2011, 2013) predlagajo tudi nižjo stopnjo obdavčitve za lastnike stavb, v katerih so kotišča netopirjev. Netopirji bi lahko namesto omejitev za lastnika stavbe na ta način pomenili celo prednost. Vendar pa je Katoliška Cerkev po veljavni zakonodaji že oproščena plačila nadomestila za uporabo stavbnih zemljišč za stavbe verskih skupnosti, ki jih le-te uporabljajo za versko dejavnost (Zakon o stavbnih zemljiščih, 1984), torej tudi cerkve v katerih se izvaja bogoslužje.

Presetnik in sod. (2011, 2013) menijo, da bi morala biti prisotnost netopirjev za upravitelje stavb, poleg pomoči pri ohranjanju zavarovanih vrst, tudi priložnost. Predlagajo, da se v javnih razpisih za sredstva ohranjanje kulturne dediščine pri točkovanju predlogov upošteva tudi morebitna prisotnost gruč netopirjev v stavbah. Vlogo netopirjev pri varovanju kulturne dediščine v smislu pridobivanja evropskih sredstev za obnovo, v obsegu potrebnem za varovanje netopirjev, po poročanjih vidijo tudi na Ministrstvu za kulturo (Brajer in Kranjec 2014, Lebinger 2015).

Primeri tako v Sloveniji kot v Evropi kažejo, da so akcije čiščenja večjih količin gvana v cerkvah v domeni tako vladnih kot nevladnih naravovarstvenih organizacij. V Sloveniji so

z akcijami čiščenja cerkvenih podstrešij pričeli člani SDPVN. V okviru društvenih in projektnih aktivnosti je SDPVN tudi v zadnjem času počistili kar nekaj cerkva npr. Cerkev Sv. Duh v Češnjevku na Gorenjskem (Kotnik in sod., 2014), cerkev Imena Marijinega v Goriči vasi, cerkev Marijinega vnebovzetja v Cerkljah na Gorenjskem, Cerkev sv. Jožefa v Dolnjem Suhorju pri Metliki (Kosor in sod., 2015). Čiščenja cerkvenih podstrešij v zadnjih letih potekajo tudi v sodelovanju s predstavniki ZRSVN, nekajkrat so bili vključeni gasilci (Košar, 2011), vključuje pa se tudi ključarje, lokalne organizacije in ostale prostovoljce (Kosor in sod., 2015). Tako so npr. SDPVN, ZRSVN in Krajinski park Ljubljansko barje skupaj s prostovoljci izvedli čiščenje cerkve v Podkraju (Petrinjak, 2014) v okviru naravovarstvene akcije »Ohranjamo kotišča netopirjev v Krajinskem parku Ljubljansko barje«, ki sta jo finančno podprla ZRSVN in Krajinski park Ljubljansko barje (Rebernik in Mikuš, 2014). Tudi v tujini potekajo podobne akcije kot navajata Marnell in Presetnik (2010) v študiji primera čiščenja cerkve na Slovaškem, kjer so počistili 10 ton gvana.

Vzdrževanje nekaj cerkvenih zatočišč je bilo vzpostavljeno tudi preko projektov. V okviru mednarodnega projekta »Varstvo netopirjev v regiji Alpe-Jadran« (programa INTERREG IIIA), katerega vodilni partner je bil CKFF, je v letu 2006 potekala akcija »Očistimo podstrešja«. V akciji so člani SDPVN in CKFF ter ostali prostovoljci očistili gvano s podstrešja cerkve Sv. Janez Krstnik v Zasipu in zvonika cerkve Sv. Ahael v Nemškem Rovtu na Gorenjskem (Jazbec, 2006). V letu 2007 se je v okviru iste akcije počistilo podstrešje v cerkvi Sv. Devica Marija v Puščavi (Presetnik, 2007). V zadnjem času se je v okviru nevladnega projekta SDPVN »Navadni netopirji - prav posebni sosede! Ohranimo cerkvena zatočišča navadnega netopirja«, ki je potekal v letih 2014 in 2015, izvedlo čiščenje netopirskega gvana in naredilo ohranitvene ukrepe na petih izbranih cerkvah. Akcije so se izvedle s pomočjo članov društva SDPVN, prostovoljcev, ključarjev in župnikov (Kotnik in sod., 2015).

V okviru projekta Life + »Življenje ponoči«, sofinanciranega iz program Life +, so bili izvedeni ohranitveni ukrepi vezani na pretirano zunanjo osvetlitev cerkvenih zatočišč (Mohar in sod., 2014). Nasveti lastnikom, na kakšen način naj se obnavljajo stavbe in ostali nasveti v zvezi z varstvom netopirjev v stavbah, so podani v okviru delovanja SDPVN in svetovalnega dela pri izvajanju državnega monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev (Presetnik in sod. 2007, 2009b, 2011, 2012, 2013, 2015), ki je financiran s strani Ministrstva za okolje in prostor.

V okviru društva SDPVN poteka več akcij, tako čiščenja cerkvenih podstrešij kot izvedba ohranitvenih ukrepov v cerkvah na prostovoljni ravni. Kot navaja Presetnik (2012) so člani prostovoljno, v prostem času in na lastne stroške počistili nekaj cerkva. Iz izkušenj projekta »Navadni netopirji - prav posebni sosede!«, je razvidno, da sta pogosto ob minimalnem finančnem vložku potrebna le čas in volja za ureditev cerkvenega podstrešja, saj so ob spodbudi marsikje že upravitelji cerkve sami prispevali material k izvedbi predlaganih ohranitvenih ukrepov (Kosor in sod. 2015). Pri tem je bilo delo s čiščenjem in

svetovanje glede preletnih odprtín izvedeno prostovoljno, finančno vrednotenje tega dela pa ne bi bilo tako zanemarljivo.

2.3.4 Pomen komuniciranja z deležniki za varstvo netopirjev

Komuniciranje, ozaveščanje in participacija so temeljni instrumenti pri povezovanju mnogokrat skupnih interesov in zahtev mednarodnih konvencij in direktiv (Hlad in Kline, 2004). Uveljavljanje obstoječih pravnih predpisov ne vodi vedno v želene vzorce. Prav tako reševanje konfliktnih situacij s finančnimi spodbudami ni vedno najboljši in najlažji način učinkovitega doseganja sprememb, saj lahko postane vedenje ljudi pogosto odvisno od denarja (zunanja kratkoročna motivacija) in ne od notranje (dolgoročne) motivacije (Kline in Hlad, 2004).

Varstvo narave je kulturni fenomen, za katerega tako niso dovolj le prepovedi ali finančna sredstva, ampak je potrebna identifikacija s cilji in vrednotami. Spreminjanje odnosa in vedenjskih vzorcev sta med temeljnimi cilji strateškega komuniciranja. Kline in Hlad (2004) navajata, da je strateško komuniciranje delo z ljudmi, ki temelji na poslušanju in dialogu z njimi. Namen strateškega komuniciranja je uporabiti komunikacijske intervencije za spreminjanje družbenih vedenjskih vzorcev. Trampuš (2015) izpostavi, da s strateškim komuniciranjem, ki temelji na jasni definiciji problema, ciljev in ciljnih skupin spodbudimo spremembe v obnašanju deležnikov in izboljšanje izvajanja naravovarstvene zakonodaje. Da bi pri ljudeh vzbudili pozornost in jih motivirali za vedenjske spremembe, je zgolj informiranje mnogo premalo. Ugotoviti je treba, kakšni so čustveni in praktični razlogi za obstoječi odnos do izbrane problematike in za neželen vedenjski vzorec. Za uspešno komuniciranje je treba znanstvena dejstva prevesti v prepoznavne koncepte in navdihujoča sporočila, ki deležnike pritegnejo, so zanje pomembna in jih povežejo z njihovimi osebnimi koristmi (Hesselnik in sod., 2007).

Obstajata dva temeljna komplementarna načina komuniciranja: komuniciranje preko medijev in neposredna komunikacija (Kos, 2002). Zgolj uradno informiranje deležnikov (dopisi in drugi komunikacijski kanali) in različne oblike posrednega komuniciranja (zgibanke, medijski prispevki) ne prinašajo zelenih sprememb v odnosu in vedenju ključnih deležnikov. Model osebnega komuniciranja ima veliko večje učinke od posredovanega (enosmernega). Osebno komuniciranje omogoča takojšnje odpravljanje nesporazumov, negotovosti in strahu, ki izvira iz pomanjkanja informacij (Hlad in Kline, 2004). Tudi Kos (2002) predlaga, naj ima prednost neposredna komunikacija, pri velikem številu udeležencev pa je nujno uporabiti tudi posredno oz. medijsko komuniciranje. Komuniciranje preko različnih kanalov informiranja lahko dosega večji uspeh.

Uporaba antropomorfizma kot orodja za varstvo živali pridobiva vse večjo pozornost (Tam in sod. 2013, Chan 2012). V Veliki Britaniji so ob legalni zaščiti netopirjev leta 1981 namerno kot logotip uporabili netopirja z antropomorfnimi lastnostmi, da bi se spremenil odnos do netopirjev (Morris, 1987). Antropomorfni netopirji prevladujejo v otroški

literaturi, vse več jih kot promocijo varstva netopirjev uporabljajo tudi nevladne organizacije in izvajalci projektov. Kingston (2016) meni, da se za učinkovitejše varstvo in popularizacijo netopirjev ne smemo bati spodbuditi čustva in antropomorfne tendence ljudi, ki prispeva k boljšemu odnosu do netopirjev.

Velik pomen pri doseganju ciljev ima način samega komuniciranja. Kline in Hlad (2004) poudarjata, da mora učinkovit komunikator znati najprej poslušati. V končni fazi je komuniciranje namreč vzpostavljanje vezi z deležniki. Za začetek tega pa je prav gotovo ključno (brezpogojno) sprejemanje vrednot in praks drugih, pa četudi nimajo prav nič skupnega z biotsko raznovrstnostjo ali pa ji celo škodijo. Sprejemanje je odnos, ki omogoča, da se drugi odprejo, kar pa zagotavlja priložnost za poslušanje drugih mnenj in posledično razumevanje dojemanja ciljnih skupin. Razumevanje samo po sebi pa ni dovolj (Kline in Hlad, 2004). Mnoge situacije kontrolira vrsta neracionalnih čustev, ki blokirajo dialog - zlasti v primeru zavarovanih (pa tudi drugih varovanih) območij, kjer ljudje živijo mnoga leta z določenimi frustracijami, ki jih povzročajo: užaljenost, nerazumevanje ali napačno razumevanje, birokratske procedure itd. Šele, ko imajo ljudje možnost izraziti svoje frustracije in čustva, so sposobni komunicirati o naravovarstvenih interesih. Za uspešno komunikacijo, še zlasti ko naj bi družboslovne zamisli uresničevali strokovnjaki z naravoslovnega področja, Kos (2002) navaja načela komunikacijskega delovanja. Pri načrtovanju komunikacijskega delovanja moramo upoštevati, da je komunikacija socialni proces, ki ima svojo lastno, ne povsem obvladljivo dinamiko. Proces komuniciranja vedno razpade na formalni in neformalni del. Trampuš (2015) poudarja pomen neformalne komunikacije pri doseganju projektnih ciljev in ugotavlja, da se pogosto po opravljenih formalnih aktivnostih izmenja največ povratnih informacij.

Ozaveščanje na področju varstva zatočišč netopirjev v cerkvah poteka na državni ravni v okviru Ministrstva za okolje in prostor oz. strokovnih organov v sklopu ministrstva, kot je ZRSVN. Na nevladni ravni aktivno deluje SDPVN, ki zbira podatke o razširjenosti in ekologiji netopirjev, si prizadeva za izvajanje zakonsko določenega varstva netopirjev v praksi ter predstavlja netopirje širši javnosti skozi različne aktivnosti, kot je npr. izvedba Mednarodne noči netopirjev, izdajanje zloženk, akcije čiščenja cerkvenih podstrešij, idr. (gradiva so dostopna tudi na internetni povezavi www.sdpvn-drustvo.si). SDPVN je v letih 2004 in 2005 sodelovalo v komunikacijskem projektu v podporo implementaciji Nature 2000 »Netopirji v omrežju Natura 2000« (sklop C) (Petrinjak 2005, Hlad 2004). V sodelovanju z ZRSVN so župnikom, cerkvenim upraviteljem in lokalnim prebivalcem predstavljali omrežje Natura 2000, biologijo netopirjev in varstvene ukrepe pomembne za ohranitev netopirjev na teh območjih. Glavni namen projekta je bil vzpostavitev dolgoročnega in učinkovitega sodelovanja med organizacijami, zadolženimi za varstvo narave in varstvo kulturne dediščine, ter z upravljavci objektov, kjer so zatočišča netopirjev. V program projekta je bilo v letu 2005 izbranih 10 pomembnih zatočišč netopirjev v cerkvah, ki so vključena tudi v omrežje Natura 2000. V prvi fazi sta predstavnika ZRSVN in SDPVN predstavila območje Nature 2000 (s poudarkom na

območjih določenih za netopirje) ter netopirje in njihovo ekologijo župniku, ki slušbuje v župniji s cerkvijo, ki nudi zatočišče netopirjem. V drugi fazi se je z osnovnimi informacijami o omrežju Natura 2000 in posebnostmi varovanja netopirjev seznanilo tudi ljudi, ki upravljajo z objekti ali živijo v njihovi neposredni bližini. Poleg neposredne komunikacije in dela na terenu, so se uporabljala tudi orodja posredne komunikacije kot so zloženke in prispevki v medijih (Petrinjak, 2005). Aktivnosti komuniciranja z župniki in predstavitev varstva netopirjev s strani SDPVN in ZRSVN se po končanju projekta, tudi zaradi pomanjkanja sredstev, niso nadaljevale.

Presetnik in sod. (2011, 2013) ugotavljajo, da je večina upravljavcev stavb s temo netopirjev v stavbah in zavarovanostjo netopirjev seznanjena šele ob obisku popisovalcev in se ne zaveda pravnih posledic, ki jih lahko prinese uničenje kotišča. Predlagajo, da se vse lastnike stavb, v katerih so znana kotišča netopirjev in so vključena v sistem rednega monitoringa, pisno obvesti o tem, da so netopirji zavarovani in se v njihovi stavbi izvaja monitoring netopirjev. Presetnik in sod. (2007, 2015) menijo, da je za preprečevanje poslabšanja stanja zatočišč netopirjev v stavbah potrebno več časa nameniti izobraževanju skrbnikov oz. lastnikov stavb. Presetnik in sod. (2015) v primeru okrnjenih in uničenih zatočišč svetujejo takojšnjo navezavo stika s skrbnikom problematičnih objektov, ki naj se jim podrobno razloži naravovarstvene zahteve netopirjev in pravno varstvo.

Kunz in sod. (2011) predlagajo uporabo informacij o ekološki in ekonomski vrednosti ekosistemskih uslug netopirjev pri izboljšanju dojemanja netopirjev v javnosti. Po drugi strani Blackmore in sod. (2013a) nasprotujejo uporabi ekstrinzičnih okvirjev, ki »prodajajo« varstvo narave. Trdijo, da okvirjanje varstvenega sporočila v ekonomsko in uporabno vrednost poziva k motivaciji, ki je usmerjena na človekov interes zase in zavira skrb za okolje. Sporočilna vrednost naj bi se po njihovo raje nanašala na intrinzične vrednote, ki z večjo gotovostjo vodijo v skrb za okolje.

Kot velik izziv in nuja ostaja vzpostavitev formalnih in neformalnih postopkov obveščanja med ZRSVN in ZVKDS, ki ima pogosto večji pregled nad obnovami cerkvenih stavb kulturne dediščine (Presetnik in sod., 2010). Presetnik in sod. (2011) omenjajo, da je večjo pozornost potrebno nameniti stikom delavcev na ZRSVN in ZVKDS. V skladu z ZON je sodelovanje med ZRSVN in ZVKDS omejeno na vključevanje ukrepov ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistema varstva naravnih vrednot v ukrepe varstva kulturne dediščine. Na splošno v Evropi ni formalnih postopkov, ki bi usklajevali pristojnosti med ustanovami varstva kulturne dediščine in narave ob posegih v kulturne objekte (Presetnik in sod. 2010). V Sloveniji je bila leta 2004 organizirana prva tovrstna delavnica za konservatorje ZVKDS glede varstvenih ukrepov zatočišč netopirjev, tudi v cerkvah, kot del komunikacijskega projekta v podporo implementaciji Nature 2000 (Hlad, 2004). Kot primer dobre prakse sodelovanja med obema zavodoma in ostalimi deležniki gre izpostaviti obnovo cerkve Sv. Duha v Črnomlju (Presetnik in sod. 2010). Zagotavljanje sistema zgodnjega obveščanja naravovarstvenih služb o nameravanih obnovah cerkvenih

stavb s strani upraviteljev cerkva bi lahko omogočilo pravočasno financiranje, izvedbo dodatnih raziskav in opredelitev ohranitvenih ukrepov (Presetnik in sod. 2010).

Participacija oz. vključevanje deležnikov je orodje, ki omogoča javnosti sodelovanje pri načrtovanju in oblikovanju rešitev za probleme. Slovenija je sprejela Zakon o ratifikaciji Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah (MKDIOZ) (2004) t.i. Aarhuško konvencijo, ki je prva mednarodna pogodba namenjena spodbujanju participativne demokracije v sodobnem svetu. Proces vključevanja daje deležnikom moč, da sodelujejo pri sprejemanju odločitev in zagotavlja, da se deležniki s temi odločitvami poistovetijo. Pri tem deležniki komunicirajo ne le s tistimi, ki odločitve sprejemajo, marveč tudi med seboj (Marega, 2010). Participacija sama po sebi ne more zagotavljati, da bo vsakdo zadovoljen z odločitvijo, vendar vključevanje javnosti v zgodnjih fazah oblikovanja odločitve zagotavlja oblikovanje konsenza (Kline in Hlad, 2004).

Sodelovanje in posvetovanje s prizadetimi skupinami postajata neizogibna in velikokrat edina kredibilna načina za doseganje družbene sprejemljivosti določenega projekta (Kos, 2010). Decker in Chase (1997) ugotavljata, da je doprinos deležnikov, ki so na neki ravni vključeni v proces odločanja, nujen za dosego uspeha pri upravljanju konfliktov med ljudmi in prostoživečimi živalmi ter reševanju s tem povezanih konfliktov med ljudmi. Stroka ne sme avtomatično podpreti, kar večina deležnikov zahteva, temveč mora skupaj najti zadovoljujočo rešitev (Decker in Chase, 1997). Sodelovanje deležnikov v procesu odločanja ima številne koristi, a le če gre za skrbno načrtovan proces, kjer imajo ljudje možnost vplivanja na odločitve. Izguba zaupanja in spoštovanja do dotične organizacije ali celotne institucije lahko vpliva na končni cilj. Pridobitev ponovnega zaupanja pa je veliko bolj zahtevna kot njegovo ohranjanje in nadgrajevanje (Kline in Hlad, 2004). V okviru komuniciranja v podporo projektu Natura 2000 (Hlad, 2004) je bil narejen komunikacijski načrt za območja Natura 2000, ki so pomembna za netopirje, a se je le delno izvajal. Odločitve o vključenosti območij v Natura 2000 so bile utemeljene izključno s strokovnimi kriteriji in ne na podlagi posvetovanja z deležniki. Ko so bile prioritete in dolžnosti jasno določene, se je seznanjalo širšo javnost. Pri omrežjih Natura 2000 komunikacija z deležniki pogosto ni bila uspešna. Državljeni mnogih evropskih držav so se čutili zapostavljene, saj so njihovo lastnino odločevalci dobesedno čez noč razglasili za območje Natura 2000 (Marolt, 2014). Kingston (2016) poudarja, da varstvo netopirjev sloni na spreminjanju vedenja ljudi in na teoretičnem ter empiričnem nivoju obravnava vedenje, vrednote, odnos in dejavnike vpliva na odnos.

2.3.5 Pregled ohranitvenih ukrepov za varstvo zatočišč v cerkvah

Ohranitveni ukrepi omogočajo ohranjanje zatočišč netopirjev v stavbi in hkrati zmanjšajo morebitne negativne vplive prisotnosti netopirjev v stavbi. Ključno pri oblikovanju ustreznih ohranitvenih ukrepov je poznavanje biologije netopirjev in stanja populacij vrst

netopirjev ter poznavanje stanja njihovih habitatov (Mitchell-Jones, 2004). Howard (2009) in Mitchell-Jones (2004) poudarjata pomen temeljnih raziskav za varstvo netopirjev. Poznavanje in upoštevanje sezonske dinamike preseljevanja netopirjev je pomembno pri določitvi ukrepa, ki se nanaša na primeren čas del (npr. pri obnovah), ko v zatočiščih ni netopirjev.

V zvezi z ukrepi za ohranjanje zatočišč netopirjev in načini postopanja pri obnovi stavb obstaja največ literature iz Velike Britanije (Bats in Churches 2012, Howard in Richardson 2009, Howard 2009, Mitchell-Jones 2004, Mitchell-Jones in McLeish 2004, Bats in Churches 2011, Heles 2014). Pri tem poudarjamo, da so netopirji v cerkvah v Veliki Britaniji pogosto najdeni v prostorih, kjer se izvaja bogoslužje. Reiter in Zahn (2006) podajata smernice za obnovo stavbnih zatočišč netopirjev v alpski regiji. Mitchell-Jones in McLeish (2004) kot primarni pristop reševanja problematike prisotnosti netopirjev v cerkvah v Veliki Britaniji navajata ukrepe, ki ne motijo netopirjev v njihovih zatočiščih. To so čiščenje cerkve in odstranjevanje občutljivih predmetov, če se nahajajo pod zatočiščem netopirjev. Za zaščito pred iztrebki netopirjev kot učinkovit ukrep navajata prekrivanje občutljivih predelov cerkvenega inventarja. Za zaščito lesa pred škodo zaradi urina netopirjev predlagata zaščitna sredstva za leseno pohištvo. Nekateri ukrepi pa lahko motijo netopirje na zatočišču, kot so postavitve zaslonov ali pregrade, ki omejuje netopirje na določene predele cerkve, zato je pri takih primerih potrebno sodelovanje s strokovnjakom za netopirje. Če je zatočišče netopirjev v notranjosti cerkve na posebno občutljivem mestu, npr. nad oltarjem, se v sodelovanju s strokovnjaki zapre prvotne špranje in določi alternativno mesto za netopirje znotraj zgradbe. Podobne ukrepe za preprečevanje škode zaradi netopirjev navajajo Paine (1992) ter Marnell in Presetnik (2010).

V Sloveniji so v sklopu državnega monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev (Presetnik in sod. 2012, 2013, 2014, 2015) za vsako okrnjeno ali uničeno kotišče predlagana priporočila za izboljšanje stanja kotišča. Ukrepi so v prvi vrsti vezani na fizično odprtje notranjih in zunanjih preletnih odprtin. Presetnik in sod. (2014) svetujejo potrebno izvedbo preventivnih ukrepov za preprečevanje vstopa golobov. Zunanje preletne odprtine se pustijo odprte na način, da netopirji v cerkev lahko preletajo, golobom pa je prelet onemogočen zaradi namestitve bodic proti pristajanju golobov. V kolikor se golobi ponovno naselijo, se na preletne odprtine položijo letvice v primernem razmiku, ki omogoča prehod netopirjem, a ne golobom. Za preprečevanje onesnaženja z netopirskim gvanom ter za lažje odstranjevanje netopirskega gvana se svetuje namestitev zaščitne ponjave. Za preprečevanje onesnaženja z gvanom v spodnjih predelih cerkve, kjer se izvaja bogoslužje, se lahko netopirje omeji npr. le na podstrešje, a se jim mora zagotoviti prost prelet. Pri tem moramo poudariti, da je pri določitvi ohranitvenih ukrepov potrebno upoštevati specifično posameznega zatočišča.

V letu 2013 je bil v okviru naravovarstvene akcije Ohranjamo kotišča netopirjev na Ljubljanskem barju poizkusno izveden ukrep preventive zaščite proti naselitvi golobov na cerkvi v Blatni Brezovici. Nameščena je bila gosta mreža za zaprtje oken v zvonišču in igle, ki preprečujejo pristajanje golobov. Presetnik in sod. (2013) navajajo, da je bil ukrep uspešen, golobi niso več vstopali v stavbo, medtem ko so netopirji lahko nemoteno preletavali preko lin v zvoniku. Presetnik in sod. (2014) navajajo, da so v cerkvah na Ljubljanskem barju po ponovni vzpostavitvi kotišča našli male podkovnjake in potrdili njihovo razmnoževanje v vseh pregledanih stavbah, golobov pa niso našli v nobenem objektu. To pomeni, da so bili podani ohranitveni nasveti ustrezni in izvedeni ukrepi uspešni. To dokazuje, da je ponovna vzpostavitev kotišča možna in odvisna od dosledno izpeljanih predlaganih ohranitvenih ukrepov, pa tudi kako hitro so bili ti ukrepi izvedeni. Kljub temu pa je v ponovno vzpostavljenih, prej uničenih kotiščih, in v izboljšanih, prej močno okrnjenih kotiščih, število podkovnjakov opazno nižje kot pred zamreženjem (Presetnik in sod., 2014).

Ohranitveni ukrepi so v Sloveniji večinoma kurativne narave, saj so izvedeni po zabeleženih okrnjenih ali uničenih kotiščih. V zadnjih letih so se izvedli pogosto v okviru naravovarstvenih akcij ZRSVN. Le redko se ohranitveni ukrepi, predvsem tisti, ki so vezani na namestitev zaščitne ponjave in bodic za odganjanje golobov, izvajajo preventivno. Redek primer predhodnega načrtovanja in uspešne izvedbe ohranitvenih ukrepov je pri nas obnova cerkve Svetega Duha v Črnomlju. Kot navajajo Presetnik in sod. (2010) so bili ohranitveni ukrepi med drugim uspešni, ker je bilo dovolj kakovostnih podatkov o številčni dinamiki netopirjev in drugih vidikih uporabe kotišča. Tako so bila dela na cerkveni podstrehi zaradi zabeleženega časovnega pojavljanja netopirjev v cerkvi naravovarstveno sprejemljiva v obdobju od 15. septembra do 15. aprila (Presetnik in sod. 2010). Za načrtovano obnovo se je izvedelo sicer pozno, a pred pričetkom del, kar je omogočalo ZRSVN aktivno udeležbo v postopku in zagotavljanje sredstev s strani Ministrstva za okolje in prostor za izvajalca dodatnih raziskav in naravovarstvenega nadzora (Presetnik in sod. 2007). Cerkev Sveti Duha v Črnomlju je sicer last Občine Črnomelj, ki se je leta 2004 lotila celostne prenove objekta z namenom urediti večnamenski razstavi prostor in koncertno dvorano, zato cerkvene oblasti niso sodelovale pri obnovi.

Preventivni ohranitveni ukrepi, ki se nanašajo predvsem na pogrnitev zaščitne ponjave, so se izvedli na štirih cerkvah v okviru projekta SDPVN »Navadni netopirji - prav posebni sosedje!«. Na eni cerkvi pa se je kot ukrep izdelal lesen podest nad zvonovi, ki delno pregrajuje zvonik in tako prepreči padanje gvana na zvonove ter hkrati zmanjša onesnaženje celega zvonika z gvanom in kvarjenje mehanizmov zvonjenja (Kotnik in sod. 2015).

Kot ohranitveni ukrep za netopirje v urbanem okolju Presetnik in sod. (2015) svetujejo, da se v primeru, ko sobivanje ljudi in netopirjev ni možno, na stavbe namesti netopirnice. Odprtino v zatočišče netopirjev se nato zapre, ko v njem gotovo ni več netopirjev. Uničenje takega zatočišča mora predhodno odobriti ARSO oz. je za zapiranje preletnih odprtin potrebno pridobiti dovoljenje za uničenje zatočišča netopirjev. V cerkvi so pogosto prisotne vrste netopirjev, ki potrebujejo prostorna podstrešja (npr. mali podkovnjak), zato namestitev netopirnic ne bi bil smislen ukrep.

3 RAZISKOVALNI CILJ IN HIPOTEZE

Osrednji cilj raziskovalne naloge je osvetliti v uvodu predstavljeno shemo odnosa upravitelji cerkva - netopirji - sakralna arhitektura. Cilj poznavanja odnosa netopirji - sakralna arhitektura je na podlagi arhitekturnih značilnosti ovrednotiti pomembnost cerkva za zatočišča netopirjev. Na ravni odnosa upravitelji cerkva - netopirji in upravitelji cerkva - sakralna arhitektura je cilj na kognitivni, afektivni in vedenjski ravni osvetliti poglede upraviteljev cerkva, kar nam bo omogočalo odkrivanje vzrokov, ki prispevajo k naklonjenemu ali odklonilnemu vedenju upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Cilj poznavanja odnosa upravitelji cerkva - netopirji - sakralna arhitektura je prispevanje k izboljššanemu varstvu netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah.

Naša predvidevanja smo strnili v pet hipotez.

H1: Poznavanje arhitekturnih značilnosti sakralnih stavb prispeva k razumevanju pomena cerkva za varstvo netopirjev in njihovih zatočišč.

H2: Boljše poznavanje netopirjev in njihovih zatočišč, pravnega varstva in ohranitvenih ukrepov pomembno prispeva k boljšemu odnosu in vedenju do netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah.

H3: Poznavanje odnosa do netopirjev glede na tipologijo odnosa do živali po Kellertu (1984a, 1984b, 1993) ter odnosa do varstva netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah, glede na posameznikov religiozni okvir in občutja, prispevajo k izboljšanju vedenja do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

H4: Pretekla ravnanja in izkušnje upraviteljev cerkva z netopirji in varstvom zatočišč netopirjev v cerkvah vplivajo na vedenje upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah v prihodnje.

H5: Boljše poznavanje odnosa upravitelji cerkva - netopirji - sakralna arhitektura prispeva k oblikovanju učinkovitejših pristopov k varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah.

Prva hipoteza (H1) se nanaša na odnos netopirji - sakralna arhitektura. Naslednje tri hipoteze (H2-H4) se nanašajo na odnos upravitelji cerkva - netopirji in upravitelji cerkva - sakralna arhitektura, razčlenjen na tri komponente odnosa, ki ga opredeljujejo posamezne hipoteze. Tako se druga hipoteza (H2) nanaša na znanje upraviteljev cerkva o netopirjih in zatočiščih netopirjev v cerkvah, tretja hipoteza (H3) na odnos upraviteljev cerkva do netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvah v povezavi z občutji in religiozno miselnostjo ter četrta hipoteza (H4) na pretekla ravnanja in izkušnje upraviteljev cerkva z netopirji in varstvom zatočišč netopirjev v cerkvah. Peta hipoteza (H5) se nanaša na varstvo netopirjev in zatočišč netopirjev v cerkvah.

4 METODE DELA

Da bi odnos netopirji-upravitelji-cerkve obravnavali čim bolj celostno, smo obdelali vse tri pare relacije, pri čemer smo uporabili različne pristope. V teoretičnih izhodiščih smo na podlagi pregleda obstoječe literature zajeli odnos netopirji - sakralna arhitektura ter podali izhodišča za oblikovanje odnosa upraviteljev cerkva do varstva netopirjev v cerkvah. V empiričnem delu smo izvedli kvalitativno raziskavo, ki se je konkretno nanašala na župnike, ki upravljajo s cerkvami, kjer so evidentirana zatočišča netopirjev. Pri tem smo se tako v teoretičnih izhodiščih kot v kvalitativni raziskavi navezovali na zastavljene hipoteze in iskali povezave med temami, ki se nanašajo na shemo odnosa upravitelji cerkva - netopirji - sakralna arhitektura. V teoretični analizi smo zasledovali naslednje vsebinske sklope: (i) družboslovni vidiki varstva netopirjev, (ii) zatočišča netopirjev ter (iii) ogroženost in varstvo netopirjev.

Vidik upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev smo raziskovali s kvalitativno metodo. V naravoslovnem raziskovanju se pogosto favorizirajo kvantitativne metode, ki pa niso nujno edino in najprimernejše orodje za proučevanje družboslovnih vidikov varstva narave (Torkar in sod., 2011). Kvalitativno raziskovanje nudi najprimernejšo možnost za raziskovanje osebnih stališč sodelujočih o zastavljenem raziskovalnem vprašanju: gre predvsem za raziskovanje stališč, odnosov, mnenj, zaupanja ter izkušenj in način njihovega udejanjanja v praksi (Poplas-Susič, 2014). V raziskavi smo sledili fenomenološkemu pristopu, kjer naloga raziskovalca ni zgolj zbiranje dejstev in ugotavljanje pogostosti pojavov, pač pa odkrivanje, kako ljudje razumejo nek pojav in kakšen pomen mu pripisujejo (Tratnik, 2002). Kvalitativno raziskovanje v splošnem proučuje, kako ljudje v določenih situacijah razumejo, razlagajo vsakodnevne dogodke in nanje tudi reagirajo (Kordeš in Smrdu, 2015).

4.1 IZBOR INTERVJUANCEV

Za izbor intervjuvancev smo uporabili teoretično vzorčenje (Glaser in Strauss, 1967). Adam in sod. (2012) opisujejo teoretično vzorčenje kot namenski izbor enot, ki naj bi na podlagi že pridobljenega znanja in v toku analiz pridobljenih ugotovitev pripomogel k nadaljnjemu razvijanju teorije ali razlage. Vzorec smo oblikovali z neverjetnostnim vzorčenjem, za katerega ne velja teorija statističnega sklepanja (Kalton in Vehovar, 2001), saj nas je bolj kot posploševanje na celotno populacijo, zanimalo poglobljeno razumevanje proučevane problematike z vidika zaznave posameznikov (Tratnik, 2002).

Pred izborom župnikov smo se osebno posvetovali z delavci območnih enot Zavoda RS za varstvo narave (v nadaljevanju ZRSVN), in sicer z Andrejem Hudoklinom, Bojano Fajdiga, Andrejo Škvarč, Tanjo Košar Starič, Jožefom Sedonjo in Barbaro Vidmar, s strokovnjakom za netopirje Primožem Presetnikom iz CKFF ter s Simonom Zidarjem, predsednikom SDPVN. Na podlagi teh posvetov smo naredili končni izbor župnikov, na katerega pa navedene osebe niso imele vpliva.

Glede števila intervjuvancev in s tem velikosti vzorca so priporočila literature različna in povečini neopredeljena, saj je treba upoštevati velikost populacije, vrsto analize in metodologijo raziskave. Guest in sod. (2006) navajajo, da velikost vzorca narekuje koncept saturacije, kar pomeni, da se število intervjujev nadaljuje, dokler se ne prenehajo pojavljati nove informacije, teme in razumevanja proučevane problematike. Ugotovili so, da so osnovni elementi metatem prisotni že po 6 intervjujih, saturacija pa se je pojavila pri prvih 12 intervjujih. Collins (2010, cit. po Adam in sod., 2012) priporoča, da se opravi 6-12 intervjujev. Mi smo skupno izpeljali 21 intervjujev, 11 iz skupine »odklonilnih« župnikov (OŽ) in 10 iz skupine »naklonjenih« župnikov (NŽ).

Kot kriterij izbora v skupino župnikov smo določili stanje ohranjenosti zatočišč netopirjev v cerkvah, ki jo trenutno upravljajo župniki. Podatke o okrnjenih ali uničenih kotočih smo dobili iz monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2014 in 2015 (Presetnik in sod., 2015). V raziskavo smo vključili cerkve, kjer so bila zabeležena zatočišča malih podkovnjakov in dve cerkvi, kjer sta bili zabeleženi zatočišči navadnih netopirjev.

V prvo skupino t.i. »odklonilnih župnikov« smo uvrstili župnike, ki upravljajo cerkve, v katerih so bila zabeležena uničena ali okrnjena zatočišča netopirjev. V teh so bili večinoma že izvedeni ohranitveni ukrepi ter sodelovanje upraviteljev cerkva z ZRSVN.

V drugo skupino t.i. »naklonjenih župnikov« smo uvrstili župnike, ki upravljajo cerkve, v katerih ni bilo zaznanega okrnjenja ali uničenja kotoč netopirjev. Ponekod so lahko bili izvedeni ohranitveni ukrepi kot npr. čiščenje cerkve ali drugi ohranitveni ukrepi, ki pa niso bili izvedeni v času župnikovega upravljanja cerkve.

Zaradi lažjega razlikovanja smo prvo skupino upraviteljev cerkva poimenovali odklonilni župniki (kratica OŽ) in drugo skupino upraviteljev cerkva naklonjeni župniki (kratica NŽ). Pri tem moramo izpostaviti, da se pridevnika »odklonilni« in »naklonjeni« župniki vežeta na zaznano stanje zatočišč netopirjev v cerkvi, ki jo upravlja župnik. Predpostavljali smo, da imajo »odklonilni« župniki odklonilen odnos do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah, saj je pod njihovim upravljanjem prišlo do uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev v cerkvah. Pri »naklonjenih« župnikih ni prišlo do uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev v cerkvah, ki jih upravljajo, zato smo predpostavljali, da so le-ti naklonjeni varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah oz. dopuščajo njihovo prisotnost. Tako ta dva termina določata le način izbora župnikov, ne pa tudi njihov dejanski odnos do netopirjev, ki smo ga ugotavljali v naši raziskavi. Geografsko smo, glede na meje območnih enot ZRSVN, zajeli v vzorčni okvir župnike območnih enot Celje, Ljubljana, Kranj, Nova Gorica in Novo mesto. Taka razporeditev je bila pomembna, ker smo v intervjuju župnike spraševali, kakšne imajo izkušnje s predstavniki ZRSVN, ki je organizacijsko razdeljen na sedem območnih enot.

Preglednica 2: Število izbranih naklonjenih in odklonilnih župnikov glede na območno enoto ZRSVN

Območna enota ZRSVN	Št. naklonjenih župnikov	Št. odklonilnih župnikov
Celje	1	1
Kranj	4	2
Ljubljana	4	4
Maribor	/	/
Nova Gorica	1	/
Novo mesto	/	4
Piran	/	/

Župnike smo predhodno poklicali po telefonu in jim okvirno razložili namen intervjuja v sklopu magistrske naloge. Župnike smo opozorili, da se bo intervju snemal in naredil prepis zvočnega zapisa, a bodo vsi posredovani podatki anonimni ter uporabljeni zgolj v raziskovalne namene oz. potrebe magistrske naloge. Skupaj smo poklicali 29 župnikov, od katerih je 1 odklonil sodelovanje, 7 bi jih sodelovalo, a so bili v času raziskave odsotni, na bolniški, na potovanju ali niso imeli časa za srečanje.

Vsi intervjuvanci so bili moški. Starost intervjuvancev je bila v razponu od 30 do 70 let. V raziskavi se nismo osredotočali na vpliv sociodemografskih dejavnikov.

4.2 IZVEDBA INTERVJUJEV

Zbiranje podatkov smo izvedli z metodo polstrukturiranega intervjuja. Polstrukturiran intervju temelji na polodprtih vprašanjih, ki definirajo področje, o katerem se želimo pogovarjati, in na podlagi katerih lahko izpraševalec izpelje poglobljena ali bolj natančna vprašanja (Poplas-Susič, 2014). Vprašanja niso nujno za vse vprašane enaka in odgovori niso pripravljeni naprej. Pri polstrukturiranem intervjuju raziskovalec pripravi seznam vprašanj in tem ter sproti dodaja nova vprašanja ali izpušča pripravljena, odvisno od samega poteka pogovora (Tratnik, 2002).

Za intervju smo oblikovali okvirna vprašanja po posameznih vsebinskih sklopih glede na cilj raziskave (Priloga A). Opredelili smo 34 okvirnih vprašanj. Prvi sklop je obsegal 13 vprašanj glede znanja o netopirjih in zatočiščih netopirjev, drugi sklop 10 vprašanj glede odnosa do netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvi, tretji sklop 6 vprašanj o izkušnjah in vedenju glede netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvah ter četrti sklop 5 vprašanj o varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah v prihodnje (Priloga A). Pri tem moramo poudariti, da si vprašanja tekom intervjuja niso sledila v strogem zaporedju, temveč je pogovor temeljil na aktivnem poslušanju. Z vprašanji smo sledili miselnemu toku intervjuvanca ter hkrati usmerjali pogovor tako, da smo zajeli večino vprašanj.

Pri izvedbi intervjujev smo upravitelje cerkva seznanili, da je raziskovalka zaposlena na ZRSVN, območna enota Ljubljana. Z nekaterimi upravitelji cerkva smo že sodelovali, kar nam je omogočalo, da smo lažje navezali odprto in neposredno komunikacijo. Z drugimi smo se srečali prvič, kar je po drugi strani lahko spodbudilo iskrenost v odnosu do problematike, saj z raziskovalko niso imeli predhodne izkušnje, ki bi lahko vplivala na njihovo mnenje. Kljub strokovnemu delu na področju varstva netopirjev, smo poskušali zavzeti čim bolj nevtralno držo v smislu izdelave magistrske naloge, a se pripadnosti naravovarstvu nismo mogli povsem izogniti. Prav zaradi tega smo lahko na trenutke v intervjuju še bolj začutili odnos posameznikov do naravovarstvenikov v povezavi z varstvom zatočišč netopirjev v cerkvah. Vsa opažanja in doživljanja, ki smo jih imeli sami, smo si zabeležili in smiselno vključili v raziskavo. Zaradi izkušenj in poznavanja problematike, ki jo zasledujemo v nalogi, smo intervjuje izvedli na način, da so hkrati služili kot komunikacijsko orodje za ozaveščanje upraviteljev cerkva o pomenu varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

Intervjuje z župniki smo izvedli v župniščih, od januarja do marca 2016. Intervjuji so trajali v povprečju eno uro. Intervjuji so bili anonimni, beleženi pod kodo, in snemani v obliki avdio posnetka. Po izvedbi intervjujev smo naredili prepis intervjujev. Prepis vseh intervjujev je obsegal 211 tipkanih strani (velikost 12 pik, enojni razmak).

4.3 ANALIZA IN INTERPRETACIJA INTERVJUJEV

V postopku analize smo prepise intervjujev večkrat prebrali, da smo se seznanili z njihovimi osnovnimi značilnostmi ter si ustvarili splošno sliko, o čem podatki govorijo, ter prepoznali dele podatkov, ki so relevantni za našo raziskavo, kar svetuje tudi Petek (2014). Pri kvalitativni analizi podatkov iz prepisa smo sledili utemeljeni teoriji (ang. grounded theory) (Glaser in Strauss 1967, Corbin in Strauss 1990), ki obsega razčlenitev in kodiranje zapisanega besedila.

S to raziskovalno metodo se neprestano preverjajo povezave med na novo zbranimi podatki in že analiziranimi podatki na različni stopnji analize (Petek, 2014). Osnova analize je postopek klasifikacije in oblikovanja abstraktnjših pojmov iz empirično dobljenih izjav in zapisov, ki jih nato povežemo v sodbe (izjave, predpostavke) in nato oblikujemo teoretične modele in pojasnitve (Mesec, 1998).

V postopku kvalitativne analize smo sledili šestim korakom, kot jih opisuje Mesec (1998): (1) urejanje gradiva, (2) določitev enot kodiranja, (3) odprto kodiranje, (4) izbor relevantnih pojmov in kategorij, (5) odnosno (selektivno) kodiranje, (6) oblikovanje končne teoretične formulacije in izdelava paradigmskega modela.

Besedilo smo uredili s pomočjo zbirne tabele. Besedilo smo nato razčlenili na sestavne dele, da smo dobili enote kodiranja. Enota kodiranja je lahko fraza, stavek, odstavek ali zaključni del besedila. V postopku odprtega kodiranja smo v kodirni tabeli empiričnim

opisom pripisali pojme, ki smo jih po sorodnosti združevali v kategorije I., II. in III. reda ter vzpostavljali odnose znotraj določene kategorije in njenimi podkategorijami. Temu je sledil izbor pojmov in kategorij, ki smo jih spoznali kot pomembne glede na problem in namen raziskave. Po izboru relevantnih pojmov in kategorij glede na namen raziskave smo na podlagi odnosnega kodiranja oblikovali paradigmatški model. Kategorije smo povezali tako, da smo jim določili mesto znotraj standardne sheme ali paradigmatškega modela. Pri tem postopku smo kategorije primerjali med seboj in jih razporejali v domnevne odnose ter združevali v teme oz. temeljne vsebinske sklope (kategorije I. reda) in tako oblikovali teoretični okvir, kot predlaga tudi Mesec (1998). Postopek po zgoraj opisanih šestih korakih kvalitativne analize smo naredili za obe skupini ločeno tako, da smo dobili dve kodirni tabeli, ki smo ju potem primerjali med seboj. Pri izdelavi kodirnih tabel smo informacije, ki bi lahko razkrile anonimnost župnikov, zamenjali s simbolom »x«, npr. »prihajam iz župnije x«, kar pa ni vplivalo na samo vsebino proučevane tematike. V kodirnih tabelah (Priloga B in Priloga C) smo z vijolično barvo označili dele besedila, ki smo jih kot citate uporabili v nalogi. Zaradi lažjega ločevanja vsebinskih sklopov smo v kodirnih tabelah le-te obarvali. V kodirno tabelo smo vnesli vsa videnja intervjuvancev, a nekatere sklope zaradi oddaljenosti od tematike naloge nismo zajeli v nadaljnjo analizo. Celotni, ustrezno anonimizirani kodirni tabeli, sta podani v Prilogi B za naklonjene župnike in Prilogi C za odklonilne župnike.

Našo utemeljeno teorijo, tako kot vse utemeljene teorije, izhajajoče iz kvalitativne analize, tvorijo trije temeljni elementi: pojmi, kategorije in sodbe ali trditve. Osnovna enota analize so pojmi, iz katerih je zgrajena teorija in ne iz empiričnih podatkov samih po sebi. Kategorije so na višji ravni in bolj abstraktne kot pojmi, ki jih predstavljajo. Ustvarimo jih v istem analitičnem procesu, v katerem primerjamo podobnosti in razlike, kot pri oblikovanju pojmov na nižjih ravneh. Kategorije so »vogelni kamni« nastajajoče teorije. So sredstvo, s katerim lahko teorijo povežemo. Sodbe trdijo o posplošenih odnosih med določeno kategorijo in njenimi pojmi in med različnimi kategorijami (Mesec, 1998). Na podlagi natančnih prepisov pogovorov z župniki smo odgovore oz. dele besedila v kodirni tabeli uvrstili v različne vsebinske sklope, ki smo jim pripisali pojme in jih združevali v kategorije in podkategorije oz. kategorije I. reda, kategorije II. reda in kategorije III. reda. Dobljene kategorije smo nato povezali v paradigmatškem modelu (Slika 3). Paradigmatški model je rezultat selektivnega kodiranja in prikazuje povezave oz. odnose med kategorijami (Mesec, 1998). Za obe vzorčni skupini smo naredili en paradigmatški model, v katerem pa so vidne razlike med njima. V izogib preveliki kompleksnosti in nejasnosti smo v paradigmatškem modelu prikazali le osnovne odnosne povezave med posameznimi kategorijami.

Interpretiranje pomembnosti odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem vključuje primerjavo znanja, odnosa in vedenja glede netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvah med dvema skupinam upraviteljev cerkva-župnikov. Na eni strani interpretacija podatkov izhaja iz analize odnosa odklonilnih

župnikov, ki upravljajo cerkve, v katerih so bila zabeležena uničena ali okrnjena kotišča netopirjev in so bili povečini že izvedeni ohranitveni ukrepi ter sodelovanje z ZRSVN. Na drugi strani pa interpretacija podatkov obsega analizo odnosa naklonjenih župnikov, ki upravljajo cerkve, v katerih ni bilo zaznanega okrnjenja ali uničenja kotišč netopirjev, lahko pa so bili ponekod izvedeni ohranitveni ukrepi kot npr. čiščenje ali drugi ukrepi, ki pa niso bili izvedeni v času njihovega upravljanja cerkve. Za boljše razločevanje intervjuvanih župnikov smo za vsakega intervjuvanega župnika uporabili oznako. Za vse naklonjene župnike smo uporabili oznako NŽ in tej dodali zaporedno številko intervjuvanca. Podoben način označevanja smo uporabili tudi pri odklonilnih župnikih, pri čemer smo le-te označili z oznako OŽ in temu dodali zaporedno številko intervjuvanega župnika.

Interpretacija rezultatov je temeljila na oblikovanju konceptov in pojasnitev oz. oblikovanju utemeljene teorije našega videnja odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem. Kot ugotavlja Mesec (1989) v kvalitativni raziskavi ne gre le za to, da bi preverili le to ali ono hipotezo, ampak želimo priti do celovitega, vsebinsko bogatega razumevanja, ki nas lahko usmerja pri praktičnem delu, čeprav morda ne moremo prav vsakega elementa tega razumevanja utemeljiti. Rezultati so naša kolikor mogoče utemeljena in podrobno opisana predstava o tem, kakšna je stvar - kot taka pa je zgolj ena od več možnih interpretacij. Z upoštevanjem navedenega poudarjamo, da izvedena kvalitativna raziskava ne podpira posplošenih sklepov, pač pa je ključna dodana vrednost raziskave prepoznavanje raznovrstnega dojemanja obravnavanega problema in na tej osnovi prepoznavanje raznovrstnih vzpostavljenih relacij upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

Pri interpretaciji kvalitativne analize je bolj kot pogostost izjav pomembnejša vsebina in povezovanje vsebine z ostalimi koncepti utemeljene teorije. Iz tega razloga smo v pričujoči raziskavi z opredelitvijo npr. »večina intervjuvancev« razumeli več kot pol intervjuvancev, ki so nam odgovorili na zastavljeno vprašanje, vendar v interpretaciji in razpravi nismo uporabili številskih opredelitev »večine«. Številsko opredelitev smo uporabili, če smo želeli poudariti razliko v mnenju ali novo spoznanje npr. »en župnik je povedal ...«.

Vsi zvočni posnetki in prepisi intervjujev se nahajajo pri avtorici naloge.

V skladu z načeli kvalitativne metodologije smo rezultate združili z razpravo, saj naj bi bilo, kot navaja Mesec (1989), celotno poročilo kvalitativne raziskave prikazano kot povezana pripoved.

5 REZULTATI IN RAZPRAVA

Različne vrste netopirjev so različno močno odvisne od bivanja v stavbah. Za mnoge vrste netopirjev so stavbe izredno pomemben habitat za vzpostavitev porodniških kolonij in uspešno razmnoževanje (glej poglavje 2.2 Zatočišča netopirjev). Obstoj npr. malega podkovnjaka v Sloveniji je povsem odvisen od ustreznega varstva porodniških kolonij v cerkvah. Z izjemo dveh najdišč so vsa znana najdišča malega podkovnjaka pri nas s podstrešij stavb, večinoma cerkva (Presetnik in sod. 2009a, Presetnik in Kumar 2012). Prav zaradi izrednega pomena in nenadomestljivosti cerkva kot habitatov netopirjev je za varstvo njihovih zatočišč v cerkvah potrebno raziskati in poznati odnos upraviteljev cerkva do njihovega varstva. V Sloveniji namreč prihaja do težav pri ohranjanju zatočišč netopirjev v cerkvah zaradi ukrepov upraviteljev cerkva, ki pogosto privedejo do okrnjenja ali uničenja zatočišč netopirjev. Da bi se temu uspešneje izognili in poglobili razumevanje, zakaj do tovrstnih dejanj prihaja, smo se odločili raziskati vzroke pri upraviteljih cerkva.

5.1 ANALIZA ODGOVOROV IN PARADIGMATSKI MODEL

Čeprav smo se pri izvedbi intervjujev držali načela, da smo intervjujancem postavili vsa predvidena vprašanja, to zaradi narave poteka intervjuja ni bilo vedno mogoče ali smiselno. Glede na potek intervjuja bi zastavljanje nekaterih vprašanj zmotilo tok pogovora, ki se je ustvajal v komunikaciji izpraševalka - intervjujanec. Če smo zaznali, da ima za intervjuvanca določena tematike večji pomen, smo intervjuvanca spodbudili v tej smeri in tematiki namenili več časa, tako, da so bila nekatera predvidena vprašanja odveč. V Prilogi D smo podali število odgovorov na zastavljena vprašanja, ki smo jih predvideli za intervju. Iz tabele je razvidno, na katera vprašanja smo dobili manj odgovorov, kot je bilo intervjuvancev. Kljub temu smo za vsako vprašanje dobili dovolj odgovorov, da smo lahko nadaljevali analizo pridobljenih informacij.

Interpretacijo oziroma utemeljeno teorijo o odnosu upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem smo naslonili na štiri temeljne vsebinske sklope, ki v paradigmatskem modelu predstavljajo kategorije prvega nivoja. Pri tem je potrebno poudariti, da so vsebinski sklopi neposredno vezani na raziskovalne hipoteze. Tako se prvi vsebinski sklop utemeljene teorije nanaša na proučevanje znanja župnikov o netopirjih in zatočiščih netopirjev. V tem vsebinskem sklopu so bili dani poudarki na petih vidikih, in sicer: (i) na mitih in vražah; (ii) na biologiji netopirjev; (iii) na zatočiščih netopirjev; (iv) na pravnem varstvu netopirjev in (v) na ohranitvenih ukrepih za varstvo zatočišč v povezavi z odnosom do zatočišč in pogledom na okrnjenje ali uničenje zatočišč netopirjev. Drugi vsebinski sklop utemeljene teorije vključuje odnos župnikov do netopirjev s poudarkom na: (i) odnosu do netopirjev v skladu s tipologijo odnosa do živali po Kellertu; (ii) splošnem odnosu do varstva netopirjev (iii) odnosu do živali in varstva narave v religioznem okvirju. Tretji vsebinski sklop se omejuje na vedenje in izkušnje župnikov do netopirjev. Ugotovitve v tretjem vsebinskem sklopu se nanašajo: (i) na predvideno vedenje

župnikov v zvezi z obnovo cerkvene stavbe/menjavo strehe; (ii) na izkušnje župnikov z netopirji in (iii) na izkušnje župnikov z naravovarstveniki. Četrty vsebinski sklop interpretacije podatkov ali utemeljene teorije predstavlja izhodišča za izboljšanje varstva netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah, kot jih vidijo župniki. Na osnovi analize podatkov prepoznavamo kot pomemben dejavnik izboljšane varstva netopirjev in njihovih zatočišč: (i) v izboljšanem odnosu in komunikaciji med upravitelji cerkva in ZRSVN; (ii) v pomembnosti vključevanja upraviteljev cerkva v postopek popisa netopirjev s strani popisovalcev; (iii) v zagotavljanju človeških in finančnih virov pri izvedbi ohranitvenih ukrepov na cerkveni stavbi in (iv) boljši ozaveščenosti. Dognanja, predstavljena v utemeljeni teoriji, so jasno prikazana v paradigmatskem modelu.

V Preglednici 3 podajamo pregled temeljnih vsebinskih sklopov, v katere smo razporejali odgovore župnikov, seznam glavnih pojmov, ki smo jih povzeli iz odgovorov, kot tudi pregled kategorij, v katere smo združevali pojme. Z zeleno barvo smo označili razlike, ki smo jih zaznali v glavnih pojmi in kategorijah III. reda med naklonjenimi in odklonilnimi župniki, pri čemer se obarvani deli nanašajo na stališča odklonilnih župnikov. Preglednico 3 smo naredili kot povzetek kodirnih tabel, ki se nahajajo v Prilogi B in Prilogi C.

Preglednica 3: Povzetek kodirnih tabel, kjer so razvidni glavni pojmi iz odgovorov naklonjenih in odklonilnih župnikov, kot tudi kategorije I. reda/temeljni vsebinski sklopi, kategorije II. reda in kategorije III. reda. Kratice pomenijo: Kat. - kategorija, NŽ - naklonjeni župniki, OŽ - odklonilni župniki. Zelena barva označuje ključne razlike med odklonilnimi in naklonjenimi župniki, ki so vezane na stališča odklonilnih župnikov.

Kat. I. reda	Kat. II. reda	Kat. III. reda	Glavni pojmi
ZNANJE O NETOPIRJIH	miti in vraže	zavračanje mitov in vraž	NŽ in OŽ: vera, izkušnje, znanje, fantazijski liki, miti, zavračanje vraževerja
	poznavanje biologije	morfološke in fiziološke značilnosti, način življenja, taksonomija	NŽ in OŽ: prehrana, lastnosti leta, zaznavanje okolice, dnevno-nočni ritem, sesalci, teža, ehlokacija, vid, selitev, razmnoževanje, nezmožnost udomačitve
	poznavanje (arhitekturnih posebnosti) zatočišč netopirjev	naravna zatočišča	NŽ in OŽ: jame, gozdovi
		umetna zatočišča	NŽ in OŽ: cerkve, hiše, cerkvena ladja, zvonik, kmetije, gradovi, skednji, tovarne
		naselitveni pogoji/lastnosti stavbe	NŽ in OŽ: stalnost v prostoru, toplota, mir, odprtine, prostor, višina, tip arhitekture, način gradnje, odsotnost ljudi, odsotnost svetlobe, odsotnost hrupa, okolica, vir hrane, vlaga, odmaknjenost, odsotnost plenilcev, odsotnost prepaha, večje zavedanje pomena pogojev le OŽ: manjše zavedanje pomena pogojev
		predpostavka o razpoložljivosti zatočišč	NŽ in OŽ: iskanje drugih zatočišč v stavbah le OŽ: iskanje drugih zatočišč v stavbah in naravi, prvotna naselitev v naravi, drugotna naselitev v cerkvi, dovolj naravnih zatočišč
	ohranitveni ukrepi za varstvo zatočišč	fizična zaščita, finančna sredstva, potreba po človeških virih, odgovornost države, alternativne rešitve, čiščenje	NŽ in OŽ: zaščita pred gvanom, zaščita pred golobi le NŽ: neproblematičnost čiščenja, čistijo župljani, zaščita pred gvanom, zaščita pred golobi, omejevanje prehajanja le OŽ: problematičnost čiščenja, pritoževanje župljanov, stroški, odgovornost države, omejevanje prehajanja, odprtine za netopirje, nadomestni habitati
ODNOS DO NETOPIRJEV	tipologija odnosa do netopirjev	odklonilen odnos do zakonodaje, nepomembnost ZRSVN, spremljanje SSŠ, ravnodušnost do pravnega statusa	NŽ in OŽ: slaba zakonodaja, pomen naravnih zakonov, nepomembnost varstva, omejevalna zakonodaja le NŽ: spoštovanje zakonodaje, ogroženost netopirjev le OŽ: večje nezaupanje v zakonodajo, manjša ogroženost netopirjev, neobveščenost o statusu
		estetska razsežnost	NŽ in OŽ: simpatičnost, neprijetnost, ljubkost, zanimiv/neobičajen videz, neizrazen videz, neprivlačnost
		znanstvena razsežnost	NŽ in OŽ: prehrana, lastnosti leta, zaznavanje okolice, življenjska doba, spolna sestava, oglašanje, število vrst netopirjev, vid, selitev, spremljanje popisa, velikost populacije, naselitveni pogoji, plenilci, razmnoževanje
		ekologistična razsežnost	NŽ in OŽ: vloga v naravi, uravnavanje ravnovesja, del narave, povezanost vrst

se nadaljuje

Nadaljevanje Preglednice 3

Kat. I. reda	Kat. II. reda	Kat. III. reda	Glavni pojmi
		gospodovalna razsežnost	le OŽ: nadzor številčnosti, služenje človeku, nasprotovanje večvrednosti živali, večvrednost človeka, odgovornost za živali, razmejitev skrbi človek-žival
		moralistična razsežnost	NŽ in OŽ: nasprotovanje ubijanju, odgovorno ravnanje, ravnanje z vestjo, le OŽ: poudarjeno spoštovanje življenja, nasprotovanje mučenju, enaka obravnava vseh živali
		negativistična razsežnost	NŽ in OŽ: nelagodje ob netopirjih le NŽ: sprejemanje netopirjev le OŽ: škoda, nečistoča, nadloga
		nevtralistična razsežnost	NŽ in OŽ: nemoteča žival, nepotrebno ukvarjanje
		uporabna razsežnost	NŽ in OŽ: gvano, prehrana z žuželkami
	odnos do živali in varstva narave v religioznem okvirju	spoštovanje življenja, povezanost stvarstva, odgovorno gospodovanje človeka, sledenje Svetemu pismu, večvrednost človeka	NŽ in OŽ: simbolni pomen žvali, praktični vidik religioznosti, blagoslavljanje živali, božje stvarstvo, pogansko verovanje, odgovorno gospodovanje le OŽ: gospodovanje nad stvarstvom, nasprotovanje skrajnostim
	odnos do zatočišč (v povezavi z ohranitvenimi ukrepi)	preprečevanje škode	NŽ in OŽ: škoda zaradi golobov le OŽ: moteče gvano, nesnaga, škoda zaradi netopirjev, vzdrževanje
	osebni odnos do varstva netopirjev	strpnost, večvrednost človeka	le NŽ: strpnost, nepotrebno ukvarjanje, sprejemanje, navdušenje, odgovornost, različnost pogledov, skrb za človeka le OŽ: manjša strpnost, brezbriznost, izrazitejša skrb za človeka, nepomembnost varstva živali
	VEDENJE	okrnjenje/uničenje zatočišč	le OŽ: škoda zaradi golobov, škoda zaradi netopirjev, veter, vihar, ključarji, predhodniki župnika, izvajalci, neobveščenost o izvedbi
	obnova cerkve/menjava strehe	neupoštevanje prisotnosti netopirjev, čas menjave strehe, način menjave strehe, razpoložljivost delavcev	NŽ in OŽ: vremenske razmere, nujnost obnove, primeren poletni čas, neprimeren zimski čas, naravna škoda, sodelovanje, delavci le OŽ: manjša pripravljenost na sodelovanje
IZKUŠNJE	izkušnje z netopirji	opažanje v otroštvu, opažanje zunaj in v jamah, opažanje in stik v cerkvi	NŽ in OŽ: opazovanje v jamah, opazovanje v cerkvi in župnišču, poznavanje iz zgodb, preganjanje iz cerkve, moteča prisotnost, gvano na podstrešju, uporabnost gvana, zaznavanje leta, zanimanje, spoznavanje le OŽ: manjše spoznavanje in zanimanje
	izkušnje z naravovarstveniki	izkušnje z ZRSVN	le OŽ: otežena komunikacija, neslišnost, nezaupanje, očitane, obsojanje, ukazovanje, neobveščenost, vzvišenost, dokazovanje, brezbriznost do ohranitvenih ukrepov
		izkušnje z izvajalci monitoringa	NŽ in OŽ: nemoteč stik, zanimanje za delo, ozaveščanje, skrb za varnost, obveščanje le OŽ: manjši pomen ozaveščanja
		izkušnje s SDPVN in raziskovalci	NŽ in OŽ: odobravanje raziskav, ozaveščanje, ohranitveni ukrepi, obveščanje

se nadaljuje

Nadaljevanje Preglednice 3

Kat. I. reda	Kat. II. reda	Kat. III. reda	Glavni pojmi
IZBOLJŠANJE VARSTVA ZATOČIŠČ	izboljšan odnos in komunikacija z ZRSVN	boljši način komunikacije, pozitivnejši odnos, obveščanje	NŽ in OŽ: dopis župnijam in škofijam, smernice, osebni pristop, izogibanje prepovedi, prijaznost le OŽ: razumevanje, pogovor, slišnost, skupne rešitve, sodelovanje, iskrenost, dogovor, povezanost ZRSVN in ZVKDS
	človeški in finančni viri	državne spodbude	NŽ in OŽ: majhna sredstva le OŽ: odškodnine, priznanje, usposobljeni delavci, sklenitev pogodbe
	vključevanje v postopek popisa	obveščanje	NŽ in OŽ: napoved prihoda popisovalcev, stanje zatočišča, smernice za obnovo le OŽ: varnost popisovalcev
	ozaveščanje	označitev kottišč	NŽ in OŽ: odobritev nadškofije, primerno mesto označitve le OŽ: odobritev kulture, dvom, številčnost oznak
		papeževa okrožnica <i>Laudato si'</i>	NŽ in OŽ: spoštovanje življenja, neslišnost papeža, povezanost narave, okoljska problematika, spreminjanje vedenja, spoštovanje narave, odgovornost do narave, odgovornost posameznika in skupnosti le OŽ: večja neslišnost papeža, gospodovanje nad naravo, skrb za človeka
		MNN, mediji, SSS	NŽ in OŽ: odobravanje MNN, informiranje, obveščanje, spreminjanje odnosa, poučnost, predavanja, le NŽ: TV, radio, revije
		vzgoja otrok in mladine	NŽ in OŽ: šola, spoznavanje narave, oblikovanje odnosa, zgled staršev

Na podlagi glavnih pojmov (Preglednica 3) je razvidno, da se njihov nabor tako pri odklonilnih kot naklonjenih župnikih pri nekaterih tematikah ponavlja, medtem ko se nekatere tematike pojavljajo le pri naklonjenih ali le pri odklonilnih župnikih.

V vsebinskem sklopu »Znanje o netopirjih« smo razliko med župniki obeh skupin zaznali v tem, da so odklonilni župniki bolj poudarjali, da imajo netopirji dovolj razpoložljivih zatočišč tako v naravi kot v drugih stavbah. Prepričanje je odraz dajanja manjšega pomena specifičnim naselitvenim pogojem, ki jih potrebujejo netopirji za vzpostavitev zatočišč in poudarjanje prvotne naselitve netopirjev v naravi. Ključna razlika med župniki se je pokazala v odnosu do zatočišč netopirjev v povezavi s škodo, ki jo povzročajo netopirji. Odklonilni župniki so v zvezi z ohranitvenimi ukrepi sicer videli njihovo smiselnost, tako kot naklonjeni župniki, a so se pritoževali nad pomanjkanjem finančnih in človeških virov za njihovo izvedbo, prelagali odgovornost na državo in izpostavili možnost alternativnih rešitev. Kot vzrok za uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev so odklonilni župniki navedli preprečevanje škode zaradi netopirjev in še bolj zaradi golobov, naravno škodo in obnovo stavbe. Naklonjeni župniki povečini niso zaznavali problematike čiščenja gvana in povzročanja pretirane škode zaradi prisotnosti netopirjev. Pravnemu varstvu netopirjev tako naklonjeni kot odklonilni župniki niso dajali večjega pomena, so se pa naklonjeni

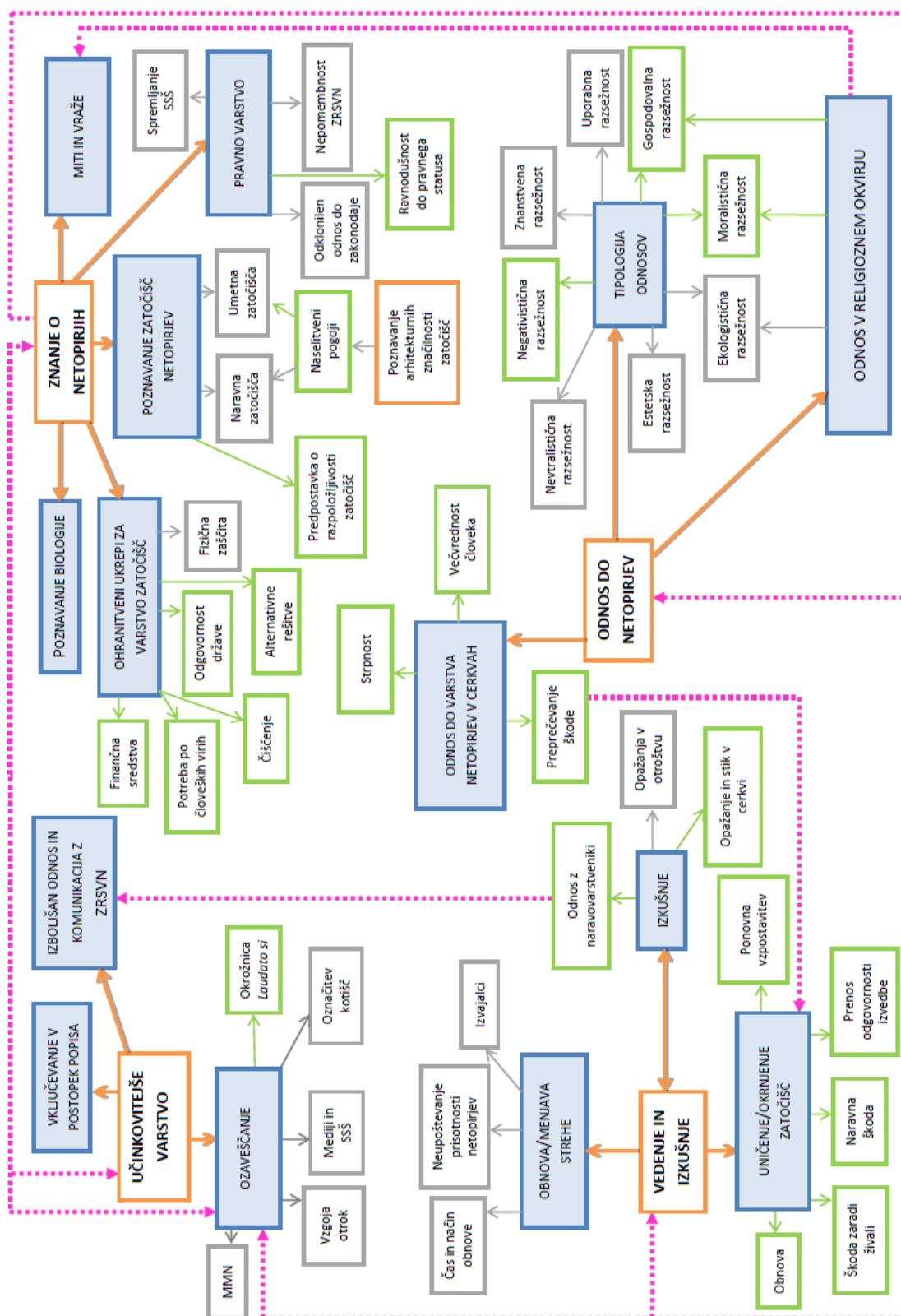
župniki bolj zavedali pomena statusa ogroženosti netopirjev, medtem ko so bili odklonilni župniki do tega ravnodušni.

V sklopu raziskovanja »Odnosa do netopirjev« so se med naklonjenimi in odklonilnimi župniki pokazale razlike v gospodovalni, moralistični in negativistični razsežnosti odnosa do netopirjev. Gospodovalne razsežnosti odnosa pri naklonjenih župnikih nismo zaznali, medtem ko se je pri odklonilnih župnikih odražala v poudarjanju večvrednosti človeka napram varstvu netopirjev, kar se je povezalo tudi z razliko v religioznem okvirju, kjer so odklonilni župniki poudarjali gospodovanje človeka nad božjim stvarstvom, vendar so kljub vsemu izpostavili tudi odgovorno ravnanje z živalmi. To se je izkazalo tudi v moralistični razsežnosti odnosa, kjer so odklonilni župniki zagovarjali enako obravnavo vseh živali in nasprotovali mučenju živali. Moralistična razsežnost odnosa pri naklonjenih župnikih ni bila izrazita. Negativistična razsežnost odnosa se je vezala predvsem na strah zaradi škode in so jo v povezavi z zaznavanjem škode izrazili le odklonilni župniki. V osebnem odnosu do varstva netopirjev smo pri odklonilnih župnikih zaznali odpor in brezbržnost, medtem ko so naklonjeni župniki kazali večjo strpnost do prisotnosti netopirjev v cerkvi.

V sklopu »Vedenja in izkušenj« smo se pri odklonilnih župnikih osredotočili na ravnanja, ki so privedla do uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev, pri čemer smo raziskali odgovornost za njihovo izvedbo in ponovno izboljšanje stanja zatočišč netopirjev. Pri razumevanju predvidenega vedenja župnikov v primeru obnove cerkvene stavbe so naklonjeni župniki izpostavili večjo pripravljenost na sodelovanje kot odklonilni župniki. Župniki obeh skupin so imeli izkušnje z opazanjem netopirjev v cerkvi, ki so jih doživljali kot pozitivne oz. nevtralne ali negativne. Pri naklonjenih župnikih smo opazili večjo povezanost neposrednih izkušenj z netopirji z zanimanjem in spoznavanjem njihove biologije oz. so izkušnje z netopirji bolj pozitivno ovrednotili. Izkušnje z ZRSVN so odklonilni župniki doživljali povečini kot negativne v smislu otežene komunikacije v zvezi z okrnjenimi in uničenimi zatočišči, medtem ko naklonjeni župniki z ZRSVN niso imeli stika. Tako naklonjeni kot odklonilni župniki so imeli do ostalih naravovarstvenikov pozitivnejši odnos, ki je krepil njihovo ozaveščanje o varstvu netopirjev.

Zaradi slabih preteklih izkušenj z ZRSVN so odklonilni župniki kot enega izmed načinov za izboljšanja varstva netopirjev izpostavili boljši način komunikacije, sodelovanje pri skupnih rešitvah in boljše obveščanje. Poudarjali so potrebo po finančnih spodbudah in zagotavljanju ljudi za izvedbo ukrepov s strani države. Naklonjeni župniki so v primerjavi z odklonilnimi izpostavili večjo pomembnost medijev pri ozaveščanju. Kazali so tudi večje zaupanje v spreminjanje odnosa in vedenja do živali v smislu papeževe okrožnice *Laudato si*.

Na podlagi klasifikacije odgovorov in povezav med kategorijami smo izdelali paradigmatski model (Slika 3). Razlike med naklonjenimi in odklonilnimi župniki pa smo celoviteje opisali v posameznih sklopih v naslednjih poglavjih.

Slika 3: Paradigmatski model razumevanja odnosa upraviteljev cerkva do netopirjev in varstva njihovih zatočišč v cerkvah. Model temelji na kodirni tabeli (Preglednica 3). Barve pomenijo: oranžna – temeljni vsebinski sklopi/kategorije I. reda, modra – kategorije II. reda, siva in zelena – kategorije III. reda, črtkano roza – povezava med temeljnimi vsebinskimi sklopi. Za podrobnejši opis glej besedilo v nadaljevanju.

V paradigmatskem modelu so temeljni vsebinski sklopi, ki so neposredno vezani na pet raziskovalnih hipotez, označeni z oranžnimi kvadrati in odnose med njimi označujejo črtkano-roza puščice. Temeljni vsebinski sklopi so povezani s kategorijami v modrih kvadratih, ki predstavljajo kategorije drugega reda. Slednje pomeni, da gre za kategorije, s katerimi neposredno odgovarjamo na raziskovalne hipoteze in s tem posledično tudi najbolj eksplicitno pojasnujemo raziskovalni problem. Povezave med kategorijami drugega in tretjega reda različnih vsebinskih sklopov so prikazane s črtkano-roza puščicami. Kategorije tretjega reda so obarvane s sivo ali zeleno barvo. Z zeleno barvo označene kategorije nakazujejo ključne razlike med odklonilnimi in naklonjenimi župniki. Pri tem so zeleni kvadrati uporabljeni za prikaz stališč odklonilnih župnikov. Odnosi med kategorijami tretjega reda so označeni s sivimi ali zelenimi puščicami. S kategorijami tretjega reda ponavadi neposredno ne pojasnujemo raziskovalnega problema, vendar z njihovo vključenostjo v paradigmatski model pridobivamo celostno in poglobljeno razumevanje proučevanega problema (Mesec, 1998). V našem paradigmatskem modelu smo tudi s kategorijami tretjega reda osvetljevali zastavljeno problematiko.

V nadaljevanju podrobneje predstavljamo odgovore, razporejene po štirih temeljnih vsebinskih sklopih, ki so osnova paradigmatskega modela. Utemeljeno teorijo smo podkrepili s citati intervjuvancev. Citatov smo se posluževali v primerih, ko smo želeli dodatno podkrepiti naše ugotovitve ali sodbe.

5.2 ZNANJE O NETOPIRIJIH

V tem vsebinskem sklopu smo raziskali znanje upraviteljev cerkva o netopirjih in zatočiščih netopirjev. Prav znanje je tisto, ki lahko prispeva k izboljšanju odnosa in vedenja ciljne skupine do živali (Kellert 1996, Prokop in sod. 2009).

5.2.1 Miti in vraže

Tako odklonilni kot naklonjeni župniki so večinoma poznali nekatere mite o netopirjih. Najpogosteje so župniki omenjali, da netopirji pijejo kri in se zapletajo v lase. Vsi župniki so zavračali vsakršno vraževerje, kot sta povedala župnika: *»da pijejo kri ali pa, da se zapletajo v lase nikoli nisem verjel.«* (OŽ) in *»To so najbrž bolj prigode, da se ti zaleti v lase. Ni res.«* (NŽ 7) So pa netopirje pogosteje povezovali s poznavanjem fantazijskih likov in jih poimenovali s frazami.

»Ja pa filmi o vampirjih so. Mogoče, ker so take skrivnostne nočne živali in je to lahko povzročilo neko vraževerje. Ampak je to posledica neznanja. Ja kdor pa pozna kakšna majhna živalca je in da ne more ne vem kaj spiti krvi človeku, pa saj jejo žuželke.« (NŽ8)

»Nikoli nisem imel kakšnega strahu, da bi bili to vampirji. Ja, saj to je obstajalo, da pijejo kri, da so krvoseji, zato potem vampir, ta povezava in tudi filmski režiserji so potem to na veliko uporabljali.« (NŽ2)

»Drugače so pa to zgodbe okoli Drakul pa vampirjev.« (NŽ9) »Netopir veste, to je prišlo malo v misterioznost, zato ker so razni Batmani in ostale figurice fantazijskih likov narejene po netopirjih, samo povečani. Kaj pa je Batman, kot pa povečan leteči netopir.« (OŽ1)

»Ponavadi so jim rekli šišmiš, se pravi na pol ptič in na pol miš. Je pa to sesalec.« (OŽ2)

»Netopirji so vedno veljali kot eni veliki onesnaževalci in nič drugega. Leteča miš se jim je reklo in miši uničujemo.« (NŽ8) Iz navedene izjave je razvidno, da župnik primerja netopirje z glodavci. Čeprav gre za naklonjenega župnika, primerjava netopirjev z glodavci kaže na možnost ravnanja z netopirji kot z mišimi, torej, da se jih uničuje in preganja.

5.2.2 Biologija netopirjev

Vsi župniki so poznali vsaj nekaj lastnosti, ki opredeljujejo biologijo netopirjev, kot je razvidno iz Preglednice 3 ter Priloge B in Priloge C. Poznavanje biologije netopirjev se je nanašalo na način življenja netopirjev, morfološke in fiziološke značilnosti netopirjev ter na taksonomsko klasifikacijo. Ugotavljamo, da med obema skupinama župnikov ni bilo zaznati bistvenih razlik v poznavanju biologije netopirjev.

Med naklonjenimi in odklonilnimi župniki nismo prepoznali razlik glede uvrščanja netopirjev, saj so pravilno menili, da se netopirji v klasifikacijskem sistemu živih bitij uvrščajo med sesalce.

Župniki obeh skupin so najbolje poznali senzorične značilnosti oz. način zaznavanja prostora netopirjev.

»Zelo zanimivo se mi zdi, kako ima ta navigacijski sistem. Ko že misliš, da se bo zaletel notri. To je neka posebnost, po čemer poznamo netopirje. Tako zgleda, da leta čisto brezglavo, ampak ima po mojem vse pod kontrolo. To je v bistvu princip radarja.« (OŽ9)

»Oni slabo vidijo, kolikor je meni znano, in se v bistvu s tem oddajanjem orientirajo, kot bi sonirali nek prostor in dobijo nazaj odboj.« (NŽ4)

Pri naklonjenih župnikih smo zaznali večje poudarjanje poznavanja fizičnih značilnosti netopirjev, kot je način leta netopirjev. Večina župnikov je omenila poznavanje nočne aktivnosti netopirjev. Pri tem so župniki povedali: *»Ja, mislim, da bi ločil ptice in netopirje. Saj itak netopirjev podnevi ne vidiš zunaj letati. Dobro, v tistem mraku je pa njegov let malo drugačen od ptic, tako da ja, to je razlika.« (NŽ4)* ali *»Ima tak let sunkovit, hitro menjavanje smeri in mahanje s krili, tako, da ga prepoznaš ob mraku.« (NŽ1).*

Podobno, kot je večina župnikov dobro poznala senzoriko netopirjev, je prav tako bila dobro seznanjena s prehranjevanjem netopirjev. Da se netopirji prehranjujejo z žuželkami,

je vedela večina župnikov. Po mnenju enega odklonilnega župnika pa naj bi prav prehrana netopirjev igrala vlogo za nastanek škode na inventarju cerkvene zgradbe.

»Po eni strani se hrani z usnjem. Pri orglah je meh, obod iz usnja. Zakaj pa bi grizli in luknje naredil? Lahko rečete karkoli drugega, če jim kaj drugega zmanjka za jest, se bodo tudi tega posluževali. Pozimi mušic ni in to jejo. Ne samo orgle, tudi vrvi za zvonove ti uničijo lahko. Pregrize štrik. Seveda, to lahko vidite, da so bili netopirji.« (OŽ10)

Tovrstna zmotna primerjava netopirjev z glodavci je nekaj, na kar morajo biti pozorni tudi strokovnjaki za netopirje pri delu s prebivalci, kot navajata Mitchell-Jones in McLeish (2004). V tej izjavi župnika je poleg nepoznavanja prehranjevanja posredno lahko videti njegovo nepoznavanje sezonske dinamike aktivnosti in selitev netopirjev. Pozimi namreč na podstrešjih cerkva ni kolonij netopirjev, saj ta v Sloveniji niso prepoznana kot primerna prezimovališča (Kryštufek in sod. 2003). Kot žužkojedci netopirji pozimi niso prehranjevalno aktivni in tudi zato take škode na mehu pri orglah ni mogoče pripisati netopirjem. V raziskavi med študenti na Slovaškem so tudi Prokop in sod. (2009) ugotovili, da je le 17 % vseh vprašanih študentov v raziskavi vedelo, da netopirji prezimijo brez hranjenja.

Prav nepoznavanje sezonske dinamike selitve netopirjev je lahko eden od razlogov za izbiro neprimernega časa za obnovo stavbe, kot se je to zgodilo pri sicer naklonjenemu župniku. Ta je povedal: *»Ja, ja seveda v poletnem času smo menjali streho. Ker zdajle zimski čas jih je treba pustiti pri miru gor.« (NŽ7)* Ugotavljamo, da so bili nekateri župniki iz obeh skupin seznanjeni s selitvijo netopirjev, vendar niso bili pozorni ali niso bili poučeni z natančnejšim časom, ko se netopirji priseljujejo ali odseljujejo na cerkvena zatočišča. Slednje je lahko vidno pri naslednjih izjavah župnikov: *»V poletnem obdobju so, pozimi jih pa ni bilo. Tudi tukaj jih ni pozimi. Pravijo, da se tukaj selijo na neko območje.« (NŽ8)* ali *»Kdaj izginejo, kdaj se vrnejo, pa ne vem, ne spremljam.« (OŽ5)* Kot ugotavlja Howard (2009) je upoštevanje sezonske dinamike preseljevanja netopirjev pomembno pri načrtovanju obnov v primernem času, ko v zatočiščih ni netopirjev. Tudi v Sloveniji so v okviru državnega monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev (Presetnik in sod. 2007, 2009b, 2011, 2012, 2013, 2015) podane usmeritve za časovno ustrezno izvajanje del na/v cerkveni zgradbi. Na to opozarja tudi SDPVN z ozaveščanjem npr. zloženkami (Presetnik in Zagamajster, 2005), kot tudi ZRSVN v naravovarstvenih smernicah in strokovnih mnenjih.

Nepoznavanje sezonske dinamike selitve netopirjev s strani odklonilnih župnikov je povezano tudi z njihovimi pogledi na zadostno razpoložljivost zatočišč, ki jih lahko izkoristijo tako v toplem kot hladnem delu leta.

Opazili smo, da župniki slabše poznavaajo razmnoževanje netopirjev, čemur ne pripisujejo nekega večjega pomena. Le po en župnik iz vsake skupine se je dotaknil tematike števila

mladičev, pri čemer odklonilni župnik ni vedel, da imajo netopirji le enega mladiča na leto, saj je povedal: *»A to pa ne bo držalo, da imajo netopirji le enega mladička na leto.«* (OŽ10) Po drugi strani je en naklonjeni župnik izrazil zaskrbljenost glede namnožitve netopirjev in je povedal: *»Kaj pa to, je kakšna nevarnost, da bi se ta populacija enormno povečala, če bi imeli v cerkvi zelo ugodne pogoje.«* (NŽ6)

5.2.3 Zatočišča netopirjev

Dietz in sod. (2009) navajajo, da so v evropskem prostoru naravna zatočišča netopirjev v podzemnih jamah, skalnih in lesnih razpokah, drevesnih duplih in votlinah. Nadzemne strukture, ki jih je naredil človek in jih pogosto uporabljajo netopirji po celi Evropi, so mostovi, gradovi, cerkve, hiše, stanovanjski bloki, skednji in hlevi (Marnell in Presetnik, 2010). Na vprašanje, kje živijo netopirji, se je večina župnikov osredotočala na poznavanje naravnih in umetnih habitatov netopirjev. V tem kontekstu so župniki omenjali tudi razpoložljivost in primernost drugih naravnih ali umetnih zatočišč. Tako odklonilni kot naklonjeni župniki so omenjali naravna zatočišča netopirjev v jamah, votlinah in gozdu ter umetna zatočišča v stavbah, kjer so navajali cerkve, hiše, hleve, kmetije, gradove, tovarne in večstanovanjske zgradbe.

Odklonilni župniki so bolj kot naklonjeni župniki predpostavljali, da imajo netopirji poleg cerkva dovolj drugih naravnih in stavbnih zatočišč, ki jih lahko najdejo in naselijo. Pri tem so omenjali jame kot primerna naravna zatočišča v poletnem času, kot je izpostavil odklonilen župnik: *»Vsaka žival je tako grajena, da ima svoje bivališče. Oni imajo naravno bivališče, kjerkoli bodo našli. Saj se jame lahko tudi poleti izkorišča.«* (OŽ10)

Prepričanje, da imajo netopirji dovolj naravnih (jamskih) zatočišč, je z vidika varstva zatočišč zelo težavno. Poleti imajo netopirji, še posebno pa porodniške kolonije, precej specifične zahteve po ustrezno visokih temperaturah v zatočiščih, kot tudi ostalih primernih pogojih (Entwistle in sod. 1997, Jenkins in sod. 1998, Agosta 2002). Kot ugotavljata Marnell in Presetnik (2010) vrste netopirjev lahko uporabljajo različna nadzemna zatočišča glede na geografsko območje razširjenosti. Nekaj vrst, ki lahko v južni Evropi za ketišča uporablja jame, teh zaradi nižjih temperatur v zmernih klimatskih širinah ne uporabljajo. Zaradi neprimernih pogojev v podzemnih jamah se v severnih evropskih državah večji delež netopirjev poleti zanaša na stavbe. Tako ima npr. navadni netopir v Bolgariji, Romuniji in Srbiji ketišča povečini v jamah, v severnih delih Slovenije, v Avstriji in Nemčiji pa so njegova ketišča zabeležena v stavbah (Marnell in Presetnik, 2010). Samice malih podkovnjakov izbirajo za ketišča prostore s temperaturami do 42°C (Geisler, 1963). Zahn (1999) pojasni, da višja temperatura zatočišč v stavbah vpliva na energetsko učinkovitost in pospeši razvoj mladičev. Zaradi prenizke temperature se lahko upočasni nosečnost, kotenje je kasnejše in rast mladičev počasnejša (Reiter 2004, Dietz in sod. 2009). Ob nižjih temperaturah samice z mladiči sicer visijo v tesnih gruclah, s čimer izkoriščajo socialno termoregulacijo (Geisler, 1963).

Predpostavke o razpoložljivih naravnih in/ali stavbnih zatočiščih namesto cerkva smo zaznali med odklonilnimi župniki tudi na način: *»Za mene je tako, žival se bo gotovo prilagodila naravnim potrebam kjerkoli, ne potrebuje nobene zgradbe. Ona ima v naravi dovolj prostora. Bo preživela, ker je tako oblikovana, da bo in si bo našla drugje naravni prostor. To je naravna žival, spada v naravni prostor in bo našla svoj prostor za bivanje in za razmnoževanje.«* (OŽ10) ali *»Imajo podstrešij dovolj v hlevih in lahko tam preživijo, na kmetijah.«* (OŽ10). Medtem ko naklonjeni župniki niso poudarjali naselitev naravnih zatočišč, kot nadomestno zatočišče cerkvam. Naklonjeni župniki so, v primerjavi z odklonilnimi župniki, večji poudarek namenili umetnim zatočiščem za netopirje. Pri tem izpostavljamo izjavo naklonjenega župnika, ki je menil, da si netopirji lahko poiščejo zatočišče v drugih cerkvah: *»Ja, saj če bi jih tukaj pregnal, bi šli pa v drugo cerkev, tam so pa lahko.«* (NŽ6)

Ključna razlika med obema skupinama župnikov je bila, da so odklonilni župniki izpostavljali mnenje, da cerkve niso bile primarno grajene za zatočišča netopirjev in da so si netopirji cerkvene zgradbe izbrali ali so bili primorani izbrati kot »drugotno naselitveno izbiro«. Predpostavko o drugotni naselitvi netopirjev v cerkvene zgradbe lahko opazimo v izjavi odklonilnih župnikov, ki so povedali: *»Treba je priznati, da so njihova najbolj naravna mesta in habitati v votlinah, v jamah in da se je to šele drugotno začelo dogajati, da so se te živalce naselile po cerkvah. Malo se pozablja tukaj, kaj je to naraven habitat zanje.«* (OŽ1) ali *»Saj navsezadnje cerkev je bila prej kot netopirji. V cerkvi niso mogli biti prej, če je ni bilo.«* (OŽ6) ali *»Niso te cerkve grajene zaradi netopirjev, zaradi človeka so grajene.«* (OŽ8)

Berkova in sod. (2014) navajajo lastnosti cerkva, ki igrajo pomembno vlogo pri izbiri in uporabi stavbe za zatočišče netopirjev, kot so: število vhodnih odprtin, velikost odprtin in višina odprtin od tal, mikroklimatski pogoji, ki jih nudi ostrežje, odsotnost osvetljevanja, primeren okoliški habitat za prehranjevanje, razdalja do podobnih zatočišč netopirjev, nizka stopnja vznemirjanja in tveganja za plenjenje v zatočišču. Marnell in Presetnik (2010) ugotavljata, da je pri vrstah netopirjev zaznana večja stopnja zvestobe do starejših zgradb kot modernih struktur. Župniki so večinoma menili, da specifičnost sakralne arhitekture omogoča ugodne naselitvene razmere netopirjem, izpostavili pa so sedem specifik.

Kot prvi dve specifikaciji sakralne arhitekture sta bili izpostavljeni (i) višina cerkvenih zvonikov in (ii) odprt notranji prostor. Župniki so pomembnost višine cerkvenih zvonikov povezovali z ugodnimi naselitvenimi pogoji, predvsem z vidika oteženosti dostopa naravnih plenilcev in odmaknjenosti zatočišča. Župniki so odmaknjenost zatočišča razumeli v smislu *»ker je mir. Odmaknjeno je in na višini. Verjetno se gre kljub vsemu malokrat na podstreho. Jaz grem na podstreho enkrat na mesec mogoče.«* (NŽ6) ali *»Cerkve so ponavadi tako visoko, so odmaknjene, da ni kakšnih drugih nevarnih plenilcev ali kaj takega. Glede tega je gotovo to za njih dober bivalni prostor.«* (NŽ9)

Odmaknjenost kot ugodnega naselitvenega pogoja netopirjev v cerkvah lahko posredno povežemo tudi s tretjo specifiko cerkvenih objektov. Tretja specifika cerkvenih objektov se nanaša na pomembnost (iii) večstoletne geografske umeščenosti cerkve v prostor kot tudi daljše nespremenljivosti notranjosti cerkve. Naklonjena župnika sta omenjala stalnost cerkvenega prostora, kot ugodnega naselitvenega pogoja netopirjev: *»Mogoče jim to celo ustreza, ker se ne menja s stoletji, mogoče to malo čutijo, da je okolje enako.« (NŽ2)* ali *»Tukaj je čisto zaradi arhitekture, ki je visoka in manj dostopna in ne more kdo vsak teden, vsak mesec nekaj popravljati in zamašiti nekih dostopov in potem se naselijo.« (NŽ4).* Ugodne naselitvene pogoje v cerkvah je zaznal tudi odklonilni župnik, ki je izpostavil: *»Po moje, da prej so bile hiše tako slabše, recimo podstrešja odprta in so bili tam. Zdaj so pa hiše tako kot palače vse hermetično zaprte pa klima naprave in tako naprej in ne pridejo notri. Po moje je samo to. Pa tudi v cerkvah je bolj mir pa neka konstanta.« (OŽ5)*

Četrta specifika sakralne arhitekture je vezana na (iv) prisotnost odprt in špranj. Naklonjeni župnik je prisotnost odprt in špranj v cerkvenih zgradbah pojasnil: *»Vprašanje je, koliko je pri navadnih hišah sploh možnosti, da bi netopirji prišli notri, ker imajo navadno ljudje zelo zaprto cel sistem. Pri cerkvah je pa le malo drugačen način gradnje, zlasti če vzamemo zvonike. V zvoniku je zmeraj prostor. Pa če je še tako zaprto, se bo nekje že luknja našla, da bo prišel notri. Pa to so stari objekti in tudi netopirji imajo že neko tradicijo, da so dalj časa v nekem okolju.« (NŽ5)*

Po mnenju župnikov je peta specifika sakralne arhitekture in s tem ugoden naselitveni pogoj (v) odsotnost svetlobe. Odklonilni župnik je temnost cerkvenih prostorov opisal: *»Sicer zato, ker je visoka pa temna pa tako, da je to kot imitacija votlin/.../da je pod streho, pa da je temno in da ni prepaha.« (OŽ3)*

Župniki so šesto specifiko sakralne arhitekture vezali na (vi) odsotnost prepaha v cerkvenih zgradbah. Pri tem smo med odklonilnima župnikoma opazili neskladje glede pomembnosti odsotnosti prepaha kot ugodnega pogoja naselitve netopirjev. Na eni strani je odklonilni župnik menil, da se netopirji naseljujejo v cerkvene objekte, ker *»ni prepaha, zato so tam.« (OŽ6)*, po drugi strani pa je drugi odklonilni župnik menil, da *»to vedno najdejo, prepah jih ne moti« (OŽ10).*

Sedma specifika sakralne arhitekture naj bi po mnenju župnikov netopirjem zagotavljala (vii) primerno toploto in vlago. Župnika sta slednje pojasnila: *»Ja zaradi te toplote so tam, pa bolj mir je, čeprav zvonijo.« (NŽ3)* in *»Na varnem so, počutijo se varne v cerkvi. Poleti je lepo toplo, pa vlaga je ta prava.« (OŽ1).*

Kot navaja več avtorjev (Howard 2009, Marnell in Presetnik 2010, Kunz 1982) se netopirji naselijo v stavbe, ker jim le-te nudijo boljše pogoje, kot so v naravi, ali zaradi podobnosti razmer z naravnimi zatočišči in pomanjkanjem zatočišč v naravi. Specifični naselitveni pogoji v cerkvenih zgradbah, ki izhajajo iz značilnosti sakralne arhitekture, netopirjem

predstavljajo, v primerjavi z naravnimi ali drugimi umetnimi zatočišč, (naj)bolj ugodne naselitvene pogoje. Kljub temu, da župniki relativno dobro poznajo specifične naselitvene pogoje netopirjev v cerkvenih zgradbah, pa med odklonilnimi župniki še vedno prevladuje prepričanje, da obstaja zadosti drugih naravnih ali umetnih zatočišč za netopirje. V tem kontekstu želimo izpostaviti zaznano razliko med odklonilnimi in naklonjenimi župniki. Naklonjeni župniki so se namreč zavedali, da je pri prepoznavanju primernih zatočišč pomembnejše prepoznavanje ustreznih naselitvenih pogojev, kot pa sama določitev naravnega ali umetnega zatočišča.

»Zdaj se vse izolira, čim bolj izolirati je treba in potem se čisto vsaka luknjica zapre in zamaši in potem pač ne more bivati notri, mu je onemogočeno. Zdaj se vse zapre in vse zatesni. Ja, tam v cerkvi so še špranje. So se znašli in so v cerkvi še boljši pogoji zanje, kot so v naravi.« (NŽ7)

Kljub poznavanju specifičnih naselitvenih pogojev, kot jih netopirjem zagotavljajo cerkvene zgradbe, pa med župniki opazamo prepričanje, da bi si netopirji izbrali (tudi) druga zatočišča, v kolikor bi le-ta imela naselitvene pogoje podobne, kot so v cerkvenih zgradbah.

»Saj po moje je čisto isto, če bi bilo neko drugo podstrešje v neki stavbi. Recimo, da se malo zapusti in nastane neka luknja. Če bi bil mir notri, bi ravno tako to zasedli netopirji. Jaz sem prepričan.« (NŽ4)

»Saj lahko prebivajo kjerkoli, tudi v tovarnah, ko imajo gor odprto. Bi lahko rahlo odprli okno in jih spustili notri kjerkoli.« (OŽ10)

5.2.4 Pravno varstvo netopirjev

Tako odklonilni kot naklonjeni župniki v splošnem niso dajali večjega pomena pravnemu varstvu netopirjev in zatočišč netopirjev. Zakonodajna določila so župniki smatrali kot drugotnega pomena, kot je povedal odklonilni župnik: *»Dobro, imamo mi to Naturo 2000 in ohranjanje, samo ni pa to tako domače in kaj nam to pomeni. Bolje, da bi skupaj začutili, da je to pomembno. To je prvo.« (OŽ9)* Med odklonilnimi župniki smo opazili večje poudarjanje nezaupanja v zakonodajo kot pri naklonjenih župnikih. Odklonilni župnik je glede nezaupanja v zakonodajo povedal: *»Pri nas je sploh tale zakonodaja malo čudna. Pri nas je zakonodaja taka, da stvari preveč omejuje. Tudi evropska zakonodaja je človeška zadeva. So eni lobiji, ki to forsirajo. Kot pri nas, je lobij gradbenikov in forsira to pa to. Kaj je pa za ekonomijo zadaj, saj pri Naturi je pa podobno, te ekološke zadeve pa Natura so danes zelo sforsirane.« (OŽ3)*

Naklonjeni župniki so bolje poznali varstveni status netopirjev in ogroženost netopirjev kot nekateri odklonilni župniki, čeprav po vzrokih ogroženosti v intervjuju nismo specifično spraševali. Razlika v poznavanju statusa ogroženosti je vidna v izjavah župnikov: *»So*

ogroženi, ker je vedno manj habitata in se jih preganja.» (NŽ9), medtem ko je odklonilni župnik povedal: »Ja pa saj upada tudi veliko število drugih živali. Jaz mislim, da niso ogroženi, ker jih z lepa tudi kar ne uničujejo tako ljudje. Na podlagi česa so ogroženi, ne vem.« (OŽ10)

Ugotavljamo, da je nepoznavanje in nepomembnost pravnega varstva in statusa ogroženosti netopirjev pri odklonilnih župnikih moč povezati tudi z njihovim slabšim poznavanjem in poudarjanjem pomembnosti naselitvenih pogojev netopirjev. Odklonilni župniki so namreč predpostavljali, da obstaja za netopirje dovolj razpoložljivih zatočišč izven cerkvenih zgradb, zato netopirje in zatočišča netopirjev v cerkvah niso dojemali kot ogrožene.

Čeprav so župniki ocenjevali, da je vključevanje državnih institucij pomembno v odnosu do ohranjanja zatočišč netopirjev, pa je večina župnikov v postopke obnove cerkve, kot je npr. menjave cerkvene strehe, vključevala (pridobivala mnenja/soglasja) ZVKDS, medtem ko se župnikom vključevanje ZRSVN v postopke obnove cerkve ni zdelo pomembno. Posledično temu večina župnikov ne vključuje ZRSVN v postopke obnove cerkvenih zgradb. Razkorak v pomembnosti vključevanja omenjenih institucij je opazna v izjavah župnikov:

»Ampak tukaj ima spomeniško varstvo besedo, ne pa kakšna človekoljubna društva in organizacije, tudi za zaščito netopirjev.« (OŽ1)

»Ja, saj nam sploh na misel ni prišlo, da bi poklicali zavod zaradi netopirjev in da bi s tem delali kakšno paniko.« (OŽ10)

»Saj nobeden tega ne naroča, da je treba tudi zavod za varstvo narave poklicati. Za kulturno dediščino je pogoj, saj ne smeš obnavljati, če ne boš njih obvestil.« (NŽ5)

Nekateri župniki so zmotno mislili, da sta ZRSVN in ZVKDS ena institucija: *»Saj v okviru Zavoda za ohranjanje naravne in kulturne dediščine je tudi ta zadeva zraven.« (OŽ8).* Po obrazložitvi ločenosti pristojnosti zavodov ZRSVN in ZVKDS so župniki poudarili pomembnost medsebojnega obveščanja na način: *»Samo to je tudi nevednost kriva, da se ne ve glede pogojev. Samo to bi moral pa zavod za kulturno dediščino in zavod za varstvo narave sodelovati med sabo. Ker mi ne vemo, koga vse je treba poklicati.« (NŽ5) in »Če bi bilo to usklajeno, se da potem eno vlogo vzporedno.« (NŽ9).*

Župniki obeh skupin so bili relativno dobro seznanjeni z obvestilom o varstvu netopirjev pri obnovi in vzdrževanju cerkva, ki je bilo objavljeno v Sporočilih slovenskih škofij (Ohranjanje kotič ... , 2013, v nadaljevanju SSŠ). Pri tem so poudarjali spregledanost zaradi neaktualnosti teme in predlagajo pogostejše objave v SSŠ.

»Ja to je že nekje v arhivu. To je večkrat, pogosto treba. To ne bi bilo slabo vsako leto ali pa kaj takega. Ker dokler se ne lotiš obnove, na te stvari ne pomisliš, to je res.« (OŽ5)

»Se spominjam ja. Mogoče celo ne bi bilo slabo to večkrat ponoviti. To enkrat je, potem se pa arhivira in se pozabi. Ja, prebereš potem pozabiš, ko rabiš.« (NŽ8)

Odgovori obeh skupin župnikov so pokazali, da je obveščanje ključnega pomena za izboljšanje poznavanja zakonodaje, tako glede pravnega statusa netopirjev in njihovih zatočišč kot tudi pridobivanja mnenja ZRSVN oz. dovoljenja ARSO v postopku obnove in pri vzdrževanju cerkva oz. morebitnem uničenju, poškodovanju ali spremembi zatočišča netopirjev. Večina župnikov namreč ni dajala pomena vključevanju ZRSVN oz. ARSO v postopek obnove cerkvene zgradbe, kjer so zatočišča netopirjev, čeprav zakonodaja to določa. Kot navaja Uredba o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah (2004) Ministrstvo pristojno za ohranjanje narave med drugim dovoli vznemirjanje netopirjev ter spremembo, poškodovanje ali uničenje struktur, če ni druge možnosti, in ravnanja ne škodujejo ohranitvi ugodnega stanja populacije netopirjev, na podlagi mnenja ZRSVN.

Presetnik in sod. (2010) navajajo, da so naravovarstvene ustanove o načrtovanih obnovah stavb, v katerih so pomembna kotišča netopirjev, večinoma neobveščene ali pa jih tik pred samo obnovo ali že med njo obvestijo različne nevladne organizacije ali posamezniki. Neusklajenost v najslabših primerih pripelje do uničenja zatočišč ali dočasne ustavitve obnovitvenih del. Komunikacijske aktivnosti glede ozaveščanja upraviteljev stavb o pravnem statusu in varstvu netopirjev najpogosteje potekajo na ravni SDPVN, ZRSVN, CKFF in MPO. Pri komuniciranju v podporo projektu Natura 2000 (Hlad, 2004) je bil eden izmed ciljev informiranje ključnih deležnikov na terenu. Pri tem je bilo v terminski načrt komuniciranja vključenih 11 župnij, komunikacija pa je bila zastavljena na vseh ravneh cerkvene organizacije. Kline in Hlad (2004) ugotavljata, da se je na komuniciranih območjih zmanjšala možnost za nastanek konfliktov, ki jih lahko generira neinformiranost deležnikov, a je na nekaterih območjih, kjer komunikacije ni bilo, že izbruhnil konflikt. Tudi z našo raziskavo smo pokazali pomen komuniciranja pri ohranjanju zatočišč netopirjev. Kot ugotavljata Kline in Hlad (2004) je ena od prioritet naravovarstvenega dela nadaljevanje strateškega komuniciranja.

5.2.5 Odnos do zatočišč, ohranitveni ukrepi in okrnjenje/uničenje zatočišč

V tem delu smo se osredotočili: (i) na odnos župnikov do zatočišč netopirjev v povezavi z zaznano škodo, (ii) poznavanje ohranitvenih ukrepov, (iii) pogled odklonilnih župnikov na uničenje ali okrnitev ter ponovno vzpostavitev zatočišč.

V Sloveniji še vedno prihaja do uničenja kotišč v stavbah zaradi načrtnega preganjanja netopirjev. Slednje je pogosto povezano z nezadovoljstvom uporabnikov stavb zaradi kopičenja gvana. Preletne odprtine na stavbah skrbniki zamrežijo tudi zato, ker se želijo znebiti golobov in z njimi povezanega onesnaževanja (Presetnik in sod. 2015). Presetnik in

sod. (2007) navajajo, da ljudje pogosto enačijo netopirje z golobi glede povzročanja nesnage in škode. Marnell in Presetnik (2010), Howard (2009), Mitchell-Jones (2004) navajajo, da je v cerkvah zaradi netopirskih iztrebkov in urina lahko povzročena občasna škoda na vrednih predmetih. Iztrebke je pogosto opaziti in so neprijetni ter jim ljudje nasprotujejo zaradi količine.

Odklonilne župnike najbolj motijo iztrebki in urin netopirjev, kar povzroča neprijeten vonj v cerkvi kot tudi škodo na lesu, zvonovih, orglah in slikah. Zaradi nečistoče jih še bolj kot netopirji motijo golobi.

»V cerkvi imamo tudi vrednosti, gre za ohranjanje slik, gre za ohranjanje orgel. Oni so moteči za nas, ker njihovi iztrebki uničujejo.« (OŽ9)

»Pa problem so recimo pogoni zvonov. Zvonovi in orgle so bile problem, saj ne pri nas. Ker niso bili dovolj pazljivi in niso videli, da netopirji prihajajo tudi na kor in so tam naredili veliko škode.« (OŽ11)

»Potem mi bodo pa ti usrani golobi prišli in naredijo ogromno škode, vse poserjejo, pridite pogledat gor zvonove, so vsi posrani od golobov in ne gre stran kislina, ne gre in to se razžira, zažira in uničuje, dobesedno uničuje bron tudi.« (OŽ1)

»Ja, ni toliko, da bi bilo zaradi netopirjev onesnaženo, bolj zaradi golobov.« (OŽ6)

»Ampak enostavno pač ima vonj svoj in to vse pusti za sabo. Tukaj so pa pogrebi.« (OŽ2)

Za naklonjene župnike, z izjemo enega, iztrebki netopirjev niso bili moteči in ne povzročajo škode, ki bi jo videli kot problematično. Večji problem vidijo v prisotnosti golobov in njihovih iztrebkov.

»Ne, ne, nič me ne motijo iztrebki. Seveda je to treba počistiti enkrat na trideset let, ampak ne, ne. Nobene škode mi do sedaj niso povzročali. Ja, seveda bi raje videl, da bi bilo čisto, ampak me ne moti. Saj se ne plazimo tam gor, po tistih tramovih. To res nikoli ni bil moj problem, pa sem bil že na kar nekaj župnijah. Bili so ti iztrebki malo tako, ampak ne, da bi bil problem.« (NŽ6)

»Ja najprej moti, ker ne želiš imeti nič takega notri, ampak potem, ko pa malo spoznaš zadeve, pa vidiš, da niti ni moteče. Zato, ker se zadržujejo na podstrešju in nimajo kakšnega interesa hodit povsod naokoli. Tudi ti iztrebki njihovi ne puščajo take umazanije, ker so suhi pa še glede na to, da so uporabni, si jih lahko še vesel. Raje imam notri netopirje kot golobe recimo, ker več umazanije povzročajo.« (NŽ1)

»Od netopirja ne pade toliko blazno dosti, za golobi pa ostane kar nekaj in tu je večji problem. Kot sem rekel je večji problem kot sam netopir to, da imaš zraven potem še druge ptiče. Ne vem koliko naredijo netopirji, ampak golobi naredijo celo štal.« (NŽ4)

Ugotavljamo, da k odnosu župnikov do varstva zatočišč netopirjev znatno prispeva njihovo zaznavanje obsega in raznovrstnosti povzročene škode na cerkvenih zgradbah (tako s strani netopirjev kot golobov), kar posledično prispeva k uničenju ali okrnjenju zatočišč netopirjev.

V Sloveniji se netopirji redko ali izjemoma pojavijo v spodnjih delih cerkve, kot smo izvedeli iz izkušenj župnikov z netopirji. Take probleme izpostavljajo v Veliki Britaniji. Ukrepe, ki pomagajo zmanjševati problematičnost škode zaradi netopirskih izločkov na cerkvenih zgradbah, navajajo pri Natural England (Bats in Churches, 2011), kot tudi Paine (1992), Marnell in Presetnik (2010) in Mitchell - Jones (2004). Glede kopičenja gvana v cerkvi so predlagani ukrepi sprotnega čiščenja pred izvedbo bogoslužja, v kolikor so netopirji prisotni v spodnjih predelih cerkve (Bats in Churches, 2011). V navedeni literaturi so kot priporočila našteti ukrepi za preprečevanje škode, vendar ni ocenjena dejanska možnost izvajanja ukrepov oz. ali se ukrepi že dejansko izvajajo.

V naši raziskavi sta obe skupini župnikov poudarjali smiselnost ohranitvenih ukrepov za preprečevanje škode na stavbi zaradi prisotnosti netopirjev; podobno gledajo tudi na golobe, ki sicer tudi zelo pogosto naseljujejo cerkvena podstrešja. Bolj kot na povzročitelja škode, so župniki usmerjeni na samo zaznavanje obsega škode in preprečevanje škode.

Župniki ugotavljajo, da na cerkvenih zgradbah bolj kot netopirji povzročajo škodo golobi. V skladu s tem so izpostavili ukrep onemogočanja prehoda za golobe kot rešitev, saj jih potem tudi prisotnost netopirjev kot takih ne bi več motila. Župniki so povedali: *»Mene je bolj motilo zaradi golobov, zdaj ko je odprto pa lahko pride notri karkoli. Tako, da zdaj, ko so te špice gor, pa v bistvu ni več te bojazni.«* (NŽ1)

»Notri pa golobi ne grejo, ker je zaščiteno toliko. Te špičke potem pomagajo zaenkrat.« (OŽ4)

»Neko leseno prepreko, ki preprečuje golobom, da gredo notri, netopirji gredo pa lahko, so dali in zdaj se mi zdi, da ni problem.« (OŽ5)

Župnikom se je zdelo nedopustno, da bi netopirji prihajali v notranjost cerkve, kjer se izvaja bogoslužje. Sami so to poudarjali: *»Treba je zaščititi stvari, da ne letajo v cerkev notri, ker je zelo moteče, če med bogoslužjem pridejo notri.«* (OŽ9) *»Da naredimo kot eno loputo, da so res oni samo tam zgoraj in ne pridejo dol in ne delajo nesnage dol. To je ena možnost. To drži.«* (OŽ10) in *»Ja seveda, ni bilo dobro stvar zaščitena z vrati ali pa so pustili kdaj vrata odprta in so prileteli dol in je bila nesnaga in so letali po cerkvi. Potem smo zaščitili ja, da niso mogli dol. Saj pravim, včasih pa ni bilo prave zaščite in niso zapirali vrat na kor in so prišli dol.«* (NŽ3) Za nekatere župnike pa prisotnost netopirjev v cerkvi ni bila moteča, saj se je to redko zgodilo.

Nekaj župnikov je izpostavilo tudi potrebo po omejevanju dovoljenega prostora za netopirje, pa čeprav na podstrešjih. Tako je odklonilen župnik izpostavil: *»Ne moreš pustiti, da bi po vseh prostorih letali. Treba je pač določene lokacije omogočiti netopirjem. Oni so zgoraj. Tam imamo take nadstreške in tam notri se zbirajo in v zvoniku tudi. Ne moreš pa vsega podstrešja odpreti, ker je potem preveč iztrebkov in tega za čiščenje.«* (NŽ5)

Tako naklonjeni kot odklonilni župniki so videli smiselno rešitev v fizični zaščiti pred iztrebki. Nekateri župniki so že imeli izkušnjo s polaganjem ponjave v cerkvi, ki jo upravljajo, in so se strinjali z uspešnostjo ukrepa. Župnika sta povedala: *»Tam je tudi tiste iztrebke vseeno malo zoprno počistiti. Če pa daš eno ponjavo, pa potem samo tisto zložiš skupaj, je pa to potem čisto enostavna zadeva.«* (NŽ1) *»Oni so počistili in potem so dali gor po tleh polivinil, tako, da za naprej je to olajšano delo (OŽ5).«*

Ugotavljamo, da se je največja razlika med odklonilnimi in naklonjenimi župniki pokazala prav v dojemanju problematike kopičenja gvana. Odklonilni župniki so bili mnenja, da v njihovi cerkvi velike količine gvana povzročajo škodo na objektu. V nasprotju z odklonilnimi župniki pa naklonjeni župniki večinoma niso dajali pomena večjim količinam gvana oz. gvano niso dojemali kot problematičen vzrok za povzročanje škode. Pri tem moramo izpostaviti, da so v cerkvah, ki jih upravljajo tako odklonilni kot naklonjeni župnikov, enake vrste netopirjev in je velikost populacij netopirjev v cerkvah primerljiva, kar pomeni da je primerljiva tudi količina gvana. Le dva izmed naklonjenih župnikov imata večje število netopirjev v cerkvi, ki jo upravljata in en župnik večjo količino gvana obravnava kot neproblematično, medtem ko drugi gvano sprejema pod pogojem, da mu cerkveno zgradbo očistijo društvo SDPVN ali predstavniki ZRSVN. Z ureditvijo čiščenja gvana s strani prostovoljcev društva SDPVN so seznanjeni tudi nekateri odklonilni župniki in eden je povedal: *»Vem pa za nekatere župnike, ki pa nimajo nobenih problemov. Imajo dogovorjeno, podpisano za čiščenje in se to čisti. Mi je sam župnik rekel, da če so zamudili en mesec, jih je potem pobaral, da so opravičeni to narediti in so takoj prišli.«* (OŽ11)

Podobno kot omenjeni župnik, ki so mu gvano netopirjev očistili prostovoljci društva SDPVN, so tudi ostali odklonilni župniki najbolj poudarjali težave glede čiščenja gvana. Kot so izpostavili nekateri župniki, se težave čiščenja gvana nanašajo tudi na težko dostopna mesta netopirskih zatočišč. Prav tako so odklonilni župniki v svojih izjavah omenjali potrebo po ljudeh/prostovoljcih, ki so pripravljeni cerkvene zgradbe čistiti in/ali ustrezno vzdrževati.

»Je pa edina težava čiščenje tega gvana. Ja, ker ne vem koliko časa, nekaj let ni bilo to čiščeno. Tudi gor na podstrešje je težko priti, se je treba kar plaziti, zato je bilo kar zahtevno.« (OŽ6)

»To je tako, čedalje manj in težko je take ljudi dobiti, da bi sami počistili. Včasih smo toliko vsega naredili, pravzaprav prostovoljno, volontersko, zdaj pa je to malo težje. Ni ljudi, vsak ima neke službe in je tako, da poleg tiste službe že ne more ne vem kaj. Pa tudi volje ni. Tudi volje ni pri nekaterih. Nekateri še vedno naredijo kaj, ampak ni pa več tako, kot je bilo.« (OŽ5)

»Mi rabimo enega človeka, ki bo tukaj skrbel, rihtal za notranjost cerkve. Rabimo človeka, da bo čistil cerkev od znotraj. To imamo, ampak za povrh zmeraj ene in iste ljudi dobiš in jih mučiš. Mislim mučiš. Težko rečejo ne, ker sodeluješ zraven, ne morejo pa ljudje zdaj eni in isti biti povsod. In to je problem.« (OŽ1)

»Namesto, da bi rekli poslušajte, mi imamo strokovnjaka, izmeril bo tamle premer luknje in bo poskrbel za tele bodice iz rostfraja in bo to za vekomaj. Tega človeka pa ni, a razumete. Tega pa ni.« (OŽ1)

Odklonilni župniki so rešitve za izvedbo ohranitvenih ukrepov, ki so vezane na zagotavljanje finančnih sredstev, videli v prevzemanju večje odgovornosti s strani države. Pri tem so odklonilni župniki povedali:

»To vsekakor ni urejeno in to ni prav. Zmeraj na koncu ostanemo župniki tisti, ki se lahko pohvalimo v narekovajih, da imamo netopirje, da jim na nek način omogočamo bivanje, nič se pa ne naredi. To bi morala država urediti.« (OŽ11)

»Razen, če bi potem tudi sredstva dali za to, da se to upošteva in ohrani, na tak način. Da bi se res reklo, to pa ostane gojišče in da so pogoji taki. Ker je pa treba računati, da tudi stvari se malo hitreje amortizirajo na ta način.« (OŽ3)

Odklonilni župniki so ocenjevali, da izvedba ohranitvenih ukrepov ne predstavlja velikih finančnih vložkov. Bolj kot pridobivanje finančnih sredstev je, po mnenju odklonilnih župnikov, problematično pridobivanje podpore bodisi predstavnikov državnih institucij (npr. ZRSVN, MOP) bodisi državnih (pod)izvajalcev (npr. obrtnikov, društva), ki so pripravljeni fizično pomagati pri izvajanju ohranitvenih ukrepov na cerkveni zgradbi. Župnika sta povedala: *»Saj ne gre tukaj za velike denarje ali pa velike stvari, ampak malo bolj za tisto dobro voljo ali pa pavšal, ker je to treba počistiti.« (OŽ9)* in *»Saj to ni povezano z ne vem kakšnimi finančnimi sredstvi. Mi smo nafehtali folijo, ko smo tukaj gradili. En klepar, ki je to delal, je dal ene par ostankov in smo iz tistega pokrili. Ni problem ena ali dve deski dat pa tudi kakšen pleh. Ampak, če ne bomo dobre volje pokazali ljudje božji, ne bo nič.« (OŽ8)*

Odklonilni župniki so kot morebitno alternativno rešitev pri ohranjanju cerkvenih zgradb omenjali izgradnjo nadomestnih habitatov za netopirje. Odklonilni župniki so si izgradnjo umetnih (alternativnih) habitatov za netopirje zamišljali na način: *»Imitacijo cerkva bi*

lahko naredili.» (OŽ3) ali »Ali bi se dalo nekaj podobnega za njih nekaj narediti, da imajo temo notri, kot neke stolpiče v gozdu.« (OŽ9).

Ugotavljamo, da v nasprotju z odklonilnimi župniki, naklonjeni župniki niso omenjali potreb po izgradnji alternativnih/nadomestnih zatočišč netopirjev. Prav tako je razlika med odklonilnimi in naklonjenimi župniki zaznana v tem, da naklonjeni župniki niso izpostavljali težav glede velike populacije netopirjev in posledično temu tudi niso izpostavljali potrebnosti pogostega čiščenja cerkvenega podstrešja zaradi gvana. Naklonjeni župniki tudi niso imeli težav glede pridobivanja ljudi, ki bi bili pripravljeni čistiti cerkvena podstrešja. Neproblematičnost izvajanja ohranitvenih ukrepov je prepoznana v sledečih izjavah naklonjenih župnikov:

»Ja, če bi bilo enkrat na leto ali pa na par let bi bilo dosti, da se počisti. Ker tukaj ni tako veliko netopirjev, tako da potem enkrat na leto ne bi bilo smisla, ker nimaš kaj delati, boš bolj prah pometal.« (NŽ1)

»Čistijo ja ljudje, občasno. Ne, niti eden se ne pritožuje. Pa nihče se ne pritožuje, pa tudi dvakrat na leto tisti ljudje, ki vzdržujejo cerkev grejo gor in pometejo. Nobenega problema ni s čiščenjem.« (NŽ5)

»Ja, največkrat pospravljajo možje, ki zvonijo v cerkvi, ker so pač ravno na teh stopnicah v zvonikih največkrat srečujejo z njimi in temi njihovimi odpadki. Ampak pospravijo in je stvar rešena. Počistijo in ni problema.« (NŽ8)

Neproblematičnost prisotnosti netopirjev v cerkvenih zgradbah je presenetljiva v primeru naklonjenega župnika, ki ima v podružnični cerkvi kolonijo približno 2000 netopirjev. Kljub večjemu številu netopirjev, omenjenega župnika gvano na cerkvenem podstrešju ni motil in je povedal: *»V cerkev ni prišlo, na podstrešju pa veste, da se je nabiralo. V mojem času ni bila očiščena cerkev. 30 let ni bilo. Bili smo gor, saj smo videli to, pa dobro, ni nas motilo.« (NŽ2)* Sprejemljiv odnos naklonjenega župnika do netopirjev in čiščenja njihovega gvana je bil opazen v sledeči izjavi: *»Vsa živa bitja puščajo za sabo tudi neka znamenja svojega bivanja in to je treba potem pospraviti. In če znamo pospraviti za muckom in za kužkom in morskimi prašički in vsemi drugimi živimi bitji in kanarčki, ki jih imamo v svojih stanovanjih, ni razloga, da ne bi pospravili tudi za temi netopirji.« (NŽ8)*

V primerjavi z odklonilnimi župniki, naklonjeni župniki, z izjemo enega, niso kazali prelaganja odgovornosti za izvajanje ohranitvenih ukrepov na državo, temveč so čiščenje sprejemali v lastno domeno. Prav tako so naklonjeni župniki redko omenjali državne finančne spodbude za izvajanje ohranitvenih ukrepov. Župnik je omenili: *»Saj to res niso eni taki veliki vložki za te ukrepe.« (NŽ4)* Tudi Kosor in sod. (2015) so zaključili, da sta pri izvedbi ohranitvenih ukrepov pogosto poleg minimalnih finančnih stroškov potrebna le čas in volja. Upravitelji cerkva pa ob spodbudi marsikje že sami prispevajo k izvedbi ohranitvenih ukrepov.

Kljub poznavanju ohranitvenih ukrepov odklonilni župniki priznavajo, da je v njihovih cerkvah v preteklosti prišlo do uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev. Župniki so izvedli dela predvsem z namenom preprečiti škodo zaradi golobov in manj zaradi netopirjev, kot so povedali:

»V cerkev so prihajali golobi in smo zamrežili.« (OŽ11)

»Recimo, da bi tukaj imel odprto, bi jih takoj imel notri in naredijo ogromno škode. Mi smo doli na kubike tega golobjega govna dol spravljali. Najbolj močni trami so zgnili. Preprosto je strohnell notri pod tistim, to je bilo grozno. To tudi od netopirjev je nekaj nesnage, ampak ne tako. Vsaj ni videti takih hudih posledic. Z golobi je pa grozno.« (OŽ6)

»Ker je bila nadloga zelo velika. Posebej poleti, ko je bil nizek pritisk je zelo ta smrad dol v cerkev udaril in je bilo težko dihat. Potem so to zamrežili. Ampak, kar sem pa jaz ugotovil je pa to, da ta smrad niti ni bil posledica toliko netopirjev kakor golobov. Tako, da je bilo oboje.« (OŽ5)

Odklonilna župnika sta navedla kot razlog za uničenje ali okrnjenje zatočišč pojav naravne škode in dotrajanost objekta.

»Veste kaj, nam se je strop udrl in zgleda, da jih je takrat tudi to spravilo stran. Ja, zaradi tega smo morali obnavljati streho, drugače bi šla cerkev narazen. Ja je bil ta problem in zdaj jih ni. In smo pustili vse line odprte. Lahko, da bodo še prišli.« (OŽ8)

»Smo imeli hudo neurje. Nam je odprlo tukaj vse na tej strehi, odprlo tako močno, da je bilo razbitih in je na tla padlo dobrih tisoč kosov opeke. Ali veste, da je netopirje ta vihar uničil skoraj do fundamenta in jih zdaj trenutno res ni toliko in jih je res še za vzorček, ker je bila streha odprta.« (OŽ1)

Zanimivo je, da je bilo zamreženje preletnih odprtín, s čimer je bil onemogočen prelet netopirjem, večinoma izvedeno brez vednosti odklonilnih župnikov. To so naredili ključarji, župljani ali pa predhodniki župnikov. Da so bili neobveščeni in ne vključeni v take ukrepe, je vidno iz pričevanj intervjuvancev:

»Jaz se spomnim, ker je bil tu zelo skrben ključar in je on vedno to vse zapiral, gor zamrežil in tako.« (OŽ6)

»Ja se je zamrežilo. So ljudje pač dali. Ključarji pa ti obrtniki, ki znajo kaj narediti.« (OŽ4)

»Jaz sem šele kratek čas tukaj, ampak moj prednik je zamrežil zvonik in tisto lino tam.« (OŽ5)

»Čisto o vseh stvareh res ne vem ne. Ampak kakšne stvari so čisto dobronamerne, čeprav naj bi imel pregled.« (OŽ2)

Neustrezna pretekla ravnanja odklonilnih župnikov se nanašajo na spoznanje, da so bili odklonilni župniki brezбриžni do načina in časa izvedbe vzdrževalnih ali obnovitvenih del s strani ključarjev ali obrtniških delavcev, ki niso upoštevali prisotnosti netopirjev v cerkvah. Brezбриžnost je zaznana v tem, da se odklonilni župniki niso zavzeli, da bi bili o načinu izvedbe del primerno in pravočasno obveščeni, s čimer bi lahko preprečili uničenje ali okrnjenje zatočišča netopirjev. Župniki se tudi po obvestilu o uničenju kotišča niso zavzeli za njihovo ponovno vzpostavitev. Sklicevanje župnikov na izvajalce in predhodnike, ki so bili po njihovem mnenju odgovorni za uničenje ali okrnjenje zatočišč, lahko razumemo kot prelaganje odgovornosti za izvedena dejanja ali pa lahko iščemo vzroke za brezбриžnost tudi v nepomembnosti obveščanja župnikov s strani izvajalcev in predhodnika.

Glede na to, da vzdrževalna dela pogosto izvedejo ključarji ali drugi župljani, ki skrbijo za cerkev (tudi brez vedosti župnika), imajo le-ti lahko celo večjo neposredno vlogo pri uničenju ali okrnjenju zatočišč netopirjev, kot tudi pri samemu preganjanju netopirjev iz cerkvene stavbe. Mnenje in odnos ključarjev do varstva netopirjev lahko vpliva tudi na oblikovanje odnosa do varstva netopirjev, ki ga prevzame župnik ali ostali župljani. Čeprav je župnik lahko naklonjen varstvu netopirjev, odklonilno mnenje ključarjev lahko prevlada. Tako je odklonilni župnik povedal:

»Kot so mi rekli ključarji. Netopirji si bodo našli svoj življenjski prostor ne oziraje se na človeka, kar človek naredi. Oni pravijo, da bi lahko našli prostor v vsaki starejši hiši ali pa v utah ali kjerkoli. Ključarji pravijo, da ima žival svoj prostor za bivanje, tam kjer ji je po naravni poti Bog določil.« (OŽ10)

Ker so ključarji ponavadi člani župnijskega gospodarskega sveta, ki skupaj z župnikom skrbi za ohranjanje cerkve, jih je župnik, čeprav je edini upravitelj cerkvenega premoženja, dolžan upoštevati in pri odločitvah v zvezi z materialno skrbjo za cerkveno stavbo ni povsem avtonomen. V zvezi s tem so odklonilni in naklonjeni župniki povedali:

»Zdaj v tem primeru menjave strehe bi pa pri ljudeh bil odpor, gotovo. In kaj bomo sedaj zaradi teh netopirjev.« (NŽ1)

»Je bil kar pritisk, da bi nekaj naredili zaradi onesnaževanja. Ja tisti, ki so čistili cerkev so pritiskali, da se jih znebi.« (NŽ3)

»Včasih bi izpadlo tako, kot da mora cerkev prevzeti ene obveznosti države. In to pa so ključarji strogo proti.« (OŽ2)

»Da bi jaz ljudem rekel, da zaradi netopirjev ne bomo mogli popraviti ne gre. Ja rekli bi, da sem nor.« (OŽ8)

Je pa pri naklonjenih župnikih zaznati, da se kljub odklonilnemu mnenju ljudi, zavedajo odgovornosti za varstvo netopirjev, kot sta povedala dva naklonjena župnika:

»Mi se bomo to nedeljo pogovorili in se potem slišimo. Ker oni bolj poznajo. Je pa res, da kamor se župnik nagne, tam bo šlo tudi ostalo. Jim bom predstavil.« (NŽ9)

»Lahko ima pa nekdo negativno mnenje, vsak ima svoje mnenje. Gotovo so taki, ampak niso prišli do izraza. Tudi, če imajo negativno mnenje in ne ogrožajo netopirje je ok. Pa naj imajo negativno mnenje. Pa saj nimajo dostopa, da bi zamrežili.« (NŽ2)

Po drugi strani pa so tako nekateri naklonjeni kot odklonilni župniki povedali, da imajo župljani pozitiven odnos do varstva netopirjev, kar pripomore k splošnemu naklonjenemu odnosu do varstva netopirjev v cerkvi. Župniki so povedali:

»Ja je nekako to v mišljenju ljudi, da netopirji spadajo v cerkev. Se ne vznemirjajo kaj dosti zaradi tega, da so netopirji pač v cerkvah. Za cerkev ljudje nekako razumejo.« (OŽ11)

»Drugače pa jaz mislim, tako kot ljudi poznam, v glavnem se tega zavedajo. Ne zastrupljajo netopirjev in ne preganjajo.« (OŽ5)

»Dejansko morajo tudi župljani sprejeti netopirje in sprejemajo.« (OŽ2)

»To se ve zdaj tu. V naši župniji se ve, da so tam netopirji. So sprejeli ljudje. Ah, tukaj ni nobenega nasprotovanja, nobenih pomislekov.« (NŽ2)

»Tukaj so očitno ljudje pozitivno gledali, ker drugače netopirjev ne bi bilo več.« (NŽ5)

Ukrepe za izboljšanje stanja okrnjenih ali uničenih zatočišč netopirjev so izvedli ali sami odklonilni župniki, ključarji ali predstavniki ZRSVN in SDPVN. Pogoje za ponovno vzpostavitev zatočišča so župniki večinoma vzpostavili zaradi zadostitve pritiskom ZRSVN in ne zaradi lastnega prizadevanja ohranjanja zatočišč netopirjev v cerkvi.

»No potem, zaradi njih smo omrežili. Da smo jim zadostili. Da smo rekli, pogledajte te kolonije so gor.« (OŽ1)

»Ja jaz sem snel eno leseno rešetko, sem vzel dol, da so imeli netopirji prostor za notri it.« (OŽ4)

»Se je število netopirjev strašno zmanjšalo, potem ne vem sicer natančno kdo, ampak nekdo od vas iz zavoda je prišel in ukazal, da je potrebno odstraniti mrežo in mi smo mrežo odstranili. Lansko leto so naredili tako, da so na tisto režo dali eno tako rešetko. To so vaši naredili. Je pa edina težava, ki je čiščenje tega gvana ali kako se že reče. To so pa tudi vaši lansko leto naredili.« (OŽ5)

5.3 ODNOS DO NETOPIRJEV

Odnos upraviteljev cerkva analiziramo s štirih vidikov: z vidika tipologije odnosov, z vidika splošnega odnosa do varstva s poudarjenim religioznim okvirjem in z vidika občutij, ki jih ima posameznik do netopirjev in njihovih zatočišč.

5.3.1 Odnos do netopirjev glede na tipologijo odnosa do živali

Na podlagi celotnega pogovora o netopirjih smo uvrstili odgovore župnikov v posamezne razsežnosti odnosa do živali, kot jih je opredelil Kellert (1984a, 1984b, 1993), pri čemer smo upoštevali osem razsežnosti.

Pri **estetski** razsežnosti odnosa tako odklonilne kot naklonjene župnike videz netopirjev v splošnem ni odbijal. Eden izmed naklonjenih župnikov je izrazil gnus zaradi videza netopirjev, ki ga je doživljal v otroštvu: »Tako nekako odvratni so mi bili videti, niso bile lepe živali, ko sem bil mlad.« (NŽ8) Župniki so poudarili njihov nenavaden videz. Večina župnikov je bila tolerantna do izgleda netopirjev. Župniki so povedali: »Tako, da nisem imel do netopirjev nikoli tak odklonilen odnos zaradi izgleda. Še simpatični so mi bili.« (NŽ1) ali »Malo hecno izgleda. Žival je lahko stvar okusa« (OŽ6). Pri enem župniku smo zaznali izraziteje naklonjena čustva do netopirjev, kot je povedal: »Ja zdaj se mi pa zdiyo zelo ljubke živali to.« (NŽ8) Nekateri župniki so odnos do netopirjev glede videza primerjali z odnosom do drugih živali: »Ja dobro, zdaj seveda jih ne morem primerjati z eno siničko recimo, ko je luščna, pa malo zapoje. Netopir je pa zanimiv v toliko, ker je taka pojava, če ga gledaš kje naslikanega. Taka ušesa velika, pa kaj pa vem, tako tista krila široka.« (OŽ7)

Knight (2008) v raziskavi o estetski razsežnosti odnosa ugotavlja, da so netopirji uvrščeni med manj estetsko prijetne oz. grde živali, poleg kač in pajkov. Na podlagi naše raziskave ne moremo trditi, da so imeli župniki odklonilen odnos do netopirjev glede fizičnega izgleda. Najbolj se odklonilnemu odnosu do videza netopirjev v izjavi približa naklonjen župnik, vendar je kljub temu zaznati strpno vedenje do netopirjev: »Na pogled res niso simpatični. Pač ni mi simpatičen na pogled, to je, ga pa sprejemam.« (NŽ7) Knight in Branett (2008) ugotavljata, da je fizična privlačnost živali povezana z javno podporo za njeno varstvo, vendar menimo, da estetska razsežnost odnosa župnikov do netopirjev nima posebnega vpliva na vedenje do njihovega varstva.

V sklopu **znanstvene** razsežnosti odnosa je večina župnikov kazala zanimanje za biologijo netopirjev. Znanstvena razsežnost odnosa se je nanašala predvsem na poznavanje senzorike, oglašanja, prehranjevanja, razmnoževanja, fizičnih značilnosti, selitev, uvrstitev netopirjev v klasifikacijski sistem živih bitij. Več župnikov se jeanimalo za način spremljanja oz. popis netopirjev, za velikost populacij, naselitvene pogoje in življenjsko dobo netopirjev.

»To mi je zanimivo. Kolikor sem videl ti, ki popisujejo vejo, koliko je samcev in koliko samic, potem približno tudi koliko so stari, od kje prihajajo, potem recimo te glasove na nek inštrument zaznavajo.« (OŽ7)

»Zanimivi so. Ta njihov radarski sistem je zanimiv s tega biološkega vidika, znanstvenega. To mi je čudež, da se on tako ogne. V bistvu on slabo vidi in potem oddaja te signale in se potem lahko izogne.« (NŽ6)

Župniki so tekom pogovora kazali zanimanje z vprašanji kot so: *»Koliko časa pa živijo?« (NŽ3)* in *»A zdaj v tem zimskem času pa netopirji spiyo?« (NŽ6)* ali *»So pa to mali netopirji? Ker s tistim aparatom se jih da zmerit kajne? (OŽ4)* in *»Koliko so pa veliki?« (NŽ7)*

Pri **ekologistični** razsežnosti odnosa so odklonilni in naklonjeni župniki poudarili pomen povezanosti netopirjev z drugimi živimi bitji in ključne povezanosti netopirjev z njihovimi habitatami. Župniki so omenjali, da imajo netopirji, tako kot druga živa bitja, svojo vlogo v naravi in da s tem tudi pripomorejo k naravnemu ravnovesju.

»Jaz spoštujem, da ta žival živi in opravlja svojo funkcijo, da ima eno vlogo v tem stvarstvu. Jejo žuželke. Torej ima vsako živo bitje v tem ekosistemu svoje mesto, svojo funkcijo, vlogo, pomen.« (OŽ1)

»Ker recimo, čim eno žival uničiš, se bo druga razmnožila. Potem je to ravnovesje v naravi, nekaj uničiš in se bo nekaj drugega razmnožilo.« (OŽ4)

»Mi se jih nekako veselimo, se mi zdi, da je to prav. To je del našega življenjskega okolja in vsak člen tega okolja je pomemben. Seveda prav je, da poznamo njihovo vlogo v tej verigi.« (NŽ8)

Prokop in sod. (2009) ugotavljajo, da ekologistična in znanstvena razsežnost odnosa kolerirata z znanjem. Tudi Barnes (2013) v raziskavi odnosa javnosti do rodrigueških letečih lisic (*Pteropus rodricensis*) navaja pozitiven vpliv znanja na ekoznanstveno razsežnost odnosa. Na osnovi zabeleženih pričevanj župnikov ugotavljamo, da znanje o netopirjih prispeva k izboljšanju odnosa župnikov do netopirjev. Prispevek znanja župnikov o biologiji netopirjev in zavedanju o pomembnosti vloge netopirjev v ekosistemu se odraža v izboljšani znanstveni in ekologistični razsežnosti odnosa do netopirjev.

V povezavi z znanstveno in ekologistično razsežnostjo odnosa so župniki izražali pozitivna občutja navdušenja in zanimanja:

»Jaz sem bil recimo zelo prijetno presenečen o tej vesti o netopirjih, da je zelo velika kolonija. Zanimivo kajne.« (NŽ8)

»Vsekakor stvar je zanimiva, če tako gledamo. To raziskovanje, proučevanje je zanimivo. Ne samo pri netopirjih, tudi pri drugem živalskem svetu, če gledamo, saj pogledajte vsaka stvar je po svoje čudovita, enkratna. In lahko samo strmiš.« (OŽ7)

Največja razlika med odklonilnimi in naklonjenimi župniki se je pokazala pri **gospodovalni** razsežnosti odnosa. Pri naklonjenih župnikih te razsežnosti odnosa sploh nismo zaznali, medtem ko so se odklonilni župniki v odgovorih veliko bolj osredotočali na večvrednost človeka napram živalim. Pri tem so odklonilni župniki zavračali večvrednost in povečevanje živali, a hkrati opozarjali na odgovorno skrb za naravo in živali.

»Žival je v službi človeka. Človek je gospodar. Človek mora pametno gospodariti z vsem. Z naravo, da jo spoštuje, ne pa onesnažuje, zaničuje in zastruplja. Tu je bistven problem. Če bi človek skrbel za to, da ne bi narave onesnaževal, bi teh živalskih vrst bilo več.« (OŽ8)

»Ja, dobro je, da vse te naravne stvari vidimo in jih nekako spoštujemo, ampak ne pa da potem počasi človek kar naredi, da so vse te stvari tako pomembne, da je človek potem taka malenkost, da nima nobene vloge več tukaj, da s tem lahko karkoli gospodari. Imaš odgovornost do vsega tega, kar si prejel. Tudi ni samo za tebe, je še za vse druge rodove, ki potem še sledijo, človeške in tako.« (OŽ2)

Odklonilni župniki so v primerjavi z naklonjenimi župniki veliko bolj izražali jezo in prezir do dojemanja večvrednosti živali napram človeku, kar se je navezovalo na gospodovalno razsežnost odnosa. Slednje je bilo zaznati v pogovoru z enim župnikom: *»Se zavedam, da je vse v službi drugega in predvsem v službi človeka. Nisem jaz v službi živali, to kar hočete vi meni malo dokazati. Žival je v službi človeka, nisem jaz v službi živali.« (OŽ10)*

Druga opazna razlika med odklonilnimi in naklonjenimi župniki je zaznana v **moralistični** razsežnosti odnosa do netopirjev. Naklonjeni župniki niso dali večjega poudarka moralistični razsežnosti odnosa, medtem ko so odklonilni župniki veliko bolj poudarjali spoštovanje življenja. Odklonilni župniki so omenjali nasprotovanje nasilju, ubijanju in mučenju ter neenakovredno obravnavo živali, predvsem v primerjavi z golobi.

»Tudi, če katerim niso netopirji tako vizualno všeč, se jih ne sme ubijati.« (OŽ11)

»Golobe vidim tudi, če vi nastavite tam špice, da jih matrate s tem.« (OŽ6)

»No povejte, zakaj je golob tako drugačen kot netopir. Zakaj si ne prizadevate, da bi lahko golobi gnezдили gori na skupščini in tako dalje. To ni logike. Razumete, to ni več logično.« (OŽ10)

Knight (2008) ugotavlja, da sta si gospodovalna in moralistična razsežnost odnosa lahko nasprotujoči. Kot ugotavlja tudi Wilson (1997), so v primeru ponovne naselitve volka v

narodni park Yellowstone zavzeli naravovarstveniki moralističen pogled in nasprotniki naselitve volka gospodovalen pogled. Zanimivo spoznanje naše raziskave je, da so odklonilni župniki izrazito bolj izražali gospodovalno razsežnost odnosa do netopirjev in tudi moralistično (čeprav manj poudarjeno) v primerjavi z naklonjenimi župniki. Kahn in sod. (2008) so ugotovili, da se moralističen odnos oblikuje že zgodaj v otroštvu. Z raziskavo so ugotovili, da posamezni otroci kljub strahu do netopirjev, čutijo skrb za njihovo varstvo. Tudi odklonilni župniki so kljub gospodovalnemu odnosu do netopirjev in močnejše izraženi antropocentrični miselnosti, pripisovali živalim moralne pravice v smislu dobrega ravnanja z njimi.

Ker naši intervjuvanci izhajajo iz poklicnega religioznega okvirja, smo gospodovalno, moralistično in ekologistično razsežnost odnosa obravnavali tudi v religioznem okvirju (naslednje poglavje).

Negativistična razsežnost odnosa se je pri nekaterih župnikih kazala v nelagodnem občutku ob neposrednem stiku z netopirji.

»Ja ni mi ravno prijetno, ko jih vidim. Ja, verjetno bolj negativen občutek pušča. Tak nelagoden občutek, ampak ne, da bi se jih bal.« (OŽ9)

»Ne samo meni, ampak tudi drugim je bilo nelagodno, ko so letali po cerkvi. Je bilo neprijetno, ker tako čisto pikira nad človekom. Nisem se bal, bilo je neprijetno.« (NŽ3)

Večina župnikov je zanikala, da jih je strah netopirjev, vendar so nekateri čutili odpor, da bi jih prijeli, kot povesta dva izmed njih: *»Ne nič se jih ne bojim. Ja ravno dotikal se ga ne bi.« (OŽ11)* in *»Bojim se jih ne. Ravno jih ne bi pa po rokah imel.« (NŽ4)*

Pri enem župniku smo zaznali spremembo v odnosu do netopirjev. V otroštvu so se netopirji zdeli župniku odvratni in je do njih gojil negativistično razsežnost odnosa. S pogostejšim stikom in opazovanjem v cerkvi pa je župnik razvil sprejemljivejši odnos do netopirjev, saj pravi: *»Čeprav se spomnim kot mlajši, so mi bili odvratni, jih nisem mogel videti. So se mi zdeli kot miši in miši se običajno preganjajo. Ja zdaj se mi pa zdijo zelo ljubke živali to.« (NŽ8).*

Kot navajajo Prokop in sod. (2009), Prokop in Tunnicliffe (2008) in Barnes (2013) znanje o netopirjih najmočnejše kolerira z negativistično razsežnostjo odnosa do netopirjev, ki je bila v pričujočih raziskavah vezana na konkreten strah pred netopirji, kar pa v naši raziskavi nismo zaznali. Prokop in sod. (2009) navajajo, da se s poznavanjem biologije netopirjev zmanjšuje strah do netopirjev. V naši raziskavi župniki niso kazali strahu do netopirjev, kazali pa so zanimanje za biologijo netopirjev v sklopu znanstvene razsežnosti odnosa. Zanimiva je ugotovitev, da niti en župnik ni izrazil strahu ali odpora do netopirjev zaradi prenašanja bolezni, kot je to pogost vir strahu v Angliji (Mitchell-Jones in McLeish, 2004).

Negativistična razsežnost odnosa do netopirjev je bila pri župnikih bolj izražena v povezavi s strahom zaradi škode na cerkveni zgradbi, ki jo povzročajo netopirji, predvsem če je to v delu, kjer se izvaja bogoslužje. Nekatere župnike je motila prisotnost netopirjev med bogoslužjem, vendar župniki navajajo, da se je to redko zgodilo in jih pri tem ni bilo strah, a je bilo moteče. Razlika med obema skupinama župnikov se je pri negativistični razsežnosti odnosa pokazala predvsem v odporu odklonilnih župnikov do netopirjev zaradi nečistoče in povzročanja škode, medtem, ko pri naklonjenih župnikih tega ni bilo zaznati. Ker je negativistična razsežnost v naši raziskavi vezana na strah pred škodo, ki jo povzročajo netopirji, se deloma povezuje s poznavanjem ohranitvenih ukrepov. Pri odklonilnih župnikih je bilo v pogovoru glede škode zaznati jezo, kot smo jo zaznali pri župniku, ki je povedal: *»Ti ljubi netopirčki mi pa svinjajo, a razumete. To mene moti, samo to me moti. Je dreka toliko, da se ga nabere v parih letih ogromno.«* (OŽ1) Medtem, ko smo pri naklonjenih župnikih zaznali večjo umirjenost in strpnost glede netopirskega gvana ter zaupanje v smiselnost ohranitvenih ukrepov: *»Mene ni motilo, da bi rekel, ja zdaj bom pa spet netopirje notri dobil. Mene je bolj motilo zaradi golobov, zdaj ko je odprto pa lahko pride notri karkoli. Tako, da zdaj, ko so te špice gor pa v bistvu ni več te bojazni.«* (NŽ1)

Pri nekaterih župnikih se je pokazala **nevtralistična** razsežnost odnosa v smislu nezanimanja župnikov za netopirje. Župniki so navajali dojemanje netopirjev kot nemoteče živali, s katero se ni potrebno ukvarjati. Nezanimanje za netopirje in strpnejši odnos se je odražal pri izjavah župnikov:

»Jaz se prav veliko niti ukvarjam ne z njimi. Netopirji pridejo, grejo, velikokrat sploh ne vem, da so prišli.« (OŽ2)

»Mene netopirji res ne motijo. Ker ponoči jaz spim in jih ne vidim, niti drugih težav ne vidim. Če bi se moral ukvarjati, ne vem. Ampak jaz se nič ne ukvarjam z netopirji.« (OŽ2)

»Jaz še enkrat na leto ne pomislim na netopirje, edino ko grem gor, če zgrabim za kakec. Ampak se niti ne razburjam. Si mislim v redu, to spada zraven.« (NŽ6)

»Tako, da smo kar nekako sprejeli jih. Tudi, če se pojavi včasih med sveto mašo v cerkvi, ker kakšen krat pride. Mene osebno to nič ne moti, kakšnega malo moti in gleda za njim, ampak ne tako zelo.« (NŽ8)

Pri **uporabni** razsežnosti odnosa je večina župnikov videla koristnost netopirjev zaradi (i) prehranjevanja s človeku nadležnimi žuželkami, (ii) prehranjevanja z žuželkami, ki delajo škodo na pridelkih in (iii) uporabnosti netopirskega gvana. Naklonjeni župniki so v primerjavi z odklonilnimi pokazali nekoliko več zanimanja za uporaben vidik v smislu: *»Po moje, kot imam še iz šole v spominu, da uničujejo insekte. Te drobne živalice, komarje, muhe take stvari, da uničujejo.«* (NŽ5) ali *»V tujini imate tudi, ko se nekateri s tem ukvarjajo in prodajajo potem gvano. Kot eno super gnojilo.«* (NŽ9) Vendar so tudi

odklonilni župniki videli uporaben vidik netopirjev, kot so povedali: *»Če mene ljudje vprašajo, zakaj se župnik zavzema za netopirje oz. zakaj jih tolerira in jim zelo kmečko poveš, da bog obvaruj, da jih ne bi bilo, ker ljudje že itak jamrajo, kako imajo težave z raznimi pršicami in mrčesi in žuželkami in mušicami takšnimi in drugačnimi in če mi še te živalce uničimo, boste imeli tega, oprostite izrazu, sranja, še več.« (OŽ1) ali »Če vidiš po eni strani, da se z mrčesom hrani je korist. In če boš zdaj uničeval po eni strani take živali, ki od mrčesa živijo, potlej je logika zgrešena.« (OŽ4)*

Pri tem moramo poudariti, da se uporabna razsežnost odnosa v raziskavi ni nanašala na izkoriščanje netopirjev, ampak je imela pozitivno konotacijo. Ugotavljamo, da znanje župnikov prispeva k izboljšanju odnosa do netopirjev v kontekstu uporabne razsežnosti odnosa. Uporabna razsežnost odnosa se kaže v povečanju zavedanja koristnosti netopirjev glede prehranjevanja s človeku nadležnimi žuželkami in z žuželkami, ki delajo škodo pri pridelavi pridelkov, kot tudi o možnostih uporabe gvana. Kunz in sod. (2011) predlagajo uporabo informacij o ekološki in ekonomski vrednosti ekosistemskih uslug netopirjev pri izboljšanju dojemanja netopirjev v javnosti, kar bi lahko povezali s poudarjanjem uporabne razsežnosti odnosa župnikov do netopirjev pri varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah. Po drugi strani Blackmore in sod. (2013a) zagovarjajo, naj bi se sporočilna vrednost pri varstvu živali raje nanašala na intrinzične vrednote, kar je v naši raziskavi razvidno iz poudarjene ekologistične in znanstvene razsežnosti odnosa do netopirjev.

5.3.2 Odnos do netopirjev v religioznem okvirju

Zaradi specifične populacije intervjuvancev, ki vsi pripadajo katoliški veri, smo predvidevali, da ima religiozni okvir pomemben vpliv na odnos posameznika do netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Pri tem moramo poudariti, da v raziskavi nismo imeli primerjalne skupine posameznikov, ki ne bi bili verni, da bi na ta način primerjali vpliv vere na varstvo netopirjev, pač pa smo znotraj skupine intervjuvanec enake vere (enak religiozni okvir) proučevali razlike med naklonjenimi in odklonilnimi župniki ter povezanost religioznega okvirja z odnosom ter vedenjem župnikov do varstva netopirjev.

Med naukom Cerkve in odnosom ter vedenjem, ki ga ima posameznik pogosto obstaja razkorak, kar je dobro opredelil eden izmed župnikov:

»Zdaj ena stvar pri vsaki zadevi je izročilo Cerkve, drugo je pa posameznik v Cerkvi, kako to gleda. Lahko rečemo, posameznik je lahko vernik, lahko pa je tudi duhovnik. Izročilo Cerkve je zelo jasno, ki se ga malo upošteva v družbi. Da je človek dolžan ohranjati stvarstvo, naravo v polni moči ohranjati. Zato, ker piše v Svetem pismu: Gospoduj. Mi si to razlagamo po svoje, ampak gospodovanje pomeni ohranjanje in skrb, kar pa ne pomeni, da se ne uporablja narave. Saj uporabljamo živo in neživo naravo. Potem so pa razni posamezniki, ki imajo odnos do živega bitja. In nekdo, ki ima rad mucka bo rekel, spet mi tukaj pajek leze pa komar, pa ga počí z roko po komarju. Pač tako smo. Seveda, mene tudi motijo komarji, grozno me motijo. To je odvisno od človeka.« (NŽ10)

Človeški vidik napram cerkvenemu nauku je ta isti župnik omenil tudi v povezavi z objavo v Sporočilih slovenskih škofij glede varstva netopirjev in zatočišč netopirjev v cerkvah: *»Tako, da na ravni škofije oz. nadškofije je to zavedanje, da podpirajo. Se pa potem na tej nižji ravni zgubi malo to. Tam je pa človeški vidik.« (NŽ10)*

V skladu s krščansko miselnostjo so tako naklonjeni kot odklonilni župniki poudarjali povezanost stvarstva, odgovorno gospodovanje človeka nad stvarstvom in spoštovanje življenja, kar se povezuje z gospodovalno, ekologistično in moralistično razsežnostjo odnosa do netopirjev. Povezava **gospodovalne razsežnosti** odnosa do netopirjev in religioznega okvirja je posebej izrazita pri odklonilnih župnikih, s poudarjanjem večvrednosti človeka. Odklonilni župniki so človeško nadvlado v kontekstu gospodovalne razsežnosti odnosa interpretirali: *»Gotovo človek naj bi gospodoval nad vsem živim bitjem, tako kot je napisano v Svetem pismu, ampak spoštljivo. Spoštljivo. Zato ker veš, da te stvari so od Boga, so ti pa dane in kot človek te stvari lahko usmerjaš in vodiš.« (OŽ2)* ali *»To je res, da smo gospodarji. Če že svetopisemsko gledamo. Upravlaj, bodi odgovoren.« (OŽ8).* Gospodovalna razsežnost odnosa v kontekstu religioznega okvirja pa prispeva tudi k vedenju odklonilnih župnikov glede varstva zatočišč netopirjev na način: *»Nimam nič vnaprej proti varstvu, ampak spet pa, treba je iskat tisti skupen jezik, da na koncu ne bo žival pomembnejša, kot pa človek. Pri tem, da ni tisto zdaj smo pa samo mi pomembni in kot, da nam je tudi čisto vseeno, kaj bo zdaj z netopirji. Ne gre za to. Z res enim pravim pristopom, to spoštovanje do vsega.« (OŽ2)*

Serpell (1996) navaja, da judovsko krščanska ideja, da so bile živali ustvarjene za služenje človeku, daje ljudem pravico izkoriščanja in uporabe živali. V naši raziskavi uporabne razsežnosti odnosa do netopirjev nismo videli v smislu izkoriščanja živali in povezave z religioznim okvirjem.

Razlika med obema skupinama župnikov se je pokazala, da so odklonilni župniki bolj nasprotovali skrajnostim glede poveličevanja živali, bolj pa so poudarjali tudi **moralistično razsežnost** odnosa v primerjavi z naklonjenimi župniki, pri katerih je vidik nasprotovanja skrajnostim omenil le en župnik: *»Torej, žival je žival, človek je pa človek. In vsaka reč ima nek svoj nivo. Tukaj ni nekega glorificiranja živali. Ja, to ja, da se za njih odgovorno poskrbi, samo ne pa v tem smislu, ko kdaj doživljamo v naših časih, da se z živalmi ukvarja bolj kot pa z otroki. Tega v svetem pismu ni. Ne, da je enako žival kot človek, včasih je bolj. To so ekstremi, ampak so, se pojavljajo.« (NŽ4)* Iz izjave župnika je razviden odnos do svetosti človeškega življenja in poudarjanje razlike z obravnavo življenja živali. Čeprav so župniki poudarjali moralističen odnos do živali, pa so se po drugi strani zavzemali za ločnico glede vrednosti človeškega in živalskega življenja.

Opazna pa je bila tudi razlika v vrednotenju živalskih vrst (specizem) glede primerjave živalskih vrst v povezavi z nadležnostjo. Župniki obeh skupin so se zavedali, da nekatere živali vrednotijo manj: *»Vse se govori o teh živalih kot recimo krave, ovce, konji. Noben pa*

ne govori o manjših živalih, ki jih pa vsi pobijamo. To so pa muhe, pa komarji pa pajki. To nam je vse moteče. In nekdo, ki ima rad mucka bo rekel, spet mi tukaj pajek leze pa komar, pa ga poči z roko po komarju. Pač tako smo. To je odvisno od človeka. Seveda, mene tudi motijo komarji, grozno me motijo». (NŽ10) in »Že sam izraz netopir je v načelu malo nadležna žival. Sam prizvok, ko slišim to besedo netopir, kot besedo komar. Komar tudi ni prijetna stvar in jih pobijamo, čeprav ima komar spet čisto drugo vlogo. (OŽ5)

Obe skupini župnikov sta se v odgovorih nanašala na razlago Svetega pisma, predvsem glede sprejemanja prisotnosti živali v cerkvi, pri čemer izpostavljamo nasproten pogled enega izmed odklonilnih in naklonjenih župnikov.

»Ni zapisano nikjer v Svetem pismu, da bi morali imeti netopirje v cerkvi. V tempelj so pripeljali živali, da so z njimi trgovali. To je bilo narobe in Jezus je prišel in razgnal vse skupaj. Lastovke so gnezdele zunaj in še te vidite danes.« (OŽ10)

»Ravno danes smo brali pri maši, da si vrabec in lastovka najdeti gnezdo v tvojih dvorih, v templju Jeruzalemskem. In so se gotovo tudi ponesnažili tam, v templju, na svetem kraju in svetopisemski pisatelj nič ne govori o tem, da bi te vrabce in lastovke, ki si delajo gnezdo tam, bilo treba pregnati. Niso sicer omenjeni netopirji tam, ampak vrabec in lastovka. Ampak ga nič ne moti, da so tam.« (NŽ2)

V povezavi z omembo netopirja kot nečiste živali v Svetem pismu so župniki omenjali praktični vidik religioznosti ali simbolni pomen živali.

»Ja, ampak to ni, da bi bili zdaj netopirji nečiste živali. Po mojem mnenju je bilo tam tako, da so se verske zapovedi mešale z medicinskimi. In so potem to pokrili z verskim zakonom, da je to Bog zapovedal in je to potem bolj držalo. Tudi čisto take banalne stvari so se dale pod oznako, da ni bilo pripomb.« (NŽ2)

»Ja, saj to pri kristjanih, mi nimamo zdaj nobeno žival za nečisto, tudi kačo, recimo kot nositeljica zla iz Svetega pisma, je pač kača, ali je gad ali je modras ali je piton.« (OŽ9)
»Mogoče, da so imeli čudne predstave o netopirjih.« (NŽ2)

Specifičnost populacije intervjuvancev je opazna tudi v povezavi med religioznim okvirjem in **ekologistično razsežnostjo** odnosa do netopirjev in varstva zatočišč netopirjev. Povezavo je opaziti v pričevanjih župnika: *»Živali so božji dar za človeka. Žival ima svoj prostor na tej zemlji. Bog je ustvaril živali tako, da preživijo same od sebe. Dal jim je, kot pravi evangelij, dovolj hrane in vsega čisto dovolj. Ne potrebujejo dodatne hrane ali karkoli od človeka. Je bolj modra od človeka po eni strani. Ker ji je Bog dal nagon, to je dejstvo/.../Vsaka žival ima svoj prostor za prebivanje in si ga bo poiskala in je nesmiselno tako globoko ščititi žival, da bi sedaj omejevala celo prostor človeku in naj bo ta prostor ali za bogoslužje ali za prebivanje.« (OŽ10).* Ekologistično razsežnost odnosa lahko v kontekstu religioznega okvirja prav tako povežemo s krepitvijo predpostavke o

razpoložljivosti zatočišč netopirjev med odklonilnimi župniki. Nekateri odklonilni župniki namreč ohranjajo prepričanje, da naj posameznik ne bi posegal v božje stvarstvo na način, da netopirjem omogoča oziroma ohranja umetna zatočišča (npr. v cerkvenih zgradbah), ki netopirjem po božjem stvarjenju niso bila primarno dodeljena. V sled tudi temu nekateri odklonilni župniki krepijo prepričanje, da imajo netopirji, skladno z božjim stvarstvom, dovolj drugih oziroma razpoložljivih naravnih zatočišč.

5.3.3 Odnos do varstva netopirjev v cerkvah

Odnos do varstva zatočišč netopirjev je pri župnikih neposredno povezan z zaznavanjem škode na cerkveni stavbi, kar opisujemo v povezavi z ohranitvenimi ukrepi. Oseben odnos do varstva netopirjev v cerkvah bi lahko med odklonilnimi župniki označili kot brezbrizen. Odklonilnim župnikom je bolj kot skrb za netopirje in ohranjanje njihovih zatočišč pomembna skrb za dobrobit ljudi. Kljub brezbriznemu odnosu pa so odklonilni župniki nakazali strpnost do varstva netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah.

»Netopirji so na zadnjem mestu veste v opisu mojih del.« (OŽ8)

»To je pri vseh teh drugih skrbih res malo odveč se s tem ukvarjati.« (OŽ9)

»Se res trudim ukvarjati predvsem s človekom in to, kar je z živalmi pa niti ne.« (OŽ2)

»Čemu jo sploh potrebno tako potencirano varovati. Najprej si prizadevajmo vsi skupaj, tudi vi, da ščitimo človeka. Ker če bomo človeka uničili, bomo uničili tudi živali.« (OŽ10)

»Veste kako, če smo poštene za večino tistih, ki smo kolikor toliko razumevajoči, bomo to ohranjali in tolerirali, drugače bo pa to vedno znova ostalo kot nujno zlo.« (OŽ1)

Med naklonjenimi župniki je glede varstva netopirjev in njihovih zatočišč veliko bolj poudarjena strpnost sobivanja naklonjenih župnikov in netopirjev v cerkvenih zgradbah. Naklonjeni župniki sprejemljivost do netopirjev v cerkvenih zgradbah pojasnijo:

»Ja, nimam odklonilnega mnenja do varstva. Nisem imel problemov s tem in tudi z varovanjem. Ob njih pač živiš. Ja kot eno sožitje in da jih moramo varovati in jih. Se nikoli ni ta potreba izpostavila, da bi bil problem, da bi jih preganjali.« (NŽ2)

»Ja, da bi jih preganjali ali pa kaj takega nikakor ne. Pač če so, so, saj to je zanimivost. Saj škode v bistvu niti ni. Kaj, saj nič ni. So pa.« (NŽ7)

»Ja, to je zelo dragoceno, da nimamo mi zdaj opravka s tem in da nekaj je. Saj ne gre se za to, bolj za to, da mi nimamo opravka s tem in bremena.« (NŽ1)

Pri enem naklonjenem župniku se je pokazala povezava med religioznim okvirjem in naklonjenim odnosom do varstva netopirjev in njihovih zatočišč: *»Ja seveda ni bistveno to*

ohranjanje netopirjev za župnike. Ohranjanje življenja je pa pravzaprav bistveno. In to je isti stvarnik in njihov in naš in vseh bitji.» (NŽ8) Ta isti župnik je izrazil tudi navdušenje, zadovoljstvo in celo veselje nad tem, da so netopirji prisotni v cerkvi, ki jo upravlja: »Pravzaprav smo kar veseli, da tu bivajo. No, ker sem tudi vesel teh prebivalcev v naših cerkvah. Se zanimam za njih.« (NŽ8)

Nekateri župniki so primerjalno z netopirji izpostavili zaskrbljenost glede potencialnega varstva golobov v cerkvenih stavbah, pri čemer so izražali jezo: *»Potem moramo golobe tudi ohranjati. Ja, čez nekaj let bodo pa golobi zavarovani. Bomo pa golobe gojili na cerkvah. Potem bodo pa cerkve samo še to. Ja, čez pet let pa bodo ogroženi in bodo pa naravovarstveniki njih varovali. Saj golobov je bilo pred leti v Sloveniji ogromno po mestih. Pa jih tudi ni zdaj. Čez deset let boste pa rekli, dajmo golobe varovati ali je pa še kaj drugega.« (OŽ3) Nekaj župnikov je izrazilo zaskrbljenost v povezavi z možno prekomerno namnožitvijo netopirjev, če se bodo v cerkvi ohranjali primerni pogoji za njihovo naselitev. Eden izmed župnikov je povedal: »Kaj pa to je kakšna nevarnost, da bi se ta populacija enormno povečala, če bi imeli v cerkvi zelo ugodne pogoje. Potem je pa to enormno, potem pa pride to čez rob. Če bi se zelo namnožili, kaj pa potem? Ja potem pa to spet ni ravnotežje. Ne vem kaj, če bi bili pa potem tukaj celi oblaki netopirjev recimo. To potem sploh nobenega pomena nima, da je ene živalske populacije tako ogromno.« (NŽ6)*

Nekateri župniki so bili glede varstva zatočišč netopirjev tudi ironični in na čase sarkastični, kot smo to zaznali pri odklonilnih župnikih: *»Lahko bi imeli mi skladišče gor na podstrešju ali bi pa disko naredili na vrh cerkve.« (OŽ3) in »Saj skrbimo za netopirje, saj smo jim naredili nobel vhode iz bakra. Ja, ja saj smo naredili za njih, imajo svoje vhode in gredo slovesno v cerkev bolj kot mi. Mi moramo po tistih stopnicah razmajanih it.« (OŽ6)*

5.4 VEDENJE IN VPLIV IZKUŠENJ NA RAVNANJE DO NETOPIRJEV

V tem delu smo se osredotočili na predvideno vedenje župnikov v primeru obnove cerkvene stavbe (npr. menjava cerkvene strehe) ter na pomen izkušenj, ki vplivajo na ravnanje do netopirjev v prihodnosti.

5.4.1 Vedenje glede obnove cerkvene stavbe

Pri proučevanju predvidenega vedenja župnikov v primeru menjave cerkvene strehe zaradi naravne škode smo opazili dvom v doslednem upoštevanju pogojev za ohranjanje netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvi.

»Ja zdaj od kdaj do kdaj se ne sme obnavljati vemo, razen če je katastrofa, da moraš pokriti nazaj streho, če ti streho razkrije. Ko je bil en hud vihar in je slemenjake premaknil, je ene par opek dol padlo in je bilo treba tisto popraviti, saj ne moreš pustiti odprto.« (OŽ4)

»Če bi bil kakšen močen veter, bi nam streho odneslo iz zvonika, kar si ne želim. To je veliko dela, je izdatek. Ampak če bi se zgodilo, ker jih je ravno veliko v zvoniku tudi, potem bi pač morali delati. Takrat ne bi mogli čakati na jesen ali na zgodnjo pomlad.« (NŽ4)

Župniki so menili, da se lahko pri načinu obnove cerkvene zgradbe, ki upošteva varstvo netopirjev in njihovih zatočišč pojavijo različne ovire. Najpogostejše so župniki omenjali težave glede: (i) samega načina obnove in (ii) primerne časa izvedbe obnove ter s tem povezanimi (iii) stroški in razpoložljivost obrtniških delavcev.

»Veste kaj, zdaj sodobno pokrivanje pa to, zdaj ko pridejo krovci, oni imajo svoj način in zaprejo vse, z mrežami in potem je hermetično zaprto za take stvari, tako, da ne morejo priti netopirji. Je problem zraven zaradi golobov. Golobi so tisti, ki bodo prvi našli zatočišče, če je. Ker če narediš tako, da zapreš, imaš mir, ni svinjarije. Če pa je odprto, potem moraš biti pa pripravljen na to, da boš zmeraj imel kaj notri. Ker najlažje je takrat, ko se streha obnavlja ali narediš prosto za netopirje ali pa čisto zapreš, da imaš mir.« (OŽ4)

»Saj podstreha cerkve se nikoli ne zapira ne vem kako natančno, tudi zaradi zračenja in takšnih stvari. Okna odpremo, da se zrači, če je treba. No tudi zaradi svetlobe seveda, ampak potem se to ne zapira čisto, kot ena stanovanjska hiša. Daleč od tega. Ja jaz ne vidim v tem kakšnega problema, ker to nič ne spremeni v bistvu, ko se obnovi.« (NŽ7)

»To je jesen ali pa zgodaj spomladi bi morali menjati potem. Običajno je takrat problem zaradi vremena, to morate vedeti. Najboljše bi bilo kvečjemu na spomladi, ko še ni mladičev. Recimo to bi bil tak idealni čas. Marec, sušec, ko je manj dežja. Takrat še gre, ker se to itak naredi v dveh, treh tednih običajno.«

»Ja saj ponavadi se streha lahko zamenja jeseni, ker je stabilno vreme. Spomladi ne, ker je deževno vreme, poleti je pa preveč vroče.« (NŽ6)

Med naklonjenimi župniki je zaznati večjo pripravljenost in prilagodljivost na sodelovanje s predstavniki ZRSVN pri obnovi cerkvene zgradbe v smislu ohranjanja netopirjev in varstva zatočišč netopirjev.

»Gotovo bi bilo to zelo dobro, da bi se skupaj načrtovalo z zavodom.« (NŽ8)

»Ja, kaj jaz vem, saj se da dogovoriti z mojstri, če bi se moralo delati drugačen čas. Ja saj tudi v tisti poletni vročini tudi ni. Vreme lahko nagaja tako ali drugače. Pa kakšna pripeka pa tudi za delavce ni ne vem kako dobra. To bi se najbrž že zmenili.« (NŽ7)

V primeru proučevanja dejanskega vedenja župnikov pri menjavi cerkvene strehe ugotavljamo, da se nekateri odklonilni kot tudi naklonjeni župniki pri menjavi strehe niso ozirali na morebitno prisotnost netopirjev in njihovih zatočišč.

»Ne, saj bi rekel, da kakšne velike take skupine netopirjev ni. Nismo videli tega pri menjavi. Saj verjetno bi bilo to videt, če bi poginili, ampak tega ni bilo videti. Samo recimo, ko se enkrat odri postavljajo in je cerkev v obnovi, že veš, da ne moreš iti mimo, da bi se ustavilo.« (OŽ11)

»Smo menjali streho. Ja, ja so bili netopirji notri. Pač takrat so se umaknili. Saj to je bilo za en dan ali kaj takšnega, potem so pa prišli nazaj. Ja seveda, saj tisti del se odpre in zapre, pa je to v enem dnevu narejeno. Mislim delo je bilo. Pač zvečer itak grejo delavci dol, oni pa ven in letajo zvečer. Ja, ja so notri nazaj prišli.« (NŽ7)

Neustreznost predvidenega vedenja tako odklonilnih kot naklonjenih župnikov je vezana na ugotovitev, da med intervjuvanci obstaja dvom o ustreznem načinu in času izvedbe vzdrževalnih ali obnovitvenih del, ki bi omogočala varstvo zatočišč netopirjev. Nekateri intervjuvanci, ki pa so že imeli izkušnjo z menjavo strehe namreč priznajo, da so dela na cerkvi izvedli brez oziranja na prisotnost netopirjev in zatočišč netopirjev na podstrešju cerkve. Tudi v primeru poznavanja primerne časa za izvedbo del, ki ne bi vplivala na netopirje, so nekateri župniki izrazili dvom o dejanskem upoštevanju časovne izvedbe del.

5.4.2 Izkušnje z netopirji

Tako naklonjeni kot odklonilni župniki so v otroštvu večinoma opazili netopirje, a nanje niso bili posebej pozorni oz. jih netopirji niso zanimali.

»Videli smo jih kot otroci, ampak takrat niti ni bilo zato nekaj enega interesa, če nimaš problemov s temi stvarmi.« (OŽ4)

»Kolikor se jaz spomnim iz svojega otroštva so vedno bili kje gori po zvonikih ali pa kje na kakšnih podstrešjih v cerkvi. Nikoli nisem imel opravka z njimi, res nikoli.« (OŽ5)

»A veste mi kot otroci nas je župnik poklical, pa smo sčistili podstrešje. Danes bodo rekli ne moj otrok ne bo šel, se bo zastrupil, se bo zamazal, bo prišel domov kontaminiran, ne, kaj drugega mu dajte za delat. Pri nas so pa rekli, normalno, če si doma gnoj kidal, boš šel pa še tja kidal, brez problema.« (OŽ1)

V bližnji preteklosti so imeli župniki največ neposrednih izkušenj z netopirji z opazovanjem netopirjev v cerkvi in/ali jamah in preganjanjem netopirjev, ki so prišli v spodnje dele cerkve, kjer se izvaja bogoslužje. Pri tem je večina intervjuvancev navajala, da se prelet netopirjev v spodnje dele cerkve ne zgodi pogosto.

»Ja seveda sem ga videl od blizu. Občasno grem na podstrešje. Zdaj imamo sicer vse cerkve prekrte in ni treba iti tako pogosto, drugače pa seveda.« (OŽ11)

»Potem so se tam zadaj za oltar obesili tudi. Sem jih videl od blizu. To pa ne, tisto nisem, da bi ga prijel.« (NŽ3)

»Ja se zgodi, tudi tukaj v župnijski cerkvi nam je že kdo notri prišel. Sicer se ne zgodi to velikokrat. Ne vem kako je sploh prišel notri. Pregonali smo ga potem. Kaj češ narediti drugega.« (OŽ9)

»Sem bil v eni cerkvi, tam je ena taka kapela in so se v tisto kapelo zelo močno naseljevali. Tako, da tam smo jih pa malo preganjali. Ker so bili prav notri, niso bili na podstrešju. Na stopu so viseli dol, to jih je bilo veliko.« (NŽ8)

»Ja videl sem ga ja, ampak samo tako v letu. Ne na blizu. Ne tako, da bi si predstavljal, da so različne vrste netopirjev, nikoli.« (NŽ1) »Pri luči tukaj, ko lovijo, zjutraj vidiš na tleh polno kril od večč.« (OŽ4)

»Bolj sem jih v jamah videl, tam so bili. V bistvu netopirje ne vidiš, zlepa ne. Jaz ga nisem tako videl, razen, ko smo šli v tisto jamo, so tako doli viseli.« (NŽ6)

Neposredne izkušnje župnikov lahko delimo na pozitivne in negativne izkušnje. Neposredne negativne izkušnje župnikov opazamo predvsem v primerih prehajanja netopirjev v spodnje dele cerkva. Prehajanje netopirjev v spodnje dele cerkve nekateri župniki obeh skupin doživljajo kot moteče. Zaznavanje prisotnosti netopirjev kot motečega dejavnika pa lahko, po naši oceni, privede tudi do odklonilnega odnosa ali vedenja župnikov do netopirjev. Župniki so opisali netopirje kot moteče na način: *»Enkrat sem jih moral pospremit iz cerkve ven in sem kar iskal način. Ker so se skozi spreletavali v cerkvi. Ja v cerkveno ladjo so prišli in so se potem skoz nekaj sprehajali tam med ljudmi in je bilo nerodno seveda. Je bilo moteče. Če ne zastaviš teh njihovih prehodov, potem je to moteče.« (OŽ2) ali »V začetku, ko sem prišel gor, so bili v cerkvi notri in so zvečer, ko sem imel mašo, leteli po cerkvi in je bilo kar nelagodno. Ne samo meni, ampak tudi drugim. Je bilo neprijetno, ker tako čisto pikira nad človekom.« (NŽ3)* En naklonjen župnik je prehajanje netopirjev v cerkev med bogoslužjem doživlja kot nemoteče: *»Tudi, če se pojavi včasih med sveto mašo v cerkvi, ker kakšen krat pride. Mene osebno to nič ne moti, kakšnega malo moti in gleda za njim, ampak ne tako zelo. Ja, kroži po cerkvi. Mislim, da jih svetloba zmoti verjetno in potem so nekako zbegani in ne vedo kje bi naši izhod, ampak to mene osebno ne moti in tudi vidim na druge ljudi ne delujejo negativno.« (NŽ8)*

Po drugi strani pa opazamo, da so nekateri župniki neposredne izkušnje z netopirji in zatočišči netopirjev obravnavali kot pozitivne. Doprinos pozitivnih izkušenj se je nanašal na izboljšano znanstveno razsežnost odnosa župnikov do netopirjev v smislu zanimanja za netopirje, kot je to poudaril eden izmed odklonilnih župnikov: *»No in veste, spoznaváš potem to preko izkušenj in imaš večje razumevanje in tudi spoštovanje.« (OŽ1)*

Ugotavljamo, da je izboljšanje znanstvene razsežnosti odnosa oz. znanja, zaradi pozitivnih izkušenj, bolj poudarjeno pri naklonjenih župnikih. Predvsem v kontekstu boljšega poznavanja velikosti populacije, telesnih značilnosti netopirjev in uporabnosti njihovega gvana.

»Ja, ja seveda na podstrešju sem jih videl. Saj smo popravljali streho ali pa če se gre kakšna stvar gor iskat ali pa urejat. Ja seveda sem jih videl od blizu. Jih je gor ene 250 - 300 netopirjev, visijo po stropu. Ja, kar je velika kolonija.« (NŽ7)

»Pa tudi presenečen sem bil, ko smo bili enkrat v Postojnski jami in so nam pokazali netopirje in sem gledal tja v strop, kje je zdaj tisti netopir, ki ga on kaže, ker si nisem mislil, da je to tako majhna zadeva.« (NŽ1)

»Gvano sem jaz mislil za vrt prihranit. Sem rekel lahko malo odpeljete, jaz bom pa par vrečk imel, ker ne rabim tona, so pa vse odpeljali potem.« (NŽ2)

Ne nazadnje lahko neposredne izkušnje intervjuvancev povežemo tudi z zaznavanjem (ne)problematičnosti povzročene škode na cerkvenih zgradbah. Pri tem navajamo izkušnjo naklonjenega župnika: *»Sem hodil po eni podstrehi, to ni bila moja župnija, toliko je bilo že na debelo gvana, gor jih je bilo, na pamet sem govoril, ker je bila tema, ampak tukaj jih je cca med 100 - 120. Sem rekel, tale cerkev bo čez 100 let notri padla. Ampak toliko na debelo je bilo, smrdelo pa toliko, ko se je segrelo gor. Pa jaz prenašam malo smrad mogoče, kar dosti v redu, ampak tam je bilo pa prav grozno. Nisem zdržal. Dol sem šel. Sem rekel, tukaj bo treba zdaj eno veliko organizacijo za čiščenje narediti.« (NŽ10)*

5.4.3 Izkušnje z naravovarstveniki

Župniki so omenili največ izkušenj s popisovalci netopirjev v okviru državnega monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev ter odklonilni župniki s predstavniki ZRVSN v okviru postopanja zaradi uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev. Poleg tega so župniki omenjali tudi izkušnje s SDPVN in izkušnje z raziskovalci npr. pri projektu »Življenje ponoči« in s študenti.

Župniki obeh skupin, kateri so imeli stik s popisovalci, zaznavajo delo popisovalcev večinoma kot nemoteče.

»Oni pridejo, če pridejo, pa niti ne vsako leto se mi zdi. Ko pridejo, jim odklenem, grejo gor in je to to. Tako, da to nimam nobenega dela.« (OŽ5)

»Ja tako so, nemoteči, ko pridejo popisat. Sploh zdaj je dobro, ko že poznajo tukaj in včasih se niti ne srečamo. Največkrat niti ne. Pokličejo prej, jaz cerkev pustim odklenjeno, pa grejo sami, pogledajo, popišejo, grejo. Se niti ne vidimo.« (NŽ1)

Ključna razlika med župniki se je pokazala pri stopnji ozaveščenosti s strani popisovalcev. Med naklonjenimi župniki je bilo pogostejše omenjeno, da so znanje o netopirjih in njihovih zatočiščih pridobili s strani popisovalcev, medtem ko odklonilni župniki tega niso omenjali. Opazili smo tudi, da so se nekateri naklonjeni župniki tudi bolj zanimali za delo popisovalcev.

»V začetku nočeš imeti stvari notri. Pa zakaj bi zdaj meni eden narekoval, da mora to tukaj biti. Zdaj z vašim obiskom pa recimo, ko ste hodili zaradi štetja pa to, potem pa malo začneš razmišljat sploh, da so tukaj netopirji pa da imajo eno vlogo.« (NŽ1)

»Je pa to zdaj čisto drug pogled, tega prej nisem vedel, da uničujejo žuželke. Najbrž so mi to lani, ko je bila tukaj lani ena gospa iz tega inštituta, ki preverja število netopirjev po teh prostorih, kjer bivajo, so jih šteli. Smo se zelo dolgo o tem pogovarjali, tako, da sem veliko zvedel.« (NŽ8)

Ugotavljamo, da so tako naklonjeni kot tudi odklonilni župniki vedeli, da imajo v cerkvah svoje župnije kotišča netopirjev. Večina župnikov je poznala stanje zatočišč ali so bili seznanjeni s podatki glede populacije netopirjev. O tem so bili podučeni preko lastnih oz. neposrednih izkušenj, preko popisovalcev in ključarjev.

»So v podružničnih cerkvah. Ja mi gor pri zvonovih imamo zamreženo, samo to ne igra vloge. To imamo zaradi golobov, ampak netopirji pridejo nižje. Imajo druge odprtine in tam so. Ja, ja, tiste so pa odprte.« (NŽ7)

»Ja, imamo netopirje, čeprav v župnijski cerkvi jih ni. V podružnični jih je menda največ, ker tam so že bili študentje in so rekli, da je tam največja kolonija. Kot sem jaz razumel drugje ne gre za kakšno veliko število.« (PŽ9)

Odklonilni župniki so v preteklosti že imeli izkušnje s sodelovanjem z ZRSVN. Odklonilni župniki so bili z ZRSVN primorani sodelovati bodisi zaradi uničenja ali okrnjenja kotišč netopirjev v cerkvi bodisi pri sami izvedbi ohranitvenih ukrepov.

Odklonilni župniki so komunikacijo z ZRSVN doživljali kot oteženo, ker so se pogosto počutili neslišane oz. neupoštevane. Nekateri župniki so pristop ZRSVN ocenjevali kot ukazovalen, vzvišen in očitajoč. Neustreznost odnosa ZRSVN do župnikov so odklonilni župniki interpretirali tudi z vidika navajanja nepreverjenih informacij s strani ZRSVN. Neprimernost odnosa so odklonilni župniki opisali:

»To je zelo težko, ker se ne pogovarjamo in ne poslušamo drugega, ga težko poslušamo. Mene je motilo to, da oni niso sploh nič poslušali. Oni so imeli svoj prav, mi smo pa bumbarji, uničevalci. Imamo ne posluh, torej nimamo posluha za te čudovite živalce, unikatne. Skoraj si to slišal, da si ubijalec.« (OŽ1)

»Veste, mi imamo recimo z zavodom, bom rekel negativne izkušnje. Z zavodom za varstvo narave in tudi s kulturno dediščino. Mi se trudimo po vseh možnih močeh, da bi stvar ohranili. Ampak, ko ti nekdo pride iz Ljubljane, ki pojma nima. Saj sem jaz tudi Ljubljančan, ampak on ti pride noter prvič v tisto cerkev in on je pameten 500 na uro.« (OŽ8)

»Ja lejte, ko sem se to tudi s predstavniki te enote zavoda za varstvo narave pogovarjal in sem tudi to izpostavil pa ni bilo toliko posluha. Zaustavilo se je pa pri tem, ko sem omenil, če je taka skrb, je razumljivo, da je to potrebno tudi očistiti in odgovor je bil tak za mene malo nesramen, da so ti iztrebki, ki jih puščajo čisto majhna zadeva. Ampak, če je toliko in toliko njih v skupini, se to nabere.« (OŽ11)

Izpostaviti je potrebno ugotovitev, da komunikacija med župniki in ZRSVN pred povzročitvijo uničenja ali okrnjenja kotišč netopirjev ni bila vzpostavljena oz. ni potekala. Neobstoje komunikacije sta priznala župnika: *»Vi ste sploh prva, ki ste dejansko z mano komunicirali. Drugih kontaktov prej nikoli ni bilo.« (OŽ2)* in *»Se ni nič komuniciralo. Na žalost. Žal. Neki dogovor je normalen. Nekaj se moramo zmenit. In potem tisto, kar se zmenimo tudi potem drži. Glejte zelo me moti to, da potem po letih pridejo in rečejo, da ni dovolj odprto. Ni res. Ni res.« (OŽ6)*

Pri naklonjenih župnikih komunikacija z ZRSVN ni potekala. Čeprav se je komunikacija med župniki izvajala v okviru Komunikacijske podpore implementaciji Nature 2000 (Hlad, 2004) domnevamo, da naklonjeni župniki iz naše raziskave niso bili informirani v okviru projekta, saj kot pravita Kline in Hlad (2004) je imel projekt omejen domet dosega deležnikov (2004). Kljub temu ugotavljamo, da med naklonjenimi župniki pomanjkanje komunikacije z ZRSVN ni obravnavano kot problematično. Neproblematičnost bi lahko naslonili tudi na dejstvo, da med naklonjenimi župniki ni bilo zabeleženo uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev in posledično temu ni bila potrebna intervencija s strani ZRSVN. Naklonjeni župniki si v prihodnosti želijo pogostejše komunikacije in sodelovanja z ZRSVN. V raziskavo smo zajeli tudi en primer večkratnega sodelovanja med ZRSVN in naklonjenim župnikom. Gre za primer uspešnega sodelovanja, tudi v okviru izvedbe mednarodne noči netopirjev (MNN), ki je v osnovi akcija nevladne organizacije SDPVN. Iz izjave naklonjenega župnika, ki je sodeloval pri izvedbi MNN je razvidna povezava med pogostostjo komunikacije z ZRSVN oz. ozaveščanjem in njegovim vedenjem do ustreznega varstva netopirjev in zatočišč netopirjev: *»Ja, jaz bi zdaj že razmislil recimo kaj narediti z netopirji pri obnovi, ker smo večkrat tako na vezi in se spomniš. Drugače bi bilo recimo prej, ko so hodili samo popisovati.« (NŽ1)*

Ugotavljamo, da so pretekle izkušnje župnikov z ZRSVN različne. Na eni strani naklonjeni župniki ne omenjajo izkušenj glede sodelovanja z ZRSVN. Pomanjkanje sodelovanja z ZRSVN izhaja iz dejstva, da se naklonjeni župniki niso soočali z neustreznim uničenjem zatočišč netopirjev in posledično temu intervencija ZRSVN ni bila potrebna. Po drugi strani pa odklonilni župniki poročajo o negativnih ali nevšečnih izkušnjah glede sodelovanja z ZRSVN, pred tem pa komunikacije ni bilo. Po oceni odklonilnih župnikov nevšečnost sodelovanja z ZRSVN izhaja iz neustrezne komunikacije in (vzvišanega) odnosa predstavnikov ZRSVN. Po našem mnenju pa bi lahko negativne izkušnje odklonilnih župnikov z ZRSVN povezali z dejstvom, da so odklonilni župniki v svojih cerkvenih zgradbah neustrezno izvedli vzdrževalna dela in s tem okrnili ali uničili

zatočišča netopirjev. Zaradi tovrstnega vedenja odklonilnih župnikov do zatočišč netopirjev je bil ZRSVN primoran intervenirati na način, da so od odklonilnih župnikov pričakovali večjo vključenost oz. sodelovanje pri ponovnem vzpostavljanju zatočišč netopirjev. V kontekstu pozivanja odklonilnih župnikov, da se intenzivneje vključujejo v načrtovanje in izvajanje ohranitvenih ukrepov na cerkveni zgradbi lahko interpretiramo tudi zaznan razkorak v odnosu odklonilnih župnikov do predstavnikov ZRSVN in popisovalcev. Ugotavljamo namreč, da imajo odklonilni župniki (bolj) pozitivne izkušnje ali spraven odnos do popisovalcev netopirjev. Po našem mnenju bi lahko razloge za sprejemljiv odnos odklonilnih župnikov do popisovalcev prepoznali v večinoma preventivnem delovanju popisovalcev kot tudi v njihovem minimalnem poseganju v delo in čas župnika. Župnikom je všečen način dela popisovalcev ravno zaradi tega, ker jih popisovalci z njihovim prihodom ne motijo in od župnikov ne pričakujejo aktivnega vključevanja v procese popisovanja. So pa župniki kljub temu zainteresirani za ozaveščanje in vsaj nekatere zanima delo popisovalcev.

Prispevek pri ozaveščanju in izvajanju ohranitvenih ukrepov smo zaznali tudi iz izkušenj župnikov s SDPVN. Naklonjeni župnik je povedal: *»Ja lansko leto so bili tukaj iz društva. So prišli in očistil. So rekli to bomo mi, če ste za to, čistili od zdaj naprej. So dali potem posebne ponjave gor. Saj to je prvič, da so se ustavili tukaj in so potem šli tudi na teren in raziskovali posebne vrste netopirjev.«* (NŽ7) in *»Zdaj, ko so bili študentje tukaj, so potem tudi v šoli imeli predstavitev, predavanje o tem in nekateri starši so se tudi pridružili otrokom. Potem so ene dva večera tukaj prišli, ko se je začelo mračiti in so jih opazovali in poslušali in snemali. Tako, da je bilo tudi za njih zanimivo.«* (NŽ7) Po drugi strani je bil odnos odklonilnega župnika do načina postopanja SDPVN sprva negativen, predvsem zaradi predhodne neobveščenosti o vstopu članov društva v cerkev, kot je povedal: *A veste, imate pa toliko netopirjev. Od kje pa ti veš, da imam jaz toliko netopirjev, kako se pa ti moreš po mojem turnu kar takole sprehajati. Ja sem šla tja pogledat. Kdo ti je pa dovolil? A imamo vsi kontakt, saj visimo na internetu, vsi imamo gor en kup naslovov.«* (OŽ8) Ta isti župnik je povedal, da ohranjanje kotišča v cerkvi vidi le pogojno ob sodelovanju s SDPVN: *»Ne morejo samo reči, ti imaš teren, netopirji bodo pri tebi. Ja lej, jaz se tudi ne morem v tvoje stanovanje naseliti. Morajo priti sčistiti, drugače sem rekel, da bom zaprl. Sem jim dal pogoj. Ja, saj ne bi zaprl, jaz jim samo zgrozim s tem. Poslušajte, društvo dobi od države za to denar.«* (OŽ8)

Nekateri odklonilni in naklonjeni župniki so omenili izkušnje z raziskovalci, do katerih so imeli dober odnos oz. so njihovo delo odobraval, kot so povedali:

»Enkrat smo imeli eno predstavitev tudi tukaj. Je bilo v redu, ob zaključku projekta. To dopuščam. Jaz nisem bil ne vem koliko z njimi. Jaz sem bil potem na predstavitvi projektov vabljen. Tako, da sem vedel, kaj se dogaja, pa mežnarji so mi povedali, da so bili tukaj pa tako naprej. Ko so prišli, smo se lepo pogovorili.« (OŽ3)

»Ena se je oglasila in je prišla, ker je delala neko raziskavo. Je tudi fotografirala, ampak nisem pa videl njenega znanstvenega dela.« (NŽ5)

»Ja, ker je že enkrat ena punca hodila, ena moja učenka, je imela podobno kot vi neko nalogo, je šla gor.« (NŽ6)

Moore in sod. (2003) ugotavljajo, da so lastniki gospodinjstev, ki so iskali pomoč v zvezi z netopirji, v 90 % ocenili, da so svetovalci strokovne organizacije English Nature odzivni, vljudni, nudijo pomoč in jasni, 95 % jih je odgovorilo, da bi se vrnil po nasvet v prihodnje, 90 % jih je upoštevalo nasvet. V Sloveniji še ni bilo izvedene raziskava glede načina postopanja naravovarstvenikov v primeru ohranjanja zatočišč netopirjev v cerkvah, kot ga vidijo ljudje, ki prihajajo v stik z naravovarstveniki. Kot navajata Kline in Hlad (2004), je izmenjava izkušenj del uspešnega komuniciranja, zato je pomembno, na kakšen način naravovarstveniki pristopajo do upraviteljev cerkva, saj si le-ti izkušnje izmenjavajo. To je razvidno tudi iz izjave župnika glede sodelovanja pri izvedbi ohranitvenih ukrepov: *»Kje imate dobre reference, povejte. Saj jaz poznam župnike in bom šel vprašat in videt. Moramo to videti, moram se jaz še malo pozanimati pri drugih gospodih, kako to zgleda, ker ne bi rad prišel z dežja pod kap.« (OŽ5)*

Na tem mestu podajamo tudi opis doživljanja raziskovalke pri izvedbi intervjujev v povezavi z odnosom upraviteljev cerkva do ZRSVN. Pri nekaterih župnikih je bilo zaznati manjvrednostno obravnavo in primerjavo ZRSVN z ljubiteljsko dejavnostjo, po drugi strani pa se je večina župnikov zavedala, da je ZRSVN državna institucija, a so župniki delovanje ZRSVN pogosto enačili z delovanjem ostalih državnih organov. Pri odklonilnih župnikih smo zaznali večji odpor do delovanja države kot pri naklonjenih župnikih. Župniki obeh skupin so izpostavili negativne izkušnje pri sodelovanju z občino in ZVKDS:

»Občina ima polna usta nasvetov in pripomb kako bi mi lahko sodelovali, ko pa mi gradimo en pastoralni dom za mladino, ne zame, pa ni sredstev, ker občina ne more vlagati v nepremičnine, katerih lastnica ona ni. Pa ni res.« (OŽ1)

»Tudi do spomeniškega varstva je včasih malo odpor, ker hitro rečejo to ne. Ok, lahko rečeš ne, ampak potem je pa treba predlagati, če ne tako, pa kako drugače. Ne, da se samo prepove. To je res zelo slaba izkušnja s spomeniškim varstvom. Če ti postavi nekdo vse pogoje, finančno breme je pa tvoje. Ampak ti lahko daš samo denar, povedat pa ne smeš kaj bi si želel. To je majčkeno nenavadno, zato je ta odpor.« (OŽ 5)

»Vse se meče v isti koš. Tako ja. Ampak, če te kača piči, potem imaš slabo izkušnjo. Če je kakšna slaba izkušnja s kulturo, potem je pa avtomatično tudi tako stališče do narave tako.« (NŽ 4)

Negativen odnos do ZRSVN so odklonilni župniki izrazili na podlagi posrednih izkušenj glede omejitev, za katere so po njihovem mnenju odgovorni naravovarstveniki, kot pove

župnik: »Ti naravovarstveniki, saj potem vidimo tamle na obvoznici Škofljica pa te zadeve. Zaradi ne vem česa ne moremo normalno živeti. Človeških pogojev nimamo, ne moremo se razvijati. Ali pa so ne vem industrijske cone, pa so ne vem katere živali, kobilice živijo tam. Zaradi tega vse stoji.« (OŽ3) V nasprotju s tem je naklonjeni župnik povedal: »Ja veseli bi mogli biti, da je nekdo, ki zavira (in ohranja naravo). Saj avto ima tudi zavore, nimaš samo motor, da naprej vleče.« (NŽ 3)

V odnosu država - Cerkev je bilo zaznati nepriznavanje pomembnosti in spregledanost doprinosov delovanja Cerkve s strani države, iz česar je sledil prenos negativnega odnosa tudi na delovanje ZRSVN. Župnika povesta: »Drugače pa recimo tako, da malo razumete tudi kakšno nesodelovanje s strani nas. Cerkev vsak opazi takole kot dobrodošlo za kaj takega. Ne vem, bodo recimo delali eno turistično ponudbo v občini, pa bodo cerkev notri vključili. Spet recimo, ko opazimo, da so notri netopirji. Ja to je dragoceno, morate to ohranjati, morate za to poskrbeti. Ko bi bilo to treba ovrednotiti, ni pa dostikrat niti tistega minimalnega priznanja, da bi rekli te stvari pa ne bomo obdavčili ali pa kaj takega. Ni nujno v finančni obliki, saj smo itak navajeni, da za to sami skrbimo.« (NŽ1) in »To je gotovo s strani države, da včasih na tak način država verjetno skuša malo nadzirati tudi župnike. Država ima velikokrat malo mačehovski odnos. Tukaj se ne dojemajo Cerkev kot enega partnerja, kot enega, ki dela dobro za celotno skupnost. Se še vedno čaka, da bi država ovrednotila to, kar počne Cerkev, v bistvu pa to kar počne ena cerkvena skupnost za državo ni pomembno. Za drugega bi se zavzeli maksimalno, dočim za cerkev pa pač ne. To je zelo velikokrat občutek, da nisi slišan, pa ne gre samo za župnike. Tudi nadškof je rekel, da ni slišan s strani države. Jaz si želim, da bi država končno odkrila v cerkvi enega partnerja. Tukaj bo mogel narediti kdo še kakšen korak v tem smislu. Čisto v osnovnem komuniciranju naprej.« (OŽ 2) En župnikov je že imelo negativno izkušnjo glede odziva državnih organov: »In nisem bil vreden niti odgovora glede škode. Tako, da iz ministrstva mi niso dali niti odgovora in do danes še nisem dobil nobenega sporočila glede tega kako in kaj. Tako, da človek potem ima en čuden odnos.« (OŽ 6)

Pri izvedbi intervjujev smo imeli občutek, da so župniki bili pripravljeni povedati kako vidijo varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah in so bili zadovoljni, da smo jim prisluhnili. Čeprav so nekateri župniki na začetku težje privolili v intervju, lahko rečemo, da je bil pogovor z vsemi župniki spoštljiv, kljub zaznavanju jeze, prezira in brezbržnosti zaradi delovanja ZRSVN ali varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

5.5 POGLEDI NA IZBOLJŠANJE VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH

Na tem mestu predstavljamo poglede župnikov na to, kako bi se varstvo netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah lahko izboljšalo. Po mnenju intervjuvancev bi na to lahko prispevali štirje dejavniki: (i) izboljšan odnos in komunikacija med predstavniki ZRSVN in

župniki, (ii) zagotavljanje človeških in finančnih virov pri izvedbi ohranitvenih ukrepov, (iii) vključevanje župnikov v postopek popisa; (iv) ozaveščanje.

5.5.1 Izboljšan odnos in komunikacija

Na osnovi pričevanja župnikov ugotavljamo, da je eden izmed pomembnih vidikov varstva zatočišč netopirjev v cerkvah učinkovitejše sodelovanje in komunikacija z upravitelji cerkva. Zanimalo nas je na kakšen način si župniki želijo sodelovati z naravovarstveniki, predvsem z ZRSVN, v prihodnje. Tako naklonjeni kot odklonilni župniki so poudarili pozitivnejši pristop zavoda, pri čemer so odklonilni župniki veliko bolj poudarjali izboljšan način komunikacije, kar povezujemo z negativnimi preteklimi izkušnjami z ZRSVN. Odklonilni župniki si z ZRSVN želijo izboljšan način komunikacije v smislu razumevanja, slišnosti in iskanja skupnih rešitev. Odklonilni župniki so želeno komunikacijo opisali:

»Ja no, ena stvar je že to, da se pogovarjamo. Že to je veliko. Pa, da se išče skupna rešitev. To je ogromno. Potem pa eno pametno rešitev dobiti. Da se tako striktno kar ne diktira nekaj. Zdaj pa morate tako, zdaj pa tako. Take stvari, to smo ljudje sploh občutljivi. Če nekdo reče, to pa ne smeš, to pa moraš tako narediti, smo takoj v eni obrambi. Zato je dobro, da se pogovarjamo, iščemo rešitve. Da povemo z naše strani in vaše kaj bi bilo. Ne pa, da pride človek že formiran, to pa to bi jaz zdaj rad, pa to morate zdaj vi upoštevati.« (OŽ3)

»Ampak kot sem rekel, tudi ta odpor bi se dalo premagati, če bi bilo tudi iz druge strani malo več fleksibilnosti. Ne samo, da rečeš stop, ampak takole bi pa šlo. Več dialoga, več pogovora bi bilo potrebno.« (OŽ5)

»Ampak to je treba imeti nek dogovor, neko sodelovanje, ne pa postavljati nekoga pred dejstvo.« (OŽ8)

Kline in Hlad (2004) dajeta velik pomen načinu komunikacije z deležniki in navajata, da je komuniciranje delo z ljudmi, ki temelji na poslušanju in dialogu z njimi. Uspešnost naravovarstvenega delovanja zahteva stalen dialog z deležniki, ker se na ta način zmanjšuje verjetnost konfliktov. Ljudje se vedejo na pozitiven način le, če se jih posluša, spoštuje in upošteva njihov prispevek. Tudi Kos (2002) pravi, da je eden težjih problemov način komuniciranja npr. splošne in strokovne javnosti. Pri tem velja izpostaviti odgovornost strokovnjakov, da prilagodijo način komuniciranja splošnemu javnemu diskurzu.

Župniki so v kontekstu učinkovitejšega varstva zatočišč netopirjev v cerkvah poudarili pomen obveščanja o ustreznih načinih postopanja v primeru načrtovanja in izvajanja vzdrževalnih del na cerkveni zgradbi. Pri tem je večina župnikov kot ustrezen način obveščanja dajala prednost osebni pogovoru pred dopisi in smernicami, a so le-te tudi odobraval. Po mnenju župnikov je prednost osebnega stika tudi ta, da lahko župniki

pridobijo še druge informacije o netopirjih, ki niso nujno vezane zgolj na ohranitvene ukrepe zatočišč netopirjev. Pri tem sta župnika povedala: *»Tako je treba priti in se pogovoriti z osebnim pristopom. Sploh pa še s tistimi, ki vas bodo težko sprejeli, ker imajo že vsega poln kufer. Ta vaš korak je zelo blagodejen, zelo učinkovit.« (OŽ1)* ali *»Ja, jaz sem bolj za osebno, da se pogovorimo. Je drugače, kot če bi dobili en dopis. Ja, to dopis bi bil samo nek ukaz ali pa neka inšpekcija, že sliši se tako, potem pa še v tej maniri nastopijo, je pa potem nasproten efekt. Tako, da včasih z enim pogovorom dlje pridemo.« (OŽ11)*

Strateško komuniciranje, ki temelji na neposredni osebni komunikaciji, je spoznano kot prednostni komunikacijski pristop in kot orodje doseganja naravovarstvene politike (Kline in Hlad, 2004). Tudi Trampuš (2015) poudarja pomen osebnih srečanj z deležniki, tako pri formalnih kot neformalnih oblikah komuniciranja.

Na osnovi pripovedovanj župnikov se razkriva, da si župniki želijo biti obveščeni o postopku glede obnove in načinu primerne vzdrževanja cerkvene stavbe ter rešitvah glede ohranitve zatočišč netopirjev.

»Glede tega tudi mogoče župniki nismo obveščeni, da je treba stvari tudi za naravno dediščino upoštevati, ne samo spomeniško varstvo in zavodov razno raznih. Ker potem pride do tega. Mogoče bi bilo tukaj potrebno predvsem obvestilo pravi čas, da ljudje vedo sploh.« (OŽ2)

»To bi bilo morda zanimivo, da vi morda pošljete dopis vsem tem župnikom, kjer veste, da so netopirji pa malo te stvari namignete. Tudi morda glede strehe kdaj je to primerno menjati.« (OŽ5)

»Verjetno v takih primerih bi bilo zelo dobrodošlo, da bi bile zelo konkretne in zelo nazorne in jasno predstavljene rešitve to in to je možno, to in to se slabo obnese.« (NŽ4)

Po mnenju župnikov naj bi se obveščanje župnikov, poleg osebnega stika z župniki, izvajalo tudi pisno preko župnije, dekanije ali škofije ali kot je povedal intervjuvanec: *»Ja lahko tudi eno pismo napišete in ga na vse župnije pošljete. Drugače pa na dekane, na ordinariate kakšno prošnjo v tem smislu naslovite. Poveste svoje probleme in naj tudi škof na duhovnike urgira, da bi duhovniki imeli pozitiven odnos do tega, da ne bi nasprotovali.« (OŽ4)*

S strani ZRSVN je bilo tako na škofije kot župnije poslanih več pisnih dopisov o ohranjanju zatočišč netopirjev v cerkvah (arhiv ZRSVN). Ugotavljamo, da se informacije bodisi niso prenesle iz ravni škofije do župnikov ali pa so jih župniki ob prejemu smatrali za nepomembne. V povzetku delavnice o varstvu netopirjev v okviru komuniciranja v podporo projektu Natura 2000 je bil sicer že leta 2004 predlagan način obveščanja nadškofijskega gradbenega sveta in dekanij v sklopu dekanijskih konferenc (Hlad, 2004).

Dva odklonilna župnika sta videla rešitve glede boljšega obveščanja župnikov v boljši medinstitucionalni komunikaciji oz. povezanosti med ZRSVN in ZVKDS. Intervjuvanca sta pojasnila: *»Kaj pa recimo, da bi bili vi malo bolj povezani s kulturo, da ko oni pridejo in bi oni rekli lejte morate pa še tiste vprašat.« (OŽ5)* in *»Ja to bi se moralo vsekakor urediti, da je mogoče večja povezanost z zavodom, oni do vas. Saj dejansko vsak svojo stroko gleda, svoje delo in najbrž je to problem na tej relaciji zavod za spomeniško varstvo in zavod za varstvo narave. Gotovo pa ne bo šel en župnik pisat ali do vas, pridite pogledat netopirje zaradi obnove. To ne bo še. To je dejstvo. Ja, za kulturo varstvene pogoje to pa bodo šli. Ja, saj pravim, ta postopek pridobivanja soglasja bi moral biti enoten. Ko da župnik vlogo, bi se morala dobiti vsa soglasja.« (OŽ11)*

Presetnik in sod. (2010) ugotavljajo, da kot velik izziv in nuja ostaja vzpostavitev formalnih in neformalnih postopkov obveščanja med ustanovami varstva kulturne dediščine in varstva narave. Ugotavljamo, da je obveščanje oz. učinkovitejši prenos informacij med ZRSVN in ZVKDS spoznano tudi s strani župnikov in bi lahko prispevalo k učinkovitejšemu varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah. Menimo, da bi za boljše sodelovanje med obema strokovnima zavodoma lahko uporabili inštrumente, ki zavezujejo državne inštitucije k medsebojnemu obveščanju in so sprejeti zaradi učinkovitejšega delovanja, kot so npr. dogovor o protokolu izmenjave podatkov, obvezna navodila za obveščanje ali sporazum o obveščanju med inštitucijami.

Po mnenju enega odklonilnega župnika bi se odnos med župniki in predstavniki ZRSVN lahko izboljšal s krepitvijo preventivnega komunikacijskega pristopa s strani ZRSVN. Izpostavljanje pomena preventivne naravnosti zavoda je župnik interpretiral: *»Jaz mislim, da se odnos lahko spremeni. Vem, ampak recimo še prej, ko so pa drugi prišli, saj zdaj se ne spomnim kdo je bil. Jih je bilo veliko. Ampak recimo imam v spominu, da so mi razložili dokaj lepo. In to potrebujemo. Na začetku. Ne recimo, ja veste kaj, pri vas so pa netopirji pa bi šli mi tole malo pogledati, ampak, da se že takoj na začetku, kamorkoli pridete razloži bolj potanko, kaj to je netopir, zakaj je dobro, da se jih varuje, pozitivne stvari in tako dalje, da je to v Evropo vključeno in o Naturi 2000. Razumete, da se to razloži. Potem bi vam mogoče tudi duhovnik ali pa kdor koli drug, če je ključar ali ne vem kdo tam odgovoren za tisto cerkev, lažje prisluhnil pa vam odprl prostor oz. dal zeleno luč, da lahko nekaj naredite. To se mi zdi. Saj pravim, jaz kolikor se spomnim imam neke dobre vtise od začetka, ko je nekdo prišel.« (OŽ7)*

V okvir preventivnega pristopa ZRSVN bi se lahko umeščalo tudi opozorilo intervjuvanca, da bi se župnike, katerih cerkev se uradno določi kot status območja pomembnega za varstveno netopirjev in njihovih zatočišč neposredno obvestilo o le-tem. Župnik je pomembnost boljšega obveščanja upraviteljev cerkva s strani ZRSVN pojasnil na osnovi lastnih negativnih izkušenj: *»Pri nas velja torej, če je bil nek zakon ali predpis objavljen v uradnem listu, potem to morajo vsi vedeti, tudi tisti, ki ga ne berejo. In to je tista zmešnjava, ki je tu v sredi prišla. Seveda do vsega je pa prišlo zaradi tega, ker jaz mislim,*

da to ni pošteno in ni prav, če se nekje zaščiti nekaj, da lastnik tistega objekta tega ne ve. Če ti neko stvar razglasiš za varovano območje, potem morajo ljudje vedeti.» (OŽ6)

Pomen preventivne komunikacije opisujeta Kline in Hlad (2004) v sklopu komuniciranja v podporo Naturi 2000, kjer ugotavljata, da je bilo območij, ki ga pokriva Natura 2000 mnogo preveč, da bi lahko dosegli relevantne deležnike z osebnim komuniciranjem v tako kratkem času. Na nekaterih območjih, kjer komuniciranja ni bilo, so že izbruhnili novi ali so se potencirali stari konflikti, ki vplivajo na nadaljnje procese komuniciranja z deležni. Glede stalnosti komuniciranja Kos (2002) ugotavlja, da komuniciranja ni smiselno izvajati zgolj kot občasno konzultantsko dejavnost, torej takrat, ko je določen problem/konflikt že v manifestni, razviti, mobilizacijski fazi. Komuniciranje mora biti stalno, načrtovano in izvajano na dolgi rok.

Na podlagi naše raziskave ugotavljamo, da so bili nekateri župniki pomanjkljivo obveščeni o varstvu zatočišč netopirjev, predvsem preko osebne komunikacije in se je potrdila napoved (Kline in Hlad, 2004), da je tudi zaradi neobveščenosti prišlo do uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev.

Poleg vključevanja preventivne naravnosti ZRSVN v odnosu do upraviteljev cerkva naj bi se odnos in komunikacija med predstavniki ZRSVN in župniki izboljšala tudi z iskanjem ravnotežja med ohranjanjem zatočišč netopirjev in spoštovanjem vrednosti človeka. Glede na to, da je bila pri odklonilnih župnikih močnejše izražena gospodovalna razsežnost odnosa do netopirjev in občutljivost na zanemarjanje človeka napram zaščiti živali, je potrebno pri načinu komunikacije z upravitelji cerkva upoštevati tako družben kot individualen odnos človek-žival. Naklonjeni župnik je opozoril na nevarnost posledic postavljanja netopirjev pred dobrobit ljudi in predlagal: *»Včasih je mogoče ta občutek kot, da hočemo žival postaviti pred človeka. Če vi recimo zelo goreče zagovarjate netopirje in potem to nekako pomeni kot, da vam je netopir več kot človek. Ampak to je seveda vaša vnetost za to živalsko vrsto. Če se pa da enako začutiti, da vneto zagovarjate netopirje, ker hočete izboljšati življenjsko okolje človeku, potem je pa to čisto drugače. Pa je vendar ista stvar. Se pravi njegov pomen te živalske vrste za boljše bivanje človeka.» (NP8)*

Vzpostavljanje boljšega odnosa s strani SDPVN opiše en naklonjen župnik: *»Mi smo se pa kar pogovarjali z družtvom, samo najprej sem jih moral malo nakurit kako se vzpostavlja odnose.»* Nepomembnost izboljšanja odnosa s popisovalci in predstavniki SDPVN lahko umestimo v dejstvo, da župniki večinoma niso omenjali slabih izkušenj z njimi.

5.5.2 Zagotavljanje človeških in finančnih virov

Učinkovitejše varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah se lahko doseže z zagotavljanjem človeških virov oziroma posameznikov, ki so pripravljeni nuditi pomoč upraviteljem cerkva pri čiščenju gvana oz. vzdrževanju zgradbe. Razpoložljivost oz. zagotavljanje človeških virov za ohranjanje zatočišč netopirjev v cerkvenih zgradbah naj bi, po mnenju

župnikov, bilo zagotovljeno s strani države, kot pove župnik: *»Je pa problem, ki ga čutimo mnogi duhovniki, nekateri imajo to urejeno, ponekod se to ne da dogovoriti na ravni, kdo je za to odgovoren, ali zavod, vsekakor država s svojimi ustanovami, da se bi čistilo.« (OŽ11)*

Prav tako bi lahko k učinkovitejšemu varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah prispevala finančna sredstva dodeljena s strani države. Po oceni župnikov višina državnih sredstev namenjena izvedbi ohranitvenih ukrepov za varstvo zatočišč netopirjev in s tem tudi ohranjanjem cerkvene zgradbe ne predstavljajo visokih izdatkov. Župnik je povedal: *»Saj to ni povezano z ne vem kakšnimi finančnimi sredstvi. Mi smo nafehtali folijo, ko smo tukaj gradili. En klepar, ki je to delal, je dal ene par ostankov in smo iz tistega pokrili. Ni problem ena ali dve deski dat pa tudi kakšen pleh. Ampak, če ne bomo dobre volje pokazali ljudje božji, ne bo nič.« (OŽ8)*

Presetnik in sod. (2009b, 2011, 2013) v sklopu državnega monitoringa izbranih ciljnih vrst populacij netopirjev že več let opozarjajo na problematiko zagotavljanja finančnih virov pri čiščenju gvana. Navajajo, da vsota za državo ob povprečnem izplačilu 50€ na zatočišče navadnih netopirjev ne bi smela predstavljati problematičnosti izdatka, še posebej v primerjavi z izplačili za škodo, ki jo povzročajo druge zavarovane živali in le-ta dosegajo več sto tisoč evrov na leto.

Problematiko izplačevanja odškodninskih zahtevkov vidimo v tem, da se morajo pred izplačevanjem odškodninskih zahtevkov za škodo, ki jo povzročajo netopirji v cerkvi (zaradi kopičenje gvana), v skladu z ZON najprej narediti zaščitni ukrepi in le v kolikor ti ne bodo preprečili škode na cerkveni stavbi, upravitelji cerkva lahko zahtevajo izplačilo odškodnine. Za zaščitne ukrepe morajo v skladu z ZON upravitelji cerkva poskrbeti na lastne stroške. Neurejeno področje izplačevanja odškodninskih zahtevkov za škodo, ki jo povzročajo netopirji v cerkvah, se kaže tudi v tem, da se mora škoda v postopku uveljavljanja odškodninskih zahtevkov dokazati. Škoda pa je v praksi težko dokazljiva, saj kot smo ugotovili z našo raziskavo, nekateri upravitelji cerkva raje preprečijo dostopnost netopirjev v notranjost cerkve z zamreženjem preletnih odprtin, kot da bi tvegali škodo na stavbi. Oškodovanec mora v skladu z Navodilom za ravnanje v zadevah uveljavljanja odškodninskih zahtevkov za škodo, ki so jo povzročile živali zavarovanih prosto živečih vrst (Navodilo za ravnanje ... , 2015) v roku treh dni od nastanka škode pisno prijaviti škodo na območni enoti ZGS, kjer je nastopil škodni dogodek. Ker v primeru varstva zatočišč netopirjev v cerkvah ne gre za enkratni dogodek, ki bi povzročil škodo na zgradbi, taka prijava ni mogoča.

Ugotavljamo, da zakonska določila v zvezi z izplačevanjem odškodninskih zahtevkov in sofinanciranjem ukrepov za preprečevanje škode na premoženju s strani države niso ustrezno prilagojena za varstvo netopirjev v cerkvenih stavbah. Tako gre za škodo, ki jo povzroči volk ali medved, predlog rešitev MOP v smeri, da bi oškodovancem omogočili

sofinanciranje dodatnih zaščitnih ukrepov varovanj čred z uporabo varovalnih ograj in elektromrež (Odgovor na vprašanje ... , 2015). Medtem, ko upravitelji cerkva niso spoznani za oškodovance, saj z zaščitnimi/ohranitvenimi ukrepi lahko preprečijo škodo, le-te pa morajo financirati sami. Menimo, da bi za varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah, kjer so opredeljena pomembna kotišča netopirjev, bili bolj smiselni preventivni ukrepi. Tudi Presetnik in sod. (2014) svetujejo izvedbo preventivnih ukrepov za preprečevanje vstopa golobov ali beleženje oziroma spremljanje nejevolje glede kopičenja netopirskega gvana ter izvedbo ohranitvenih ukrepov, kot je polaganje zaščitne ponjave za lažjega čiščenje gvana.

Tudi na Ministrstvu za okolje in prostor se zavedajo, da trenutna ureditev problematike odškodninskih zahtevkov ni najboljša in je potrebna celovite prenove, zlasti pa je potrebno dati večji poudarek preventivnim ukrepom z namenom zagotoviti boljše oz. učinkovitejše varovanje premoženja. Prav tako je potrebno posodobiti sistem izplačevanja odškodnin. V Odgovoru na vprašanje interesne skupine lokalnih interesov glede izplačila odškodnin za škodo, ki jo povzročajo zavarovane prosto živeče živalske vrste, je navedeno še, da bodo v proces prenove vključili tudi druge pristojne državne organe (Odgovor na vprašanje ... 2015). Na podlagi navedenega sklepamo, da se bo financiranje preventivnih ukrepov tudi za ohranjanje zatočišč netopirjev v cerkvah v prihodnje uredilo.

Poleg finančnih virov je s strani odklonilnih župnikov izražena močna potreba po človeških virih za izvedbo ohranitvenih ukrepov, ki do sedaj pri varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah ni bila toliko izpostavljena. Ena izmed rešitev bi bila sklenjena pogodba z ustreznimi podizvajalci, kot je predlagal župnik: *»Naj ta sredstva dajo ekipi, ki bo pripravljena enkrat na leto, ne med letom, med letom bodo oni v službe hodili ali karkoli delali. Enkrat na leto, ta in ta mesec, da se ta ekipa dobi in gre od cerkve do cerkve in naredi stvari, počisti. Saj niso povsod netopirji.« (NŽ1)*

5.5.3 Vključevanje upraviteljev cerkva v postopek popisa netopirjev

Večina župnikov je izrazila željo po večji vključenosti v postopek popisa. Pri tem je potrebno izpostaviti ugotovitev, da si župniki vključevanje v postopek popisa zamišljajo na način, da bi jih popisovalci obvestili o njihovem prihodu. Kot je povedal župnik, mu je pomembno, da je o prihodu popisovalcev obveščen, četudi se zaradi pomanjkanja časa ne bi udeležil ogleda zatočišč netopirjev v cerkvi: *»Ja tisto je dobro, ko pridejo, če župnik ve. Da sem jaz obveščen o tem. Pa ni nujno, da sem jaz tam zraven. Potem jaz obvestim ključarja ali pa mežnarja.« (OŽ9)*

Naklonjeni župnik je izpostavil očitek, da je ponekod neobveščenost župnikov s strani popisovalcev glede njihovega prihoda oz. popisa netopirjev in neobveščenost naravovarstvenikov s strani župnikov glede izvedbe vzdrževalnih del na cerkvi vzajemno. Intervjuvanec je povedal: *»Prav bi bilo, da bi bil obveščen kot lastnik. Jaz potem rečem tam in tam dobite ključ in pojdite in pogledajte in preštejte. Ja očitno me tudi ključarji ne*

obveščajo. Ampak to je potrebno urediti na naši strani. Pravzaprav naj bi popisovalec pogledal, katera župnija je in kateri župnik, da se potem obvesti. Ti popisovalci delajo na isti način kot župniki, ki delajo, ne da bi vas vprašali. Pač dajmo hitro nekaj narediti, potem se bomo pa že zmenili. Ja je obojestransko to.» (NŽ9)

S strani župnika je bil podan predlog za boljše vključevanje župnikov v postopek popisa na način, da se vzpostavi bolj sistematičen način obveščanja glede stanja zatočišča netopirjev v cerkvi. Pri tem se lahko uporabi tudi obliko dopisa s popisnim listom: *»Ja tukaj popisovalci gotovo niso vsako leto. Zdaj ne vem, koliko je to mogoče. Če bi prišli vsako leto in potem takrat spomnijo glede obnove. Ja, če je vsako leto, potem bi to še nekako lahko vplivalo na to, da bi se to upoštevalo. Če je pa na tri let, se pa lahko vmes ravno ta obnova zgodi. V bistvu sem jaz videl le en njihov dopis, ko smo imeli to. Ko so šteli, koliko jih je in koliko jih ni. Če bi tam na koncu oni napisali še, čisto tako lepo prijazno, da v primeru, da razmišljate o zamenjavi strehe, pa nas obvestite, nekaj takega.« (OŽ5)*

Glede prihoda popisovalcev in izvedbe popisa netopirjev je en župnik izrazil skrb zaradi varnosti popisovalcev in strah, da bi v primeru poškodbe popisovalcev v cerkvi odgovornost za nezgodo nosil župnik. Odklonilni župnik opozori popisovalce, da hodijo v cerkev na lastno odgovornost ali kot je povedal: *»Jaz sem pa vedno tudi opozarjal, da grejo gor na lastno odgovornost, ker tiste stopnice so že malo zmajane. Ja seveda me je strah, da bom nosil krivdo. Ker vedno jih opozorim. Mogoče že malo tečno zgleda, ampak saj veste, kako je. Marsikdo potem, ko bo prišlo do tistega, bo pa rekel, ja zakaj pa ni bilo narejeno, kot je treba. Zato pa jaz na to opozorim, da je tako narejeno, da je nevarno to uporabljati.« (OŽ6)*

Župnik je menil, da bi se moralo poskrbeti glede varnosti popisovalcev in predlagal ureditev dostopnih poti do zatočišč netopirjev: *»Zdaj tu glede tega bi bilo dobro, da bi za njihovo varnost vi malo poskrbeli, če jih že pošiljate. Recimo, če se po cerkvah, kjer so zaščiteni netopirji, da bi rekli, bomo naredili nove stopnice gor pa podeste, da ne bo nevarnosti. Tam lahko komu spodrsne, pa pade pa se poškoduje. Ja recimo, da ne bi tisti vaši popisovalci tam po tistih ubogih stopnicah padli. Da bi recimo rekli, aha to so zaščiteni netopirji, bomo pa naredili pot do netopirjev tako, da bodo bolj varno šli popisovalci gor.« (OŽ6)*

Herzog (2013) navaja, da nekateri župniki niso dovolili vstopa v cerkev z argumentom, da je plezanje v zvonik nevarno ali pa, da podatkov ne želijo dajati, da bi se izognili pričakovanim težavam. V naši raziskavi glede preprečevanja dostopa s strani upraviteljev cerkva, zaradi nevarnega plezanja v zvonik nismo potrdili. Pri enem župniku smo sicer zaznali zaskrbljenost glede varnosti, a je župnik vstop v samo cerkev dovoljeval. Kljub temu ugotavljamo, da je skrb za varnost s strani upraviteljev cerkva pomembna z vidika (ne)dostopnosti popisovalcev, raziskovalcev ali strokovnih delavcev do zatočišč netopirjev v cerkvah. Kot navaja Herzog (2013) preprečevanje raziskovalcem, da pridejo v zatočišča

ogroženih vrst in popišejo njihovo stanje preprečuje tudi varstvo, zato meni, da to ogroža poznavanje stanja in učinkovito varstvo vrste. Menimo, da bi se lahko z ureditvijo bodisi varnostnih razmer ali pomiritvijo upraviteljev cerkva glede urejenega zavarovalnega kritja ljudi, ki dostopajo v zatočišče netopirjev v cerkvah, posredno prispevalo k boljšemu varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah.

Preprečevanje vstopa v cerkev zaradi prekrivanja podatkov in posledičnim težavam, kot navaja Herzog (2013), v naši raziskavi nismo potrdili. Eden župnik je sicer zavrnil vsakršno sodelovanje v naši raziskavi in ta isti župnik ne dovoljuje popisa netopirjev v cerkvi (Presetnik in sod. 2015), vendar ne moremo trditi, da je prekrivanje podatkov vzrok za njegovo zavrnitev sodelovanja.

5.5.4 Ozaveščanje

Z ozaveščanjem pridobljeno znanje so naklonjeni in odklonilni župniki spoznali kot pomembno pri spreminjanju odnosa do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Povezavo med ozaveščanjem in izboljšanjem odnosa in vedenja do netopirjev sta župnika razumela: *»Spoznati je treba in ko jih spoznaš in njihovo mesto v tem prostoru, v tem svetu, v tem ambientu, v tej klimi in njihove zanimivosti, potem ko človek več ve, jih tudi lažje sprejema oziroma jih vsaj ne sovraži.« (OŽ1)* in *»Saj to je vedno tako, da določeno stvar bolj kot poznaš, bolj jo lahko vzljubiš, pravi odnos imaš do nje. Če pa si brez enega pravega spoznanja, potem pa ne grejo stvari tako kot je treba. Te stvari so prav, da se jih ve, tako je. In pa, da je pravi odnos do teh stvari. Stvari bodo potem tudi šle.« (OŽ6)*

Ozaveščanje upraviteljev cerkva glede varstva netopirjev in njihovih zatočišč naj bi se, po mnenju župnikov, izboljšalo z: (i) označitvijo kotišč, (ii) okrožnico *Laudato si'*, (iii) Mednarodno nočjo netopirjev, (iv) mediji in Sporočili slovenskih škofij (SSŠ), (v) vzgojo otrok in mladine in (vi) informiranjem izvajalcev.

- Označitev kotišč

Tako odklonilni kot naklonjeni župniki so odobraval označitev kotišč netopirjev v cerkvi. Pri označitvi kotišč netopirjev so župniki izpostavljali pomembnost izbire primerne mesta pred/v cerkvi za namestitev oznake. Prav tako so župniki omenjali pomembnost, da bi oznako odobrila škofija. Župnika povesta: *»Tudi ne bi bilo slabo, če bi se na ravni škofije o tem izrekli ali ja ali ne. Jaz ne vidim tukaj, da bi bila lahko kakšna težava. Morda ene cerkve imajo tudi ene table, kjer predstavijo kakšno zgodovino cerkve in notranjost in bi lahko zraven bilo to.« (OŽ5)* in *»To mogoče res ne bi bilo slabo ja, da se označi. No pa tudi za druge obiskovalce bi bilo to mogoče zanimivo. Da se ve, v tej zgradbi živi taka in taka kolonija. Najbolje bi bilo, da se to z nadškofijo dogovori, da bi bilo to potem veljavno za vse cerkve. Lahko se sicer s posameznim duhovnikom župnije dogovarjate in v tem primeru je odvisno ali je on za to ali ni za to, ampak, če bi bilo pa to celostno urejeno, bi bilo pa bolj zanesljivo.« (NŽ8)*

Menimo, da bi bil ključni namen namestitve označitve kotišč netopirjev opozorilo prisotnosti netopirjev v cerkveni zgradbi tako za obiskovalce kot tudi za naslednjega upravitelja cerkve. En župnik je bil do naše predpostavke dvomljiv na način: *»Ta označitev bi bila ena zanimivost, ne vidim tukaj kakšnih težav. Bi bilo pa dobro, da je to poenoteno. Tudi ko se duhovniki menjavamo. Eden bi to dal gor, drugi bi to snel. Po moje to ne bi bilo dobro. Ja, pač eden je za to, eden ni za to. To že, da bi označevala, to je en vidik, po drugi strani pa lahko ta novi, ki pride, tole mi ni všeč, ta plošča, ta tabla in jo bom snel.«* (OŽ5)

Ostalim župnikom pa se je naša predpostavka o označitvi kotišč netopirjev za obiskovalce ali naslednjega upravitelja cerkva zdela smiselna. Smiselnost označitev je s strani župnikov prepoznana z vidika dosedanjega pomanjkanja pozornosti na prenos informacij o netopirjih.

»Ne. Ko sem prišel, nisem bi seznanjen z netopirji. Saj ne vem, če je bil moj predhodnik tudi, pa je bil pet let tukaj. Tako, da so tukaj včasih tudi kakšne hitre menjave. Bistvene informacije se izmenjajo, ostalo pa ne.« (NŽ9)

»Ja, da bi bili nasledniki opozorjeni na to, bi bilo že dobro. Sicer je bolj pomembno, da ve za verne duše zadeve, ker teh stvari je kar nekaj. Te primopredaje. Prav pa je, da je opozorjen in da se te stvari spoštuje potem.« (OŽ3)

- Okrožnica *Laudato si'*

Tako naklonjeni kot odklonilni župniki so pozdravili prizadevanje papeža za skrb za okolje z izdajo papeževe okrožnice *Laudato si'* oz. Hvaljen bodi. Pri tem so odklonilni župniki, v primerjavi z naklonjenimi, bolj poudarili neučinkovitost papeževih sporočil. Neučinkovitost so interpretirali z vidika: *»Papež si seveda prizadeva, da bi spoštovali vse, kar je. To se ni samo zdaj en papež spomnil, čeprav je poudaril, ker verjetno na te stvari je treba biti pozoren. Ljudje nekako vejo, da je to stvarstvo treba spoštovati in da to, kar je papež napisal ni nič novega. Ne, ampak ljudje papeža sploh slišali niso. In vse to spada zraven, ta občutek za naravo.«* (OŽ2) ali *»Ker teh okrožnic papeških ogromno izide in so simpatične, ampak velikokrat je to samo na eni načelni ravni, da se nek vidik upošteva, za razmislek, ne pa upošteva kot v oziru enega izvajanja določenih ukrepov in da je to treba upoštevati.«* (NŽ1)

Postopno krepitev ozaveščenosti upraviteljev cerkvenih zgradb so župniki neposredno povezali z okoljsko problematiko glede postopnega spreminjanja navad odlaganja smeti. Župniki so dolgotrajen proces spreminjanja navad ljudi opisovali: *»Torej idealno ne bo nikoli. Jaz se spomnim doma smo še vse smeti vozili v hosto, v gozd, pa nisem tako star in sem iz vasi doma. Zdaj nobenemu več ne pride na kraj pameti, da bi to peljal v gozd. Se da v kontejner to. In zdaj se že ločuje. Se pravi počasi po korakih gre.«* (OŽ5) in *»No kakorkoli gledano sem prepričan, da se ne bo nič spremenilo, ker ljudje nismo pripravljeni. Jaz nisem pripravljen opustiti centralne kurjave, hiše, ki je tako in tako*

izolirana, elektrike, vodovoda, vseh detergentov in vsega kar uporabljam, avta. Recimo ločevanje smeti. Koliko enih naporov, da ljudje približno ločujemo, pa tudi to je zelo tako na približno.» (NŽ1) in »To gre zelo počasi spreminjanje človeškega vidika. Ekološki otoki so bili pred 30 leti taka neumnost pri nas. Zdaj že živimo z ekološkimi otoki, pa še vedno vidim tukaj pri mojem župnišču, da ne ločujejo.» (NŽ10). Na osnovi zaznav intervjuvanca bi lahko predpostavljali, da se bo ozaveščenost glede pomembnosti varstva netopirjev in njihovih zatočišč postopoma krepilo in s tem se bo tudi spreminjal odnos in vedenje posameznikov/upraviteljev cerkva do varstva netopirjev in njihovih zatočišč. Spodbudno je prepričanje odklonilnega župnika, ki je povedal: »Edino to bi rekel, da vztrajajte in bodite potrpežljivi! Sčasoma bo po moje to šlo navzgor. Ni druge. Tako kot je z ekologijo, tako kot je z ločevanjem odpadkov in z vsemi temi stvarmi, z varčevanjem vode. To tudi včasih nismo varčevali, to je teklo. Počasi se to spreminja. Letos morda še ne, potem pa se bo.« (OŽ5)

V nasprotju z odklonilnimi župniki so naklonjeni župniki v duhu papeževe okrožnice bolj poudarjali odgovorno skrb vsakega posameznika za naravo.

»Stvarstvo ni naša lastnina. Stvarstvo je lastnina stvarnika in tujo lastnino poškodovati je nekaj narobe. Če jaz sosedov avto poškodujem je nekaj narobe, ker ni moj. Svojega bi lahko, že to je neumno. Ker pa stvarstvo ni naše in je lastnina nekoga drugega, nimamo pravice. Tudi onesnaževati ne smemo, ker ni naše in s tem poškoduješ stvarstvo. In v našem jeziku je to greh. V krščanskem jeziku je poškodovati lastnino nekoga drugega greh. Bog, stvarnik nam pa tega ni dovolil, da bi mi lahko njegovo lastnino ali uničevali ali spreminjali. Ja, za služenje, ne za to, da bi poškodovali, ga nam je Bog dal. Da služimo, da gospodarimo z njo. Že prvi stavek svetega pisma piše gospodujta zemlji, ne uničujta. Če pa narobe razumeš, kaj se to pravi gospodovati, je pa drugače.« (NŽ2)

»Ja seveda uničujemo življenjske pogoje živalim, vzrok je požrešnost človeška. Nikoli nam ni dovolj. Več ko ima nekdo, več želim še imeti. To je pokvarjenost v nas samih.« (NŽ8)

»To je grozno, da uničujemo zmeraj več habitata in okolja in narave. Kdaj bo to prišlo do zasičenja. Če se bomo mi spremenili, se bo kaj spremenilo.« (NŽ9)

- Mednarodna noč netopirjev

Naklonjeni in odklonilni župniki so odobraval izvedbo dogodka Mednarodna noč netopirjev v njihovi župniji. Pri tem so župniki izpostavili poučnost dogodka in pridobivanje novih informacij o netopirjih in varstvu zatočišč netopirjev.

»No vidite kako lepa ideja je to. Seveda smo jo pripravljene imeti. To je pedagoško, poučno je to. Pa še učinek je. Za par let.« (OŽ1)

»Ja zdaj, če organizirate, meni ni problema cerkev odpreti in peljati gor. Ja otroci bi tudi bili za. To je en tak način, ena spodbuda, da malo približamo te živali.« (OŽ4)

Župnik, ki se je udeležil Mednarodne noči netopirjev je povedal: *»Ja, dobro ja so ta predavanja v okviru Mednarodne noči netopirjev. Tako dragoceno, da ti eden zbere informacije skupaj pa pove tisto bistveno.« (NŽ1)*

Drug župnik je izpostavil pozitiven pomen ozaveščanja na MNN: *»Mislim, da je bilo takrat rečeno v tistem govoru, da 200 komarjev na dan pospravi en netopir. To si mu hvaležen. Ne potrebuješ nobenega mazila, ker vse naredijo oni. Me zaščitijo. Če bi se pa videlo pozitivno razsežnost bivanja določenih vrst na pomen drugih vrst in to poznavanje, bi bilo drugače.« (NŽ8).* Ta isti župnik je pojasnil: *»Potrebno je upoštevati prvič poznavanje pomembnosti posameznih živalskih vrst, pomembnosti celotnih živalskih vrst in rastlinskih skupaj, kako je ta veriga med seboj prepletena in pomembna za vsakega od nas. Mi smo pa en del tega, te verige. To je eno, poznavanje in odnos.« (NŽ8)*

- Mediji in SSŠ

Naklonjeni župniki kot enega izmed načinov ozaveščanja o varstvu netopirjev v cerkvah predlagajo uporabo klasičnih medijev: televizije, radia in tiskanih medijev, medtem ko odklonilni župniki medijev kot načina krepitev ozaveščanja niso omenjali.

Zaradi specifične publike, ki obiskuje cerkev, ter zaradi velikega dosega ciljne publike sta dva župnika izpostavila Radio Ognjišče kot primeren medij: *»Dajte pa res na radio Ognjišče. Tam, če vam bo uspelo priti zraven, za kakšno poljudno oddajo ali pa sobotna iskrica za otroke. Ognjišče pokriva res veliko pokrivnost in tudi populacija, bi rekel tudi ti starejši ljudje, ki imajo mogoče največ predsodkov, da se potem ozavešči na ta način. Potem bodo pa oni pritisnili na vas. Ja vsi komunikacijski kanali morajo biti. Radio Ognjišče ogromno ljudi posluša in imajo tudi oddaje o naravi, recimo Zvezdno nebo. Tam sem veliko slišal o tem svetlobnem onesnaževanju.« (NŽ9)* in *»Na radiu Ognjišče je ena oddaja Več znanja, predsodek manj. Več znanja o stvareh, manj predsodkov. To se sicer bolj vezano na odnose z ljudmi, ampak velja tudi za druge razsežnosti našega bivanja v naravi.« (NŽ8)* Za ozaveščanje otrok in mladih pa je en župnik izpostavil revijo Mavrica in poudaril pogostost obveščanja: *»Mi imamo revijo Mavrico. Tu v Mavrici se večkrat govori o raznih naravnih razsežnosti narave. O živalih in raznih dogajanjih in enkrat je bilo tudi o netopirjih. Zelo zanimivo poročilo. Jaz mislim, da se mora to večkrat povedati.« (NŽ8)*

Menimo, da je poleg ozaveščanja splošne javnosti še pomembnejše specifično ozaveščanje vezano na župnike. Specifično ozaveščanje župniki predlagajo obveščanje preko Sporočil slovenskih škofij (SSŠ), vendar je pri tem naklonjeni župnik poudaril težavnost spreminjanja že oblikovanega odnosa, ki ga imajo župniki: *»Ja a veste, ko je ena generacija že oblikovana, tukaj je veliko enega truda treba, da nekoga, ki je formiran, informiraš na novo. Saj gotovo se tudi da. Recimo preko sporočil škofijam, to je nekaj.«*

(NŽ9) Župnik je predlagal tudi ozaveščanje preko seminarjev ali okroglih miz za župnike: *»Malo se je treba pozanimati, mogoče tudi na fakulteti, če so kakšne okrogle mize in izobraževanja za duhovnike, da se tudi to upošteva. Ane, ko je en tak res strokovno pripravljen seminar, se bo gotovo o tem govorilo.«* (NŽ9)

Nekateri župniki so izpostavili možnost specifičnega ozaveščanja župnikov v sklopu izobraževanja na Teološki fakulteti. Naklonjen župnik je povedal, da jih tekom študija o tematiki netopirjev nihče ni opozoril: *»Res pa je, da se na fakulteti o tem ne učimo, o teh živalcah. Ja to bi bilo res zanimivo, da bi naredili eno predavanje na Teološki fakulteti, po moje bi bilo zanimivo in bi zelo radi poslušali.«* (NŽ8) Drug župnik je o tem povedal: *»No gotovo ena taka sistemska rešitev je na Teološki fakulteti, ko imamo tudi predmet o umetnosti in kulturi, tam prof. Debevec predava. Njemu povejte, da nas opozori ne samo na kulturo varstvene pogoje, ampak tudi na naravovarstvene pogoje. Ker pač smo bili seznanjeni s temi potrebnimi pogoji, ko se kaj obnavlja. Ja, to smo imeli na faksu, samo to za naravno dediščino pa ne, da bi rekel. Lahko pa, da sem preslišal, da ne delam krivice komu. Ampak mislim, da ne. Tudi on kot arhitekt ni dal tega poudarka. O netopirjih nismo govorili. Ne, tudi o odnosu do živali nismo slišali. V prvi vrsti smo postavljeni za ljudi. Saj to gre z roko v roki gotovo.«* (NŽ9)

- Vzgoja otrok in mladine

Župniki so kot pomemben dejavnik pri krepitvi ozaveščanja in s tem oblikovanja pozitivnejšega odnosa ter vedenja do varstva netopirjev in njihovih zatočišč izpostavili vzgojo otrok in mladih. Eden izmed župnikov je menil, da se odnos do živali in narave lahko spremeni tekom odraščanja: *»Ta odnos se samo z vzgojo spreminja, samo z vzgojo. V družini, v šoli, v uradnih združenjih. Ukazi nič ne veljajo. Če v človeku to raste, potem daje temu prednost, drugače pa ljudje rečejo to, kar mi koristi. Kar mi koristi. Netopirji mi ne koristijo lahko rečejo. Oni so samo onesnaževalci.«* (NŽ8) ali kot meni drugi župnik: *»To je tukaj šola, ki bi morala dati učencem drugačen odnos do narave in do življenja. Ker danes je telefon, glavno orodje, ne pa da se gre ven. Ker narave otroci ne poznajo. Do narave nimajo nobenega občutka.«* (NŽ4)

Župniki so izpostavili pomembnost vzgoje ne le v šoli, ampak tudi v družinskem okolju. Tako sta dva župnika povedala: *»To je samo potrebna vzgoja. Najprej v šoli, ki je ni. Tu manjka vzgoja v šoli. Šola je tista osnova. Pravzaprav družina je prva.«* (OŽ10) in *»Če je šola samo znanstvena ustanova, potem smo pogoreli. Če je pa šola tudi vzgojna ustanova, je pa drugače. Nekaj vzgajajo tudi starši, gotovo vzgajajo.«* (NŽ8)

- Informiranje izvajalcev in projektantov

En izmed naklonjenih župnikov je videl možnost ohranjanja zatočišč netopirjev v boljši ozaveščenosti izvajalcev glede načrtovanja in izvedbe same obnove cerkve. Župnik je povedal: *»Jaz mislim, da morda je ena od možnosti, da se v tem smislu izobrazi in sodeluje*

tudi z raznovrstnimi izvajalci. To so krovci, tesarski mojstri recimo, ki to počnejo. Ker pri vsaki taki stvari dobiš ti izvajalca, ki ti pride na ogled in recimo on pa pozna podstrešja in se mi zdi, da tukaj ne bi bilo slabo z njimi vzpostaviti kontakta. Čisto v smislu nekega izobraževanja na generalni ravni, na splošno, da so krovci seznanjeni s tovrstnimi zadevami in morajo potem to upoštevati.» (NŽ4) Po eni strani lahko razumemo župnikovo razmišljanje kot prelaganje odgovornosti za način izvedbe del na izvajalce, po drugi strani pa je načrtovanje del na način, ki upošteva prisotnost netopirjev v cerkvi, tudi odgovornost projektantov. S pooblastilom investitorja se namreč projektant zaveže, da bodo dela načrtovana v skladu z veljavno zakonodajo, kar pa pomeni upoštevanje Uredbe o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah (2004).

5.6 POVEZANOST ZNANJA, ODNOSA, VEDENJA IN IZKUŠENJ Z NETOPIRJI V CERKVAH

Prokop in sod. (2009), Prokop in Tunnicliffe (2008) in Barnes (2013) ugotavljajo, da boljše znanje o netopirjih in manjše verovanje v mite o netopirjih vodi v zmanjšanje negativistične razsežnosti odnosa do netopirjev, ki je osnovana na strahu do netopirjev. Negativistična razsežnost je bila pri župnikih bolj kot na strah do netopirjev vezana na strah zaradi škode, ki jo povzročajo netopirji. V naši raziskavi smo ugotovili, da se je zavračanje mitov in vraž o netopirjih povezovalo predvsem s krščansko miselnostjo župnikov in z znanjem o netopirjih. Zanimivo je spoznanje, da so bili argumenti za zavračanje mitov in vraž pri naklonjenih župnikih bolj vezani na znanje, pri odklonilnih pa na pomen vere oz. upoštevanje religioznega okvirja. Zavračanje mitov in vraž skozi prizmo znanja se je jasno pokazalo pri intervjuvancu, ko je pojasnil: *»Ampak je to posledica neznanja. Ja kdor pa pozna kakšna majhna živalca je in da ne more ne vem kaj spiti krvi človeku, pa saj jejo žuželke.«* (NŽ8). Sklicevanje na religiozen okvir pa smo zaznali pri intervjuvancu, ki je povedal: *»V ljudeh je veliko vraževernosti. Več kot pa prave vere bi rekel. Ker verovat tako, da veruješ v tisto, v kar si prepričan, je včasih zelo težko in zato so vraže še zmeraj prisotne in bodo prisotne in ljudje so dovzetni za take bajeslovne stvari.«* (OŽ4) Pri interpretaciji (ne)verovanja upraviteljev cerkva v mite in vraže glede netopirjev menimo, da je potrebno upoštevati specifične značilnosti intervjuvancev. Upoštevana specifičnost intervjuvancev se veže na to, da so vsi intervjuvanci duhovniki katoliške vere, ki v svojem bistvu ne priznava vraževerja. Ugotavljamo, da zavračanje verovanja intervjuvancev v mite in vraže o netopirjih predstavlja pozitiven prispevek k izboljšanju odnosa in vedenja do netopirjev. Miti in vraževerja o netopirjih imajo v večini primerov negativen poudarek in intervjuvanci le-temu ne priznavajo merodajnosti.

Prispevek znanja župnikov o biologiji netopirjev se odraža v znanstveni razsežnosti odnosa do netopirjev. Boljše poznavanje časa razmnoževanja in sezonske dinamike selitve netopirjev povezujemo z vedenjem upraviteljev cerkva, kot je obnova cerkve izven časa razmnoževanja oz. prisotnosti netopirjev. Zavedanje pomembnosti časa razmnoževanja in nizke stopnje letne rodnosti netopirjev prispeva k vedenju upraviteljev cerkva, ki lahko

vodi do ohranjanja zatočišč netopirjev v cerkvi. Znanje župnikov prav tako prispeva k izboljšanju odnosa do netopirjev v kontekstu uporabne razsežnosti odnosa.

Poznavanje specifike sakralne arhitekture, ki omogoča naselitvene pogoje netopirjev, še ne zagotavlja primerne načina obnove in vzdrževanja cerkvene zgradbe s strani župnikov. Po našem mnenju bi bil primernejši način izvedbe obnove in vzdrževanja oz. preprečevanja škode na cerkvenih zgradbah v primeru, če bi upravitelji cerkva upoštevali tako posebnosti razmnoževanja netopirjev (primeren čas) kot tudi zagotavljanje specifičnih arhitekturnih značilnosti, ki omogočajo ugodne naselitvene pogoje netopirjev. Poznavanje arhitekturnih značilnosti kot ugodnih pogojev za vzpostavitev zatočišč netopirjev prispeva k boljšemu poznavanju pomembnosti cerkva pri varstvu zatočišč netopirjev, vendar pa menimo, da poznavanje arhitekturnih značilnosti ne prispeva k priznavanju arhitekturnih značilnosti kot ugodnih pogojev za vzpostavitev zatočišč netopirjev. Ugotovitev se umešča predvsem med odklonilne župnike, ki poznajo arhitekturne posebnosti zatočišč netopirjev v cerkvah, vendar trdijo, da so le-te prisotne tudi v drugih naravnih ali umetnih zatočiščih netopirjev in je razpoložljivost zatočišč izven cerkva zadostna. Ocenjujemo, da slednje pomeni, da odklonilni župniki ne priznavajo pomembnosti cerkva pri varstvu zatočišč netopirjev. Humphrey in Cope (1976) ugotavljata, da je prav razpoložljivost primernih zatočišč glavni faktor, ki določa razširjenost in velikost populacij vrst netopirjev.

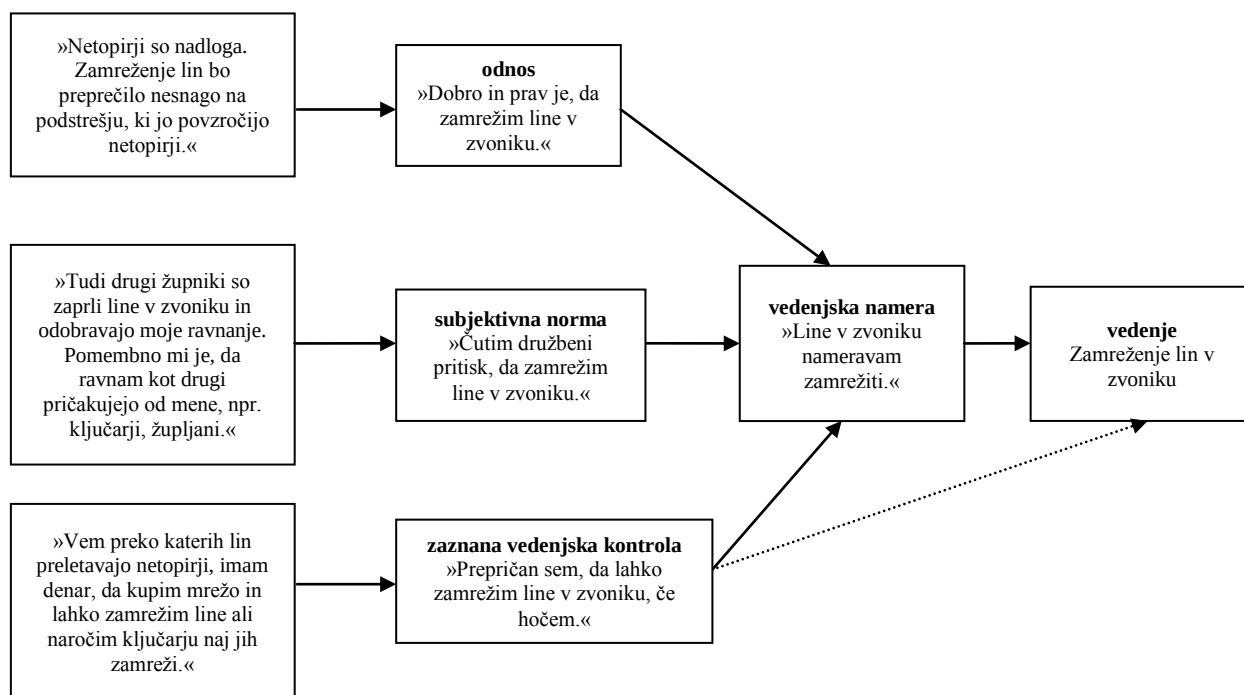
Poznavanje pravnega statusa netopirjev in njihovih zatočišč nima znatnega doprinosa na izboljšanje odnosa intervjuvancev do netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Poznavanje pravnega statusa netopirjev in njihovih zatočišč pa lahko povezujemo z izboljšanjem vedenja intervjuvancev pri načrtovanju obnove in pri vzdrževanju cerkva. Menimo, da bi župniki ob poznavanju zakonodaje glede varstva netopirjev in zatočišč netopirjev le-to skušali bolj eksplicitno upoštevati pri načrtovanju obnove cerkve. Odklonilni župnik namreč prizna, da bi pri obnovi cerkve upošteval pravno varstvo netopirjev in njihovih zatočišč, če bi bil o tem predhodno seznanjen: *»Če bi jaz vedel, da me nekaj veže, jaz sem potem seveda vse tisto preštudiral. Ampak je bilo post festum, za nazaj sem vse to preštudiral in videl vse tiste vladne uredbe o teh območjih Natura 2000 in teh mestih, kjer so netopirji zaščiteni. Potem bi človek to nekako vedel in upošteval.« (OŽ6)*

Poznavanje in izvajanje različnih ohranitvenih ukrepov neposredno prispeva k zmanjševanju škode na cerkvenih zgradbah, vendar pa bistveno ne prispeva na izboljšanje odnosa in vedenja do netopirjev in varstva njihovih zatočišč v cerkvi. Tudi Dickman (2010) ugotavlja, da zmanjšanje škode, ki jo povzročajo živali, celo na nič škode, ne bo zmanjšalo negativnega odnosa in vedenja do živali. Čeprav ljudje pogosto navajajo neposredno škodo, ki jo povzročajo živali, kot glavni vzrok za sovražnost, obstajajo drugi, globlji dejavniki, ki tudi vplivajo na zaznavanje konflikta ljudi s prostoživečimi živalmi (Dickman, 2010). Izhodišče za domnevo, da poznavanje ohranitvenih ukrepov bistveno ne prispevajo k izboljšanju odnosa in/ali vedenja župnikov do netopirjev in varstva zatočišč

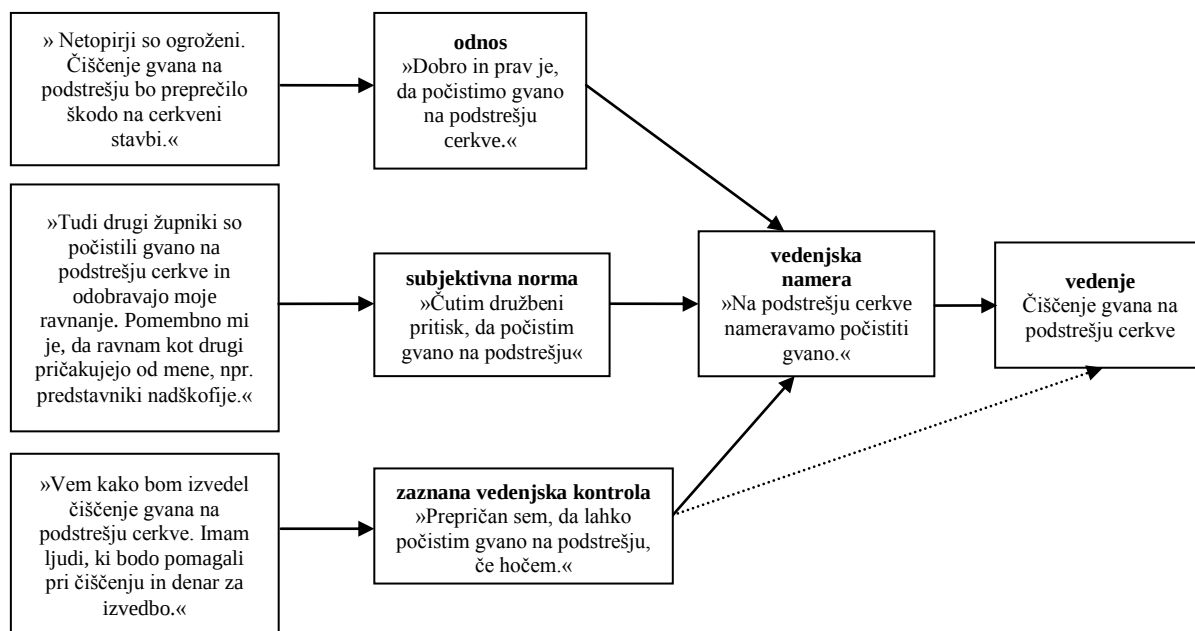
netopirjev v cerkvah, vežemo na spoznanje, da pri nekaterih odklonilnih župnikih z že izvedenimi ohranitvenimi ukrepi ne zaznavamo bistvenega izboljšaneega odnosa do netopirjev in njihovega povzročanja škode na cerkvenih zgradbah. Nekateri odklonilni župniki netopirje kljub izvedenim ohranitvenim ukrepom smatrajo kot »škodljivo žival. Če delajo škodo, jih ne morem ljubiti.« (OŽ1) Subtilna sprememba v odnosu do netopirjev je med odklonilnimi župniki po izvedbi ohranitvenih ukrepov opazna v tem, da so se odklonili župniki sprijaznili s prisotnostjo netopirjev v smislu »Jaz nimam nič proti netopirjem, dokler je očiščeno. Ni žival, da bi jo vzljubil, jih pa imamo« (OŽ8) ali »Mislim to ni nič takega, da bi se človek moral njih bati ali zatirati, tudi če so v cerkvi. Dobro pa je to, da ni to v tistih prostorih, kjer se opravljajo obredi, kjer se ljudje srečujejo, ampak, da je to nekje umaknjeno, zato je toliko lažje to sprejeti in reči ok, če je tako, potem, pač sprejmemo. Če pa dela škodo, potem pa vemo in se bomo skušali kaj pogovoriti, kaj bomo naredili, s tistimi, ki so za to odgovorni.« (OŽ7) Menimo, da je na ta način subtilno, a ne bistveno, izboljšana negativistična razsežnost odnosa, ki je v naši raziskavi vezana na strah pred povzročanjem škode na cerkveni stavbi zaradi netopirjev. Lahko bi rekli, da je pri odklonilnih župnikih le ob upoštevanju možnosti dejanske izvedbe ohranitvenih ukrepov npr. urejene problematike čiščenja cerkve, in ne zgolj poznavanja ohranitvenih ukrepov, opazen premik iz negativistične razsežnosti odnosa k nevtralistični razsežnosti odnosa v smislu: »Jaz nisem imel nič dela z netopirji. Če bi se moral ukvarjati z njimi pa ne vem.« (OŽ5) Večinoma so se odklonilni župniki sprijaznili s prisotnostjo netopirjev v cerkvah in jih tolerirajo zgolj ob ustreznih ukrepih. Menimo, da poznavanje ohranitvenih ukrepov le skupaj z možnostjo njihove stalne izvedbe (človeški in finančni viri) prispeva k strpnejšemu vedenju do varstva netopirjev v cerkvah.

Vedenje do varstva zatočišč netopirjev bi se s poznavanjem učinkovitih ohranitvenih ukrepov, ki vplivajo na preprečevanja škode na cerkveni zgradbi, in s poznavanjem oz. upoštevanjem bioloških posebnosti (časa razmnoževanja) netopirjev lahko izboljšalo. Poznavanje samih ohranitvenih ukrepov sicer še ne pomeni njihove izvedbe, ampak le delno prispeva k izboljšanemu vedenju. Vedenje, ki bo vodilo v izvedbo ali ne izvedbo ohranitvenih ukrepov, je podvrženo tako notranjim kot zunanjim pritiskom. V skladu s teorijo načrtovanega vedenja (Ajzen in Fishbein 1980, Ajzen 1991) lahko razložimo, da je izvedba ohranitvenih ukrepov odvisna od odnosa upraviteljev cerkva do ohranitvenih ukrepov, od zaznane vedenjske kontrole in od subjektivne norme župnikov.

V skladu s teorijo načrtovanega vedenja smo na spodnjih dveh slikah prikazali vplive na vedenje na primeru zamreženja preletnih odprtih in čiščenja netopirskega gvana.

Slika 4: Prikaz teorije načrtovanega vedenja na primeru zamreženja preletnih odprtín za netopirje v cerkvah (model prilagojen po St John in sod., 2010)

Slika 5: Prikaz teorije načrtovanega vedenja na primeru čiščenja netopirskega gvana na podstrešju cerkva (model prilagojen po St John in sod., 2010, 2014)

Odnos intervjuvancev do ohranitvenih ukrepov bi lahko ocenili kot odobravajoč, saj župniki zaznavajo ohranitvene ukrepe kot smiselne. Zaznano vedenjsko kontrolo vidimo tako v poznavanju ohranitvenih ukrepov, kot v pogojih za izvedbo ohranitvenih ukrepov, torej v razpoložljivosti človeških in finančnih virov. Subjektivna norma se nanaša na odobravanje ostalih deležnikov pri izvedbi ukrepov npr. ključarjev, kot tudi drugih župnikov, predstavnikov višjih cerkvenih institucij in ne nazadnje naravovarstvenikov, ki prispevajo k odločitvi posameznika za dejansko izvedbo ukrepov. Menimo, da ima v naši raziskavi zaznana vedenjska kontrola, ki se kaže v pomanjkanju človeških in finančnih virov, večji prispevek pri ne izvajanju ohranitvenih ukrepov v primerjavi z nepoznavanjem ohranitvenih ukrepov. Tudi subjektivna norma prispeva k dejanski izvedbi ohranitvenih ukrepov s strani upraviteljev cerkva. V kolikor je družbeni pritisk usmerjen na odobravanje ohranitvenih ukrepov, kar pa lahko zaznamo vsaj na načelni institucionalni ravni, da npr. ljubljanska nadškofija podpira izvajanje ohranitvenih ukrepov, kot je objavljeno v Sporočilih slovenskih škofij (Ohranjanje kotič ... , 2013), je možnost izvedbe ohranitvenih ukrepov večja. Po drugi strani pa lahko tudi ključarji in člani župnijskega gospodarskega sveta z negativnim odnosom do netopirjev prispevajo k odklonilnemu vedenju.

Tudi Barnes (2013) presenetljivo ugotavlja, da znanje nima pomembnega vpliva na zaznano vedenjsko kontrolo pri izvedbi ohranitvenih ukrepov za preprečevanje škode, ki jo povzročajo netopirji rodrigueške leteče lisice na sadju. Barnes (2013) poudari, da le izobraževanje in povečanje znanja o ohranitvenih ukrepih verjetno ne bo zmanjšalo problematičnosti varstva netopirjev, ki jih preganjajo zaradi škode na sadju in izpostavi pomen različnih varstvenih pristopov za reševanje problematike varstva netopirjev. Schultz (2011) opozarja, da zgolj izboljšano znanje ne vodi do spreminjanja vedenja, a nanj vpliva. Tudi druge raziskave nakazujejo, da pri oblikovanju odnosa ni pomembno izključno znanje, ampak je pogosto le prispevni faktor.

Odnos župnikov do netopirjev, glede na razsežnosti odnosa po Kellertu (1984a, 1984b, 1993), različno prispeva k vedenju do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Tako na eni strani ugotavljamo, da estetska razsežnost odnosa nima znatnega prispevka k izboljšanju vedenja, nevtralistična razsežnost odnosa pa se kaže v strpnejšem vedenju. Na drugi strani znanstvena, ekologična, moralistična in uporabna razsežnost prispevajo k bolj skrbnemu vedenju. Znanstvena razsežnost odnosa k bolj skrbnemu vedenju do varstva zatočišč netopirjev znatno prispeva v kontekstu boljšega poznavanja bioloških posebnosti netopirjev (npr. razmnoževanja, sezonske selitve in prisotnosti). Ekologična razsežnost odnosa ima doprinos k boljšemu vedenju v zavedanju, da povzročanje sprememb v naravnem ravnovesju (npr. izumiranje netopirjev) sproža različne vplive v naravi. Lahko bi rekli, da z večjim zavedanjem le-tega župniki namenjajo večjo pozornost varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah. Moralistična razsežnost odnosa prispeva v kontekstu boljšega varovanja zatočišč netopirjev v njihovem prepričanju intervjuvancev, da se živih bitji (netopirjev) ne sme ubijati ali povzročati trpljenja. V sled temu so se nekateri odklonilni

župniki sprijaznili z obstojem netopirjev v cerkvi in ne posegajo v njihova zatočišča kljub njihovem odklonilnemu negativističnemu odnosu. Najbolj pozitiven doprinos k varstvu zatočišč netopirjev ima (poleg znanstvene razsežnosti odnosa), po naši oceni, uporabna razsežnost odnosa župnikov do netopirjev, ki spodbuja k razmisleku, na kakšen način bi lahko pozitivno ovrednotili koristnost prisotnosti netopirjev v cerkvenih zgradbah, vključno z njihovim gvanom. Negativen prispevek k vedenju do varstva zatočišč netopirjev smo prepoznali le v gospodovalni razsežnosti odnosa, ki krepi miselnost superiornosti človeka nad ostalimi živimi bitji. Izpostaviti pa moramo, da je gospodovalna razsežnost odnosa bila zaznana le pri odklonilnih župnikih. V tem kontekstu se postavlja vprašanje ali župniki gospodovalno razsežnost odnosa izkoriščajo kot »opravičilo« za neustrezno izvedene (ali načrtovane) obnove cerkvenih zgradb.

Pri moralistični, gospodovalni in ekologijski razsežnosti odnosa smo, predvsem zaradi specifične populacije intervjuvancev, ki pripadajo katoliški veri, prepoznali pomembnost vpliva religioznega okvirja. Pozitivni vplivi povezave med religioznim okvirjem in moralistično razsežnostjo odnosa smo opazili pri župnikih v prepričanju, da se živali/netopirjev, skladno s cerkvenim naukom, namerno ne sme ubijati ali mučiti. Ekologijska razsežnost odnosa se je kazala v odgovorni skrbi za živa bitja, ki so del stvarstva. Religiozen okvir pa ima lahko posreden vpliv tudi na vedenje župnikov do varstva zatočišč netopirjev. Podobno kot pri gospodovalni razsežnosti odnosa, se tudi pri religioznem okvirju postavlja vprašanje ali intervjuvani župniki religiozni okvir uporabljajo kot »opravičilo« za bodisi neustrezno izvedene (ali načrtovane) obnove cerkvenih zgradb bodisi za brezbrizen odnos do pomanjkanja zatočišč netopirjev. To je razvidno iz izjave župnika: *»Bog jih je tako ustvaril, da imajo dovolj prostora za preživetje v naravi.« (NŽ10)*

Pretekla ravnanja, ki so sicer privedla do okrnjenja ali uničenja zatočišč netopirjev, ob primernem ovrednotenju prispevajo k izboljššanemu vedenju do varstva netopirjev v prihodnje. Zaradi večjega zavedanja posledic preteklega ravnanja ter poznavanja možnih rešitev in s tem spreminjanjem odnosa do varstva zatočišč netopirjev bi se ravnanje župnikov lahko spremenilo. Kot navaja Kingston (2016) je posredovanje znanja le redko dovolj za spodbujanje vedenja ljudi k ohranjanju biodiverzitete, saj ljudje sprejemajo vedenjske odločitve na podlagi vrednot, izkušenj, odnosov in kot potrditev družbenih pričakovanj in pritiskov. Na osnovi preteklih ravnanj, ki so jih župniki spoznali kot neustrezna, bi se v prihodnosti lahko vedli skrbneje do varstva zatočišč netopirjev. Intervjuvanci povedo, da bi se pri izvedbi del bolj vključevali/sodelovali z izvajalci obrtniških del in ZRSVN ter bi skušali upoštevati varstvo netopirjev in njihovih zatočišč. Neupoštevanje varstva netopirjev in njihovih zatočišč bi bila, po mnenju nekaterih župnikov, sprejemljiva v primeru pojava naravne škode na cerkveni zgradbi. Pri tem ponovno poudarjamo, da je vsakršno uničenje zatočišča netopirjev v cerkvi nedopustno in predstavlja kršitev zakonodaje, s čimer je dejanje obravnavano kot kaznivo.

Neposredne izkušnje župnikov z netopirji tako pozitivno kot negativno prispevajo k vedenju upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev. Pozitivne izkušnje župnikov vidimo predvsem v izboljšanju znanstvene razsežnosti odnosa. Kot ugotavljata Fazio in Zanna (1981) je odnos, ki temelji na neposrednih izkušnjah, močnejši in bolj stabilen v času ter odporen na druge dejavnike nasprotnega vpliva kot odnos, ki temelji na posrednih izkušnjah. Neposredne izkušnje bolje napovedujejo kasnejše vedenje. Izkušnje župnikov v zvezi s prehajanjem netopirjev v spodnje dele cerkve, kjer se izvaja bogoslužje, in izkušnje glede zaznavanja škode na cerkveni zgradbi lahko privedejo do odklonilnega odnosa in vedenja do varstva zatočišč netopirjev ali pa spodbudi upravitelje cerkva k iskanju rešitev oz. izvedbi ohranitvenih ukrepov. Pri tem moramo omeniti, da je prehajanje netopirjev v spodnje dele cerkve, kjer se izvaja bogoslužje, v Sloveniji redko, v primerjavi z Veliko Britanijo, ko netopirji naseljujejo različne dele cerkve, tudi notranjost cerkvene ladje (Bats in Churches, 2011). Izkušnje župnikov z netopirji prav tako lahko vplivajo na verovanja v mite. Tako neprijetna izkušnja bližnjega srečanja z netopirji pri župniku sproža dvom o neresničnosti mita glede zapletanja netopirjev v lase. Župnik pove: *»Jaz sem opazil enkrat. To čisto nad glavami leti in verjamem, da ima potem človek občutek, kakšen, ki je malo v strahu, da prav želi se nekam zaplesti. Da prav išče, kje okrog glave, da se zaplete. Ni prelet, leti prav okrog.«* (NŽ1) Po drugi strani pa smo zaznali pozitivne posledice izkušenj intervjuvancev z netopirji v primeru, ko so se netopirji med letom dejansko izognili glavam ljudi v cerkvi in se niso zapletli v lase. Prokop in sod. (2009) poročajo, da je v mit o zapletanju netopirjev v lase, verjelo kar 55 % vprašanih študentov.

Izkušnje župnikov z naravovarstveniki lahko prispevajo k izboljššanemu odnosu in vedenju upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Predvsem smo pri ozaveščanju in krepitvi znanstvene razsežnosti odnosa in s tem izboljššanega vedenja do netopirjev presenetljivo zaznali vlogo popisovalcev. Po drugi strani pa so odklonilni župniki izkušnje s predstavniki ZRSVN doživljali večinoma negativno, predvsem zaradi otežene komunikacije in nerazumevanja pri interveniranju zaradi okrnjenja ali uničenja zatočišč netopirjev. Prispevek k izboljššanemu vedenju v prihodnosti je iskanje skupnih rešitev in ustrežnejših načinov komuniciranja.

Povezavo med znanjem, odnosom, izkušnjami in vedenjem je nazorno izpostavil naklonjeni župnik: *»Hkrati sem pa pomislil, da bi bilo marsikdaj lepše, če bi ljudje več vedeli o teh živalih. Tako pa samo vidijo, visijo tam te vrečke iz stropa, vidijo njihove kakce po tleh pa še kje drugod in tudi duh sam ni tako zelo prijeten za nas, za naš nos, je neprijeten, značilen za njih. Mi rečemo neprijeten, za njih je pa značilen. Vse to lahko povzroča odpor, če ne poznaš pozitivnega pomena. In če je odpor, potem se jih pa preganja.«* (NŽ8)

Čustva predstavljajo pomemben prispevni faktor na odločitve in dejanja ljudi. Prokop in Jančovičova (2013) sta pokazala, da imata čustvi strah in gnus pomemben negativen vpliv na pripravljenost varovati živali. Tudi Knight in Branett (2008) ugotavljata, da je fizična

privlačnost živali povezana z javno podporo za njeno varstvo, saj lahko zbuja močna čustva. Iz naše raziskave je razvidno, da župniki v splošnem niso imeli negativnih občutij do netopirjev, pač pa so močnejša negativna čustva, vsaj pri odklonilnih župnikih, vezana na skrb za ohranjanje cerkvene stavbe. Strah zaradi škode na cerkveni zgradbi lahko vodi v izvedbo ukrepov, ki preprečujejo nastanek škode, a imajo le-ti ob neprimerni izvedbi za posledico uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev. Po drugi strani smo v povezavi z znanstveno in ekologično razsežnostjo odnosa zaznali pozitivna čustva zanimanja in celo navdušenja nad netopirji, kar ima lahko pozitiven doprinos k vedenju v prihodnosti. Menimo, da sta pozitivnim čustvom botrovala tudi primeren način komunikacije in pristop do upraviteljev cerkva.

5.7 PREDLOGI ZA IZBOLJŠANJE VARSTVA ZATOČIŠČ NETOPIRJEV V CERKVAH, KI IZHAJAJO IZ IZKUŠENJ Z UPRAVITELJI CERKVA

Predlogi za izboljšanje varstva zatočišč netopirjev v cerkvah se nanašajo na povzetek najpomembnejših spoznanj analize intervjuvanih župnikov kot tudi na izsledke teoretičnega raziskovalnega dela. Mnoge predloge za aktivno varovanje zatočišč netopirjev v stavbah so podali Kryštufek in sod. (2003) ter Presetnik in sod. (2007, 2009b, 2011, 2012, 2013, 2013, 2015). Smiselno le-teh želimo podkrepiti tudi z videnji župnikov.

Problematika varstva zatočišč netopirjev v cerkvah ima širok spekter deležnikov na večih ravneh. Eden izmed ključnih posameznikov pri varstvu netopirjev so upravitelji cerkva, a je pri varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah potrebno upoštevati tako vidik posameznika kot vidik Cerkve in družbe. Posamezniki namreč sprejemajo vedenjske odločitve na podlagi vrednot, znanja, odnosa, izkušenj in kot potrditev družbenih pričakovanj in pritiskov (Kingston, 2016). Poleg tega kot pomembne deležnike spoznavamo tudi ključarje in ostale župljane, ki s svojim mnenjem in ravnanjem lahko odločilno prispevajo k varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah.

Menimo, da k izboljšanju varstva netopirjev v cerkvah v največji meri prispeva ozaveščanje, pri čemer je potrebno upoštevati vsebino, oblike in način podajanja informacij. Urejene finančne spodbude in pravno varstvo so neločljivo povezani z uspešno komunikacijo in ozaveščanjem upraviteljev cerkva, s čimer obstaja večja možnost za ohranjanje zatočišč netopirjev v cerkvah. Ozaveščanje je potrebno tako na višji ravni hierarhije Katoliške cerkve, še bolj pa na ravni posameznikov, kar spoznavajo tudi intervjuvani župniki s tem, ko predlagajo ozaveščanje na ravni nadškofije/škofije in dekanije, kot tudi na ravni župnije.

Predlagamo, naj vsebina posredovanih informacij v prvi vrsti sledi spoznavanju ohranitvenih ukrepov ter podajanju rešitev glede primerne obnove in vzdrževanja cerkvene stavbe. Pri tem bi se morala izpostaviti tudi sama izvedljivost ohranitvenih ukrepov, ki se po eni strani navezuje na odgovornost upraviteljev cerkva in po drugi strani na tehnično, finančno in strokovno pomoč naravovarstvenih organizacij. Pomoč naravovarstvenih

organizacij (predvsem SDPVN in ZRSVN) vidimo v svetovanju glede izvedbe ohranitvenih ukrepov in primernim ravnanjem v zvezi z najdenimi netopirji v predelih cerkve, kjer se izvaja bogoslužje, ter v organiziranju čistilnih akcij v cerkvah z večjo količino gvana. Nekaj svetovalnih dni je predvidenih tudi s strokovnjaki v okviru državnega monitoringa. Za učinkovitejše varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah bi bile vsekakor dobrodošle finančne spodbude države, tudi v sodelovanju kulturnega in okoljskega ministrstva. Pri tem ne gre le za financiranje materiala, temveč je, še bolj kot to, izražena potreba po zagotavljanju ljudi, ki bi izvedli primerne ohranitvene ukrepe. Župniki so kot pomembno rešitev izpostavljali stalnost in organiziranost čiščenja. Kot je predlagal eden izmed župnikov, bi bilo smiselno ustanoviti začasno (pogodbeno) delo za izvajalce, ki bi vsakoletno počistili določene cerkve in izvedli ohranitvene ukrepe. Dokler ne bo prišlo do posodobitve zakonodaje glede odškodninskih zahtevkov oz. financiranja zaščitnih ukrepov, se bo (so)financiranje ohranitvenih ukrepov verjetno izvajalo zgolj v okviru projektnih aktivnosti SDPVN, ZRSVN ali drugih dejavnosti. Predlagamo, da bi se ohranitveni ukrepi upraviteljem cerkva predstavili z že obstoječimi primeri dobre prakse pri nas in iz tujine.

Kot pomemben sklop ozaveščanja predlagamo posredovanje informacij o pravnem varstvu netopirjev in njihovih zatočišč ter postopku pri obnovi ali vzdrževalnih delih. Intervjuvani župniki namreč po eni strani niso dajali pomembnosti pravnemu varstvu netopirjev, po drugi strani pa smo opazili pomanjkljivo zavedanje glede upoštevanja vključenosti ZRSVN pri delih na cerkvi, ki bi lahko vplivala na uničenje ali okrnjenje zatočišč netopirjev. Kar nekaj župnikov ni vedelo, da sta ZRSVN in ZVKDS ločeni organizaciji. Nekateri župniki so predlagali sodelovanje med ZRSVN in ZVKDS, predvsem v smislu enotnega pridobivanja soglasja. ZRSVN in ZVKDS sta sicer v pristojnosti različnih ministrstev, a bi sodelovanje z dogovorom vsekakor prispevalo k večjemu pregledu nad načrtovanimi deli na cerkvenih stavbah, kar so izpostavili tudi Presetnik in sod. (2011).

Predpisanega pravnega postopka glede zahtevane vključenosti ZRSVN v postopek vzdrževalnih del ni (ni sprejetega predloga o vključenosti del na zatočiščih netopirjev v postopek presoje), vendar predpisi zahtevajo ohranjanje zatočišč netopirjev, zaradi česar je vsako okrnjenje ali uničenje zatočišč netopirjev kaznivo dejanje, v kolikor za to ni pridobljenega dovoljenja ARSO. Vključevanje strokovne inštitucije v postopek obnove cerkva ter posvetovanje s strokovnjaki glede primerne vzdrževanja cerkvene stavbe je t.i. »mehka komunikacija«, ki lahko vodi do preprečevanja okrnjenja ali uničenja zatočišč netopirjev v cerkvah, izogibanja konfliktnih situacij med naravovarstveniki/raziskovalci in upravitelji cerkva ter nepotrebnosti inšpekcijskih postopkov. Ozaveščanje o preventivni vključenosti ZRSVN bi bila potrebna tudi na nivoju umetnostnega in gospodarskega sveta škofije, ki spremlja večja obnovitvena dela, kot nam je povedal eden izmed župnikov. Preventivna vključenost ZRSVN, v neformalnem ali formalnem postopku, bi bila v primerjavi s kurativnim delovanjem po že uničenih ali okrnjenih zatočiščih učinkovitejša tako iz vidika izboljšane komunikacije kot ohranjanja zatočišč netopirjev. Skoraj vsi

odklonilni župniki so namreč delovanje ZRSVN opisali kot oteženo in bi si želeli boljši odnos pri reševanju že nastale situacije. Pri tem se je kot bistvenega pomena izkazal način komunikacije z upravitelji cerkva.

Tretji vsebinski sklop ozaveščanja vidimo v posredovanju znanja o pomembni in edinstveni vlogi cerkvenih zatočišč za netopirje. Pri tem naj bo poudarek na prostorski umeščenosti in arhitekturnih lastnostih cerkva za vzpostavitev zatočišč, ki so v primerjavi z naselitvenimi pogoji v naravi in drugimi stavbami redke. Pri posredovanju znanja o biologiji netopirjev bi veljalo izpostaviti čas sezonske selitve netopirjev oz. čas oblikovanja porodniških kolonij na cerkvenih podstrešjih, saj je imela večina župnikov o tem pomanjkljivo znanje, so pa izrazili zanimanje za to, predvsem v povezavi z načrtovanjem del na cerkveni stavbi. Pri podajanju znanja o netopirjih naj se poudariti koristnost netopirjev in njihovo razvito senzoriko (eholokacijo) v povezavi z letom netopirjev, saj je kar nekaj župnikov navduševala nad tem. Ekologistična razsežnost se lahko predstavi v religioznim okvirjem v smislu povezanosti živih bitij in skrbi za naravo, ki je »božja stvaritev«.

Kot navajata že Kline in Hlad (2004) je upravljanje naravovarstva v največji meri odvisno od dosežene ravni kakovosti komuniciranja. Kot obliko komuniciranja prednostno svetujemo obisk upraviteljev cerkva in osebni pogovor, kar je poudarila večina župnikov. Osebna predstavitev problematike varstva netopirjev v cerkvah bi bila zaželeno tudi na ravni dekanijskih srečanj. Pošiljanje pisnega informacijskega materiala, kot so npr. zloženke ali dopisi s smernicami, prispevajo k ozaveščanju tudi v smislu, da se župnike »spomni« na varstvo netopirjev v cerkvah. V zvezi z objavo usmeritev glede varstva netopirjev v Sporočilih slovenskih škofij (Ohranjanje kotišč ... , 2013) so namreč župniki izpostavili, da bi se jih moralo večkrat obvestiti, saj so na to pozorni šele, ko je problematika aktualna (npr. obnova). Pri pisnih informacijah je nujno navesti kontakt na koga se lahko upravitelji cerkva obrnejo za svetovanje, saj kar nekaj župnikov ni vedelo kam naj se obrne v primeru vprašanj. Kontakt sicer lahko najdejo na internetu, a menimo, da je večja verjetnost sodelovanja, če je že bil vzpostavljen osebni stik ali upravitelji cerkva že imajo kontakt. Ena izmed ključnih oblik ozaveščanja so dogodki v okviru Mednarodne noči netopirjev, saj lahko prinesejo pozitivno izkušnjo ne le upraviteljem cerkva temveč tudi širši javnosti, tako s čiščenjem cerkvenega podstrešja, predavanjem in opazovanjem netopirjev. Skoraj vsi župniki so pozdravljali izvedbo Mednarodne noči netopirjev v njihovi župniji.

Na podlagi pogovorov z župniki predlagamo način komunikacije, ki je spoštljiv in prisluhne upravitelju cerkva, a hkrati predstavi pomen varstva zatočišč netopirjev. Pri komunikaciji velja upoštevati vpetost odnosa upraviteljev cerkva do živali v religiozni okvir in s tem povezan gospodovalni odnos do varstva netopirjev. Pri komunikaciji zato svetujemo, da se presodi, kdaj bolj kot dajanje pomena varstvu živali poudarimo uporaben, znanstven in ekosistemski vidik varstva v smislu izboljšanja okolja za človeka ter

moralistični vidik v smislu večvrednosti človeka, ki ima razvit moralni odnos do živali. Upraviteljem cerkva naj se predstavi pomen njihovega sodelovanja pri ohranjanju narave in s čim lahko oni prispevajo k varstvu. Izboljšan način komunikacije in izogibanje konfliktov vidimo tudi v obveščanju župnikov o prihodu popisovalcev in o stanju zatočišč netopirjev v cerkvi, ki jo upravljajo, saj se je marsikateri župnik zanimal za velikost populacije netopirjev ali pa o tem niso imeli predstave in so mislili, da je v cerkvi veliko večje število netopirjev, kot jih dejansko je.

Verjamemo, da se bodo znanje, odnos in vedenje upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev sčasoma izboljšali. Na naravovarstvene organizacije pa polagamo vztrajnost pri njihovem delu, kot je povedal eden izmed intervjuvanih župnikov: *»Vztrajajte in bodite potrpežljivi! Počasi se to spreminja. Letos morda še ne, potem pa se bo.« (OŽ5)*

5.8 METODOLOŠKO VREDNOTENJE RAZISKAVE

Na podlagi lastne izkušnje z izvedbo raziskave podajamo mnenje o vrednotenju metodologije, ki obsega veljavnosti in zanesljivosti raziskave, subjektivnosti raziskave in predloge za izboljšavo raziskave.

Veljavna kvalitativna analiza temelji na pristnih izjavah, pripovedih in nepristranskih opazovanjih (Mesec, 1998). Kot navaja Petek (2014), morajo biti za zagotavljanje veljavnosti raziskave podatki verodostojni, kar smo zagotovili z natančnim prepisom avdio posnetka. Veljavna analiza in interpretacija imata oporo v podatkih iz gradiva (Mesec 1998). Petek (2014) ugotavlja, da kakovost kažejo tudi citati, ki podkrepijo predstavitev analitskega procesa, saj pokažejo, kakšni so originalni podatki. V raziskavi smo natančno opisali postopke zbiranja in analize podatkov, dokumentirali pridobljene informacije ter uporabili citate intervjuvancev v analizi oz. interpretaciji rezultatov. Raziskava je tem bolj veljavna, v čim večji meri uspe zbrati dovolj prepričljivih podatkov, ki utemeljujejo sklep o vzročni zvezi (Mesec 19898). Tekom intervjujev so se ponavljale informacije, kar pomeni, da smo do neke mere dosegli nasičenost podatkov in z nadaljnjo analizo ne bi dobili novih rezultatov. Zanesljivost odgovarja na vprašanje, ali bodo drugi raziskovalci v drugih okoljih uporabili podobne metode in prišli do podobnih ugotovitev (Tratnik, 2002). V splošnem velja, da je raziskava tem bolj zanesljiva, čim bolj podobne rezultate dobimo pri njenih ponovitvah (Mesec, 1998). Zanesljivost smo ugotavljali z upoštevanjem predpisane metodologije.

Mesec (1998) navaja, da se raziskava ne konča, ko je napisano poročilo, ampak zajema še fazo sporočanja ugotovitev raziskovancem, ki potrdijo svoje strinjanje, da gre za verodostojne podatke in ugotovitve, ki odražajo resnične poglede različnih skupin sodelujočih v raziskavi. Pri pisanju nalge smo upoštevali resničnost izjav in pogledov intervjuvanih župnikov. Vsem župnikom smo povedali, da jim bomo posredovali izsledke raziskave, ko bo naloga formalno zaključena, s čimer so se strinjali in podprli pričujoče delo.

Kordeš in Smrdu (2015) poudarjata, da je prvo načelo kvalitativne metodologije, naj raziskovalec prisluhne ljudem, ki jih raziskuje. Naj ne raziskuje samo, kar zanima njega, ampak kar je pomembno z vidika raziskovanih. Raziskovalec naj bi od znotraj zajel podatke o zaznavah akterjev, in sicer s pozornostjo, empatičnim razumevanjem, tako, da odstrani vse predsodke o raziskovanih področjih. Znanstvena objektivnost je odprtost za raznolike podatke o stvarnosti, tako za tiste, ki so v skladu z našimi vnaprejšnjimi pričakovanji in teorijami kot one, ki z njimi niso v skladu (Mesec, 1998). Pri tem je raziskovalec glavni merilni inštrument (Kordeš in Smrdu, 2015). Raziskovalka si je s študijem zakonske in družinske terapije Na teološki fakulteti ter večletnim psihoterapevtskim delom s klienti pridobila ustrezno znanje in izkušnje za zaznavanje doživljanja ljudi. Izkušnje na področju samostojnih in supervizantskih evalvacij miselnega, čustvenega in vedenjskega procesa ji dajejo verodostojnost in zanesljivost pri izvedbi intervjujev in interpretaciji podatkov. Poleg tega je raziskovalka z diferencialnimi izpiti na Teološki fakulteti pridobila tudi strokovno znanje na področju krščanske religije, ki ji daje širino in razumevanje problematike v religioznem okvirju.

Mesec (1998) navaja, da se pri kvalitativnem raziskovanju raziskovalec zaveda, da se ne more izključiti iz dogajanja, ki ga proučuje, in da vpliva na dogajanje, ki ga opisuje. Raziskovani se odzivajo na njegovo navzočnost, na njegove postopke in samo raziskovalno situacijo. Poleg tega tudi sam doživlja dogajanje, ki ga opazuje ali proučuje. Raziskovalec sam kot oseba deluje kakor občutljiv raziskovalni inštrument, ki na osnovi svojih čustvenih ali miselnih odzivov odkriva nova spoznanja o proučevanem predmetu. Ker je raziskovalec del konteksta in ne iz njega izločen, mora upoštevati tudi to svoje sodelovanje in svoj odnos do pojavov (Mesec 1998). V naši nalogi smo se pri raziskovanju čustvene komponente odnosa ter odnosa do naravovarstvenikov osredotočili na neposredno doživljanje in zaznavanje odzivov tekom pogovora.

Kombinacija pristopov, metod in tehnik ter vzorcev, t.i. triangulacija, zmanjšuje pristranski vpliv na raziskavo (Mesec, 1989). Raziskavo bi lahko dopolnili z uporabo kvantitativne metode zbiranja podatkov npr. z anketo in primerjali dobljene izsledke z izsledki kvantitativne metode, uporabljene v tej nalogi. Za objektivnejše podatke bi lahko uporabili tudi triangulacijo raziskovalcev, kjer več raziskovalcev neodvisno zbira podatke o istem pojavu in primerja rezultate, vendar zaradi narave naloge, to ni bilo izvedljivo. Za raziskovanje čustvene komponente odnosa bi bila primerna metoda opazovanja z udeležbo raziskovalca. Z metodo opazovanja opazujemo ljudi, njihovo vedenje, medsebojno interakcijo, odnose, neverbalno komunikacijo in stališča (Kordeš in Smrdu, 2015). Zbiranje podatkov bi lahko nadgradili s snemanjem video posnetka. Na ta način bi lahko zajeli celoten spekter odzivov, tako verbalnih, čustvenih kot telesnih. Za celovitejšo obravnavo problematike varstva zatočišč netopirjev v cerkvah bi bilo pri nadaljnjem delu nujno poleg upraviteljev cerkva v raziskavo vključiti tudi ostale deležnike npr. ključarje, višje predstavnike škofije oz. nadškofije in vernike na eni strani ter predstavnike MOP, ZRSVN, SDPVN, ZVKDS na drugi strani. Za soočenje mnenj bi bila najbolj uporabna

kvalitativna metoda fokusnih skupin, saj sodelujoči v fokusni skupini lahko komunicirajo med seboj, izmenjujejo lastna stališča, poglede, izkušnje in spoznanja (Poplas-Susič, 2014).

Mesec (1998) ugotavlja, da je morda najbolj pomembna značilnost kvalitativne raziskave to, da se raziskovalec ne odpove teoretiziranju, naj bo še tako nezanesljivo, in se ne prepusti zgolj metodološko mehničnemu ugotavljanju stoodstotno preverjenih dejstev. Pogosto dobljene teorije veljajo v skromnejšem obsegu in se ne trudijo doseči splošne veljavnosti kot »velike« teorije. Tudi naša utemeljena teorija odnosa upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev na Slovenskem je teoretični konstrukt, ki sloni na paradigmatškem modelu. Kot taka je umeščena v specifično okolje in duh časa, v katerem je teorija nastala.

6 SKLEPI

Sklepov, ki izhajajo iz intervjujev z župniki, ne posplošujemo na celotno populacijo upraviteljev cerkva, temveč nam služijo za prepoznavanje raznovrstnega dojemanja obravnavanega problema varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

Odnos upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem je kompleksen in temelji na tridimenzionalnem razmerju med upravitelji cerkva, netopirji in sakralno arhitekturo. Kompleksnost odnosa je na eni strani razvidna iz paradigmatkega modela, ki je rezultat empirične raziskave, ter na drugi strani iz obsežnega interdisciplinarnega pristopa k problematiki, ki zajema tako družboslovne kot naravoslovne vede, kot so biologija, filozofija, teologija, pravo, sociologija psihologija in arhitektura.

Zavračanje mitov in vraž o netopirjih ter boljše poznavanje biologije netopirjev prispeva k izboljšanju odnosa in vedenja upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

Poznavanje specifike sakralne arhitekture, ki omogoča naselitvene pogoje netopirjev, še ne zagotavlja izboljšane vedenja upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev. Poznavanje arhitekturnih značilnosti prispeva k boljšemu poznavanju pomembnosti cerkva pri varstvu zatočišč netopirjev in izboljšanju odnosa do netopirjev, vendar ne prispeva k priznavanju arhitekturnih značilnosti kot ugodnih pogojev za vzpostavitev zatočišč netopirjev. Ugotovitev se navezuje na upravitelje cerkva, ki poznajo arhitekturne posebnosti zatočišč netopirjev v cerkvah, vendar trdijo, da je razpoložljivost zatočišč izven cerkva zadostna, kar se lahko odraža v odklonilnem vedenju do zatočišč netopirjev v cerkvah.

Upravitelji cerkva ne dajejo večje pomembnosti pravnemu varstvu netopirjev in njihovim zatočiščem. Poznavanje pravnega statusa netopirjev nima znatnega doprinosa na izboljšanje odnosa upraviteljev cerkva do netopirjev. Poznavanje pravnih določil pa prispeva k izboljšanju vedenja upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

Upravitelji cerkva različno dojemajo dejansko škodo, povzročeno zaradi prisotnosti netopirjev in njihovega gvana na cerkvenem podstrešju. Menijo, da na cerkvenih zgradbah bolj kot netopirji povzročajo škodo golobi. V povezavi s škodo upravitelji cerkva tudi različno dojemajo potrebnost in izvedljivost ohranitvenih ukrepov. Upravitelji cerkva ohranitvene ukrepe za preprečevanje škode na cerkvenih zgradbah smatrajo kot smiselne in učinkovite. Poznavanje ohranitvenih ukrepov neposredno prispeva k zmanjševanju škode na cerkvenih zgradbah, vendar pa bistveno ne prispeva na izboljšanje odnosa in vedenje upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvi. Poznavanje ohranitvenih ukrepov le skupaj z možnostjo njihove stalne izvedbe, ki jo upravitelji cerkva vidijo v zagotovljenih človeških in finančnih virih, prispeva k strpnejšemu vedenju do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

Upravitelji cerkva imajo različen odnos do netopirjev glede na razsežnosti odnosa do živali po Kellertu (1984a, 1984b, 1993). Estetska razsežnost odnosa upraviteljev cerkva do netopirjev nima znatnega prispevka k izboljšanju vedenja do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah, nevtralistična razsežnost odnosa pa se kaže v strpnejšem vedenju upraviteljev cerkva. Znanstvena, ekologijska, moralistična in uporabna razsežnost odnosa prispevajo k bolj skrbnemu vedenju upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Negativen prispevek k vedenju do varstva zatočišč netopirjev smo prepoznali v gospodovalni razsežnosti odnosa, ki krepi miselnost superiornosti človeka nad ostalimi živimi bitji. Negativistična razsežnost odnosa upraviteljev cerkva ni bila vezana na strah ali gnus do netopirjev, temveč na odpor do netopirjev zaradi nečistoče in povzročanja škode na cerkveni stavbi.

Religiozni okvir ima posreden vpliv na odnos in vedenje upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev. Krščanska miselnost vpliva na oblikovanje gospodovalne, moralistične in ekologijske razsežnosti odnosa upraviteljev cerkva do živali. Prav tako je religiozni okvir v tesni povezavi z zavračanjem mitov in vraževerja o netopirjih.

V pogovoru z upravitelji cerkva smo zaznali strah glede poškodovanja cerkvenega inventarja in jezo zaradi neurejene pomoči s strani države, kar lahko vodi do preganjanja netopirjev v cerkvah oz. uničenja ali okrnjenja zatočišč netopirjev.

Pretekla ravnanja prispevajo k izboljšanju vedenja upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvenih zgradbah v prihodnje. Izhajajoč iz spoznanja upraviteljev cerkva, da so bila njihova pretekla ravnanja v odnosu do varstva zatočišč netopirjev neustrezna, se ravnanje upraviteljev cerkva v prihodnje lahko spremeni.

Izkušnje upraviteljev cerkva lahko pozitivno ali negativno prispevajo k vedenju do varstva zatočišč netopirjev. Izkušnje glede prehajanja netopirjev v spodnje dele cerkve so redke, a lahko privedejo do odklonilnega vedenja. Doprinos pozitivnih izkušenj vpliva na boljši odnos upraviteljev cerkva do netopirjev in izboljšano vedenje do varstva zatočišč netopirjev. Izkušnje upraviteljev cerkva z naravovarstveniki so bile različne glede na preventivni ali kurativni pristop k varstvu zatočišč netopirjev. Preventivna ozaveščenost ima večji prispevek k izboljšanju odnosa in vedenja do varstva zatočišč netopirjev.

K učinkovitejšemu varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah znatno prispeva izboljšan odnos in komunikacija med predstavniki ZRSVN in upravitelji cerkva, zagotavljanje človeških in finančnih virov pri izvedbi ohranitvenih ukrepov, vključevanje upraviteljev cerkva v postopek popisa ter večja ozaveščenost upraviteljev cerkva, ki prispeva k izboljšanju znanja, odnosa in vedenja do netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

7 POVZETEK (SUMMARY)

7.1 POVZETEK

Populacije različnih vrst netopirjev v mnogih državah po svetu upadajo zaradi ravnanja ljudi, ki slabšajo stanje ohranjenosti njihovih habitatov. V Sloveniji je zaznati porast uničenih ali okrnjenih zatočišč netopirjev v cerkvah, ki so ključni habitat za oblikovanje porodniških kolonij nekaterih vrst netopirjev. Do nezadovoljstva s prisotnostjo netopirjev v cerkvah pogosto prihaja zaradi kopičenja iztrebkov in posledično neprijetnega vonja. Netopirji so pogosto označeni kot nadloga, škodljivci in prenašalci bolezni, zaradi česar jih ljudje preganjajo. Čeprav so netopirji in njihovi habitatni varovani z nacionalno in mednarodno zakonodajo in obstajajo relativno tehnično in cenovno nezahtevni ukrepi preventivne zaščite cerkvene stavbe pred gvanom, pa je stanje ohranjenosti habitata za vse vrste netopirjev, ki imajo zatočišča v cerkvah v Sloveniji, neugodno.

Upravitelji cerkva so eden izmed najpomembnejših deležnikov pri ohranjanju porodniških kolonij netopirjev in zagotavljanju ugodnega stanja njihovih zatočišč v cerkvah. V nalogi smo ugotavljali, kako na varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah gledajo upravitelji cerkva in kaj bi po njihovem mnenju prispevalo k izboljšanju varstva. Osvetlili smo vzroke za ravnanje izbranih upraviteljev cerkva, ki so dopustili uničenje ali okrnitev zatočišč netopirjev v cerkvah, in vzroke, zakaj pri nekaterih upraviteljih cerkva do tega ni prišlo. Opredeljeno problemsko področje zajema proučevanje odnosa med človekom, živaljo in arhitekturo. Glede na cilje naloge smo odnos človek - žival - arhitektura zožili na odnos upravitelji cerkva - netopirji - cerkve (sakralna arhitektura) ter ga postavili v slovenski kontekst. Pri tem smo v središče postavili cerkve Katoliške Cerkve. Poglede upraviteljev cerkva na netopirje in varstvo zatočišč netopirjev v sakralni stavbi smo raziskali na kognitivni, afektivni in vedenjski ravni. Ugotavljali smo, kako znanje, odnos, vedenje in izkušnje upraviteljev cerkva z netopirji in z varstvom netopirjev prispevajo k izboljšanju varstva zatočišč netopirjev v cerkvah.

V teoretičnih izhodiščih smo opredelili družboslovne vidike varstva netopirjev. Opisali smo komponente odnosa in tipologijo odnosa do živali, kot jo je razdelal Kellert (1998a, 1984b, 1993) ter pomen znanja in izkušenj za odnos in vedenje do netopirjev. Pri oblikovanju odnosa do varstva netopirjev smo upoštevali družbene spremembe odnosa do živali in vpetost posameznika v krščanski okvir in hierarhijo Katoliške Cerkve. Opisali smo pomen stavb za netopirje in lastnosti zatočišč netopirjev v stavbah, še podrobneje pa smo opisali pomen arhitekturnih lastnosti cerkva za netopirje. Poznavanje dejavnikov ogroženosti živalskih vrst je ključno pri načrtovanju ustreznega varstva. Zaznavanje škode je najpogostejši vzrok preganjanja netopirjev iz cerkva, zato smo pregledali ohranitvene ukrepe za varstvo zatočišč netopirjev, ki lahko omilijo morebitno škodo v stavbi. Pri varstvu netopirjev smo dali poudarek na pravno varstvo, finančne spodbude in pomen komuniciranja z deležniki.

V empiričnem delu smo izvedli kvalitativno raziskavo, ki se je konkretno nanašala na župnike, ki upravljajo s cerkvami, kjer so evidentirana zatočišča netopirjev. Uporabili smo metodo polstrukturiranega intervjuja. Kot kriterij izbora v skupino župnikov smo določili stanje ohranjenosti zatočišč netopirjev v cerkvah, ki jo trenutno upravljajo župniki. Opredelili smo »naklonjene« in »odklonilne« župnike. Skupno smo izpeljali 21 intervjujev. V postopku kvalitativne analize smo sledili šestim korakom, kot jih opisuje Mesec (1998). Pri interpretaciji podatkov smo sledili utemeljeni teoriji (Glaser in Strauss 1967, Corbin in Strauss 1990). Utemeljeno teorijo o odnosu upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah smo naslonili na štiri temeljne vsebinske sklope: znanje župnikov o netopirjih in zatočiščih netopirjev, odnos župnikov do netopirjev, vedenje in izkušnje župnikov do netopirjev in na izboljšanje varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. V paradigmatškem modelu smo prikazali razlike med naklonjenimi in odklonilnimi župniki.

Poznavanje biologije netopirjev ter zavračanje mitov in vraž o netopirjih prispeva k izboljšanju odnosa in vedenja župnikov do netopirjev. Poznavanje ohranitvenih ukrepov le skupaj z možnostjo njihove stalne izvedbe, ki jo odklonilni župniki vidijo v zagotovljenih človeških in finančnih virih, prispeva k strpnejšemu vedenju do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Poznavanje pravnega statusa netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvah nima znatnega doprinosa na izboljšanje odnosa, a prispeva k izboljšanju vedenja odklonilnih župnikov do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. Poznavanje arhitekturnih značilnosti sakralnih stavb, ki omogočajo ugodne pogoje za vzpostavitev zatočišča netopirjev, prispeva k razumevanju pomena cerkva za varstvo netopirjev in njihovih zatočišč, a še ne zagotavlja izboljšane vedenja župnikov do varstva zatočišč netopirjev. Poznavanje odnosa do netopirjev glede na tipologijo odnosa do živali po Kellertu (1984a, 1984b, 1993) prispeva k izboljšanju vedenja do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah. K odnosu župnikov do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah znatno prispeva njihovo zaznavanje obsega povzročene škode na cerkvenih stavbah, kar se odraža tudi v vedenju. Pretekla ravnanja in izkušnje z netopirji in njihovim varstvom vplivajo na vedenje v prihodnje. Izhajajoč iz spoznanja župnikov, da so bila njihova pretekla ravnanja v odnosu do varstva zatočišč netopirjev neustrezna, bi se ravnanje župnikov v prihodnje lahko spremenilo. Izkušnje z naravovarstveniki so potrdile, da ima preventivni pristop večji prispevek k izboljšanju odnosa in vedenja do varstva zatočišč netopirjev.

Boljše poznavanje odnosa upravitelji cerkva - netopirji - sakralna arhitektura prispeva k oblikovanju učinkovitejših pristopov k varstvu zatočišč netopirjev v cerkvah. Ob upoštevanju pravnih določil in finančnih spodbud je ozaveščanje ključno pri krepitevi boljšega znanja, odnosa in vedenja upraviteljev cerkva do netopirjev in varstva njihovih zatočišč v cerkvah. Vključevanje strokovne institucije v postopek obnove cerkva ter posvetovanje s strokovnjaki glede primerne vzdrževanja cerkvene stavbe lahko vodi do preprečevanja slabšanja stanja zatočišč netopirjev v cerkvah.

7.2 SUMMARY

The population of different species of bats in many countries is declining due to human activity, which worsens the state of conservation of their habitats. Slovenia is seeing a rise in the number of destroyed or damaged bat roosts in churches, which are key habitats for the development of maternity colonies of some species of bats. The most frequent complaints about the presence of bats in churches are the piling of excrements and the accompanying unpleasant smell. Bats are frequently labelled as a disease ridden pest, which is why people persecute them. Even though bats and their habitats are protected by national and international legislation and that the churches can use relatively simple technical and cheap guano prevention methods to protect sacral buildings, the state of habitat preservation for all species of bats that roost in Slovene churches is poor.

Church managers are one of the most important factors when keeping maternity colonies of bats and ensuring the favourable state of their roosts in churches. In the thesis we explored the attitude of church managers towards bat roost protection in churches and what would, in their opinion, improve the protection. We highlighted the reasons for the behaviour of a selected number of church managers who enabled the destruction or damage of bat roosts in churches and the reasons why in some cases the managers acted differently. The selected problem area contains the analysis of the relationship triangle human, animal and architecture. Regarding the goals of the thesis we narrowed them down to the relationship between humans, bats and churches (sacral architecture) and put it in Slovene context. The focus was aimed at the Roman Catholic churches. The views of church managers on the bats and the protection of bat roosts in sacral buildings were explored on the cognitive, affective and behavioural level. We explored how knowledge, relationship, behaviour and experience of church managers with bats and their protection add to the improvement of bat roost protection in churches.

In the theoretical part we defined the social aspects of bat protection. We described the relationship components and the typology of the relationship with an animal as suggested by Kellert (1998a, 1984b, 1993) and the significance of the knowledge and experience for the relationship and behaviour towards bats. When forming the attitude to bat protection we considered the social shifts in the relationship with animals and the position of an individual in the christian framework and the hierarchy of the Roman Catholic church. We described the importance of buildings for bats and the characteristics of bat roosts in buildings, as well as the importance of architectural characteristics of churches for bats in greater detail. Keeping in mind the factors for animal species endangerment is key to planning suitable protection. Damage detection is the most frequent reason for the persecution of bats living in churches, which is why we examined the conservation methods to protect bat roosts that can alleviate the possible damage of the building. For the protection of bats we put emphasis on legal protection, financial aid and the importance of communication with the stakeholders.

In the empirical part we conducted a qualitative study focused on the priests who manage churches documented as bat roosts. We used the method of a semi-structured interview. The criterion for the selection of priests was the state of bat roost preservation in churches currently managed by the priests. We defined »favourable« and »unfavourable« priests. A total of 21 interviews were conducted. The process of qualitative analysis followed the six steps as described by Mesec (1998). The interpretation of the data followed the established theory (Glaser in Strauss 1967, Corbin in Strauss 1990). The grounded theory on the attitude of church managers towards bat roosts in churches was based on four basic content groups: the priests' knowledge of bats and bat roosts, the priests' attitude towards bats, the priests' behaviour and experience with bats and the improvement of the protection of bat roosts in churches. The paradigm model shows the differences between favourable and unfavourable priests.

Knowing the biology of bats and the dissipation of myths and superstitions about bats contributes to the improvement of the attitude and behaviour of priests toward bats. Knowledge of conservation measures only in conjunction with the possibility of their continuing performance as seen by the unfavourable priests in guaranteed human and financial resources contributes to a more tolerant behaviour towards bat roosts in churches. Knowing the legal status of bats and their roosts in churches does not seem to bring significant improvement to the attitude, but does contribute to the improvement of the behaviour of the unfavourable priests toward bat roosts in churches. Knowing the architectural characteristics of sacral buildings that enable favourable conditions for the bats to roost contributes to the understanding of the importance of churches in the protection of bats and their roosts, but does not yet contribute much to the improvement of the priests' behaviour towards bat roost protection. Knowing the attitude towards bats, according to the typology of attitude towards animals as stated by Kellert (1984a, 1984b, 1993) contributes to the improvement of attitude towards the protection of bat roosts in churches. The priests' knowledge of the scope of damage on sacral buildings contributes to their attitude towards the protection of bat roosts in churches, which also shows in their behaviour. Past actions and experience with bats and their protection affect the subsequent behaviour. Considering the realisation of priests that their past actions regarding bat roost protection were unsuitable, their future actions may change. The experience with nature protectionists has confirmed that the preventive approach has a huge impact on the improvement of the attitude and behaviour of bat roost protection. The better understanding of the relationship between church managers, bats and sacral architecture contributes to the development of more efficient approaches to the protection of bat roosts in churches. Besides following legislation and financial aid, raising awareness is a key to improving the knowledge, attitude and behaviour of church managers towards bats and the protection of their roosts in churches. Including a professional institution in the process of church renovation and consulting with professionals regarding the appropriate conservation of sacral buildings can lead to the prevention of the worsening state of bat roosts in churches.

8 VIRI

- Adam F., Hlebec V., Kavčič M., Lamut U., Mrzel M., Podmenik D., Susič T. P., Pavlič D. R., Švab I. 2012. Kvalitativno raziskovanje v interdisciplinarni perspektivi. Ljubljana, Inštitut za razvojne in strateške analize: 194 str.
- Agosta S. J. 2002. Habitat use, diet and roost selection by the big brown bat (*Eptesicus fuscus*) in North America: a case for conserving an abundant species. *Mammal Review*, 32, 2: 179-198
- Ajzen I. 1991. The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Process*, 50, 2: 179-211
- Ajzen I., Fishbein M. 1980. Understanding attitudes and predicting social behavior. Englewood Cliffs, Prentice Hall: 278 str.
- Anko B. 2011. Perspektive razvoja naše naravovarstvene vzgoje in izobraževanja. *Varstvo narave*, 25: 5-19
- Anko B. 2013. Pojem trajnosti in razvoj ideje. V: Znamenja trajnosti. Bogataj N. (ur.). Ljubljana, Andragoški center Slovenije: 17-18
- Barnes P. 2013. Battitude: An assessment of human attitude and behavior towards the critically endangered *Pteropus rodricensis*: Master of Science. London, Imperial College: 94 str.
- Bath A. J. 1998. The role of human dimensions in wildlife resource research in wildlife management. *Ursus*, 10: 349-355
- Bats in Churches and how you can help them. 2012. London, Bat Conservation Trust: 8 str. http://www.bats.org.uk/pages/bats_and_churches.html (5. november 2015)
- Bats in Churches: a management guide. 2011. London, Natural England: 11 str. <http://www.rochester.anglican.org/content/pages/documents/1428485825.pdf> (28. oktober 2014)
- Berger P. L., Luckmann T. 1988. Družbena konstrukcija realnosti. Ljubljana, Cankarjeva založba v Ljubljani: 212 str.
- Berkova H., Pokorny M., Zukal J. 2014. Selection of buildings as a maternity roosts by greater mouse-eared bats (*Myotis myotis*). *Journal of Mammalogy*, 95, 5: 1011-1017
- Blackmore E., Underhill R., McQuilkin J., Leach R. 2013a. Common cause for nature: finding values and frames in the conservation sector. Machynlleth, Public Interest Research Centre: 176 str.
- Blackmore E., Underhill R., McQuilkin J., Leach R., Holmes T. 2013b. Common cause for nature: a practical guide to values and frames in conservation. Machynlleth, Public Interest Research Centre: 111 str.

- Bookchin M. 1990. Remaking society: pathways to a green future. Boston, South End Press: 222 str.
- Brajer C., Kranjec M. 2014. Vloga netopirjev pri varovanju kulturne dediščine. Ljubljana, Nedeljski dnevnik (12. november 2014)
<https://www.dnevnik.si/1042687521> (18. oktober 2015)
- Browne - Nuñez C., Jonker S. A. 2008. Attitudes toward wildlife and conservation across Africa: a review of survey research. *Human Dimensions of Wildlife*, 13, 1: 47-70
- Cavalieri P. 2006. Živalsko vprašanje. Za razširjeno teorijo človekovih pravic. Ljubljana, Krtina: 236 str.
- Chan A. A. Y. - H. 2012. Anthropomorphism as a conservation tool. *Biodiversity and Conservation*, 21, 7: 1889-1892
- Clayton S., Litchfield C., Geller E. S. 2013. Psychological science, conservation, and environmental sustainability. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 11, 7: 377-382
- Cleveland C. J., Betke M., Federico P., Frank J. D., Hallam T. G., Horn J., Lopez J. D., McCracken G. F., Medellín R. A., Moreno - Valdez A., Sansone C. G., Westbrook J. K., Kunz T. H. 2006. Economic value of the pest control service provided by Brazilian free-tailed bats in south-central Texas. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 4, 5: 238-243
- Corbin J., Strauss. A. 1990. Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*, 13, 1: 3-21
- Czech B., Krausman P. R., Borkhataria R. 1998. Social construction, political power and the allocation of benefits to endangered species. *Conservation Biology*, 12, 5: 1103-1112
- Damjan J., Možina S. 1999. Obnašanje potrošnikov. Ljubljana, Ekonomska fakulteta: 248 str.
- Debevec L. 2005. Vizija in praksa v prenovi sakralne arhitekture. *AR - arhitektura, raziskave*, 2: 32-37
- Decker D. J., Chase L. C. 1997. Human dimensions of living with wildlife: a management challenge for 21st century. *Wildlife Society Bulletin*, 25, 4: 788-795
- Decker D. J., Lipscomb. 1991. Toward an organizational philosophy about integrating biological and human dimensions in management. *Human Dimensions Perspectives*, 1: 1-3
- Decker D. J., Riley S. J., Siemer W. F. 2012. *Human Dimensions of Wildlife Management*. Baltimore, The John Hopkins University Press: 286 str.

- Decker S. E., Bath A. J. 2010. Public versus expert opinions regarding public involvement processes used in resource and wildlife management. *Conservation Letters*, 3, 6: 425-434
- Dickman A. J. 2010. Complexities of conflict: the importance of considering social factors for effectively resolving human - wildlife conflict. *Animal Conservation*, 13, 5: 458-455
- Dietz C., von Helversen O., Nill D. 2009. *Bats of Britain, Europe and Northwest Africa*. London, A & C Black Publishers: 400 str.
- Divjak A. 2013. *Sakralne stavbe v slovenski kulturni zgodovini: diplomsko delo*. (Filozofska fakulteta). Maribor, samozal.: 168 str.
- Eagly A. H. 1992. Uneven progress: social psychology and the study of attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 5: 693-710
- Eagly A. H., Chaiken S. 1993. *The psychology of attitudes*. Fort Worth, Harcourt Brace Jovanovich: 794 str.
- Ehrlich P., Kennedy D. 2005. Millennium assessment of human behaviour. *Science*, 309: 562-563
- Ellen R. 1996. Introduction. V: *Redefining Nature: Ecology, Culture and Domestication*. Ellen R., Fukui K. (ur.). Oxford, Washington, Bloomsbury Academic: 1-34
- Entwistle A. C., Racey P. A., Speakman J. R. 1997. Roost selection by the brown long-eared bat *Plecotus auritus*. *Journal of applied ecology*, 34, 2: 399-408
- EUROBATS Guidelines for the protection of overground roosts, with particular reference to roosts in buildings of cultural heritage importance. Resolution No. 5.7. 2006. Ljubljana, 5th Session of the Meeting of Parties: 2 str.
- Fazio R. H., Zanna M. O. 1981. Direct experience and attitude-behaviour consistency. *Advances in Experimental Social Psychology*, 14: 161-202
- Ferry L. 1998. *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Ljubljana, Krtina: 194 str.
- Frančišek papež. 2015. *Hvaljen, moj Gospod. Laudato si'*. Ljubljana, Družina: 168 str.
- Frankl V. E. 2006. *Človek pred vprašanjem o smislu: izbor iz zbranega dela*. Ljubljana, Pasadena: 242 str.
- Geiser F., Drury R. L. 2003. Radiant heat affects thermoregulation and energy expenditure during rewarming from torpor. *Journal of Comparative Physiology*, 173, 1: 55-60
- Geisler J. 1963. The ecology of lesser horseshoe bat (*Rhinolophus hipposideros* Bechstein, 1800) in Czechoslovakia II: ecological demands, problem of synanthropy. *Vestník československe společnosti zoologické, Acta societatis zoologicae Bohemoslovenicae*, 27, 4: 322-327

- Gigliotti L. M, Decker D. J. 1992. Human dimensions in wildlife management education: Pre-service opportunities and in-service needs. *Wildlife Society Bulletin*, 20, 1: 8-14
- Glaser B. G., Strauss A. L. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York, Aldine Publishing Company: 271 str.
- Gomez-Granell C., Cervera-March S. 1993. Development of conceptual knowledge and attitude about energy and the environment. *International Journal of Science Education*, 15, 5: 553-565
- Goršak B. 2009. *Biblična etika varstva narave kot preraščanje nasprotij med antropocentrizmom in ekocentrizmom: doktorska disertacija*. (Biotehniška fakulteta). Ljubljana, samozal.: 299 str.
- Groves J. 2013. Bizarre EU ruling that's threatening our churches: Directive giving protection to bats could see dozens of religious buildings closed because of damage animals cause. London, Daily Mail (26. junij 2013).
<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2348642/Churches-closed-EU-directive-bats.html> (18. oktober 2015)
- Guest G., Brunce A., Johnson L. 2006. How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18, 1: 59-82
- Harbusch C., Racey P. A. 2006. The sessile serotine: the influence of roost temperature on philopatry and reproduction phenology of *Eptesicus serotinus* (Schreber, 1774). *Acta Chiropterologica*, 8, 1: 213-229
- Hardman A. 2014. Simply Batty: Bats are invading and ruining some of our oldest churches but thanks to eco zealots and - you guessed it - the EU, there's nothing anyone can do but pray that they fly away. London, Daily Mail (9. julij 2014).
<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2686807/Simply-Batty-Bats-invading-ruining-oldest-churches-But-thanks-eco-zealots-guessed-EU-theres-pray-fly-away.html> (18. oktober 2015)
- Hendee J. C., Schoenfeld C. 1973. Human dimensions in wildlife programs. V: *Transactions of the 38. Washington, North American Wildlife and Natural Resources Conference*: 182 str.
- Herzog K. 2013. *Poletna zatočišča malega podkovnjaka (Rhinolophus hipposideros) v objektih kulturne dediščine v osrednji Sloveniji: diplomsko delo*. (Biotehniška fakulteta). Ljubljana, samozal.: 94 str.
- Hlad B. 2004. *Natura 2000: Ohranjanje netopirjev: poročilo o delavnici Komuniciranje v podporo projektu Natura 2000*. Ljubljana, Agencija RS za okolje: 61 str.
- Hlad B., Kline M. 2004. *Končno poročilo o izvajanju Komunikacijske strategije*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 33 str.
- Hogg M. A., Vaughan G. M. 2008. *Social Psychology*. Harlow, Pearson: 784 str.

- Homer P. M., Kahle L. R. 1988. A structural equation test of the value-attitude-behavior hierarchy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 4: 638-646
- Hostnik P., Rihtarič D., Presetnik P., Podgorelec M., Pavlinič S. M., Toplak I. 2010. Ugotavljanje lisavirusov pri netopirjih v Sloveniji. *Zdravniški vestnik*, 79, 3: 265-271
- Howard J. 2009. Bats and historic buildings. The importance of making informed decisions. *Journal of Architectural Conservation*, 15, 3: 81-100
- Howard J., Richardson P. 2009. *Bats in Traditional Buildings*. United Kingdom, English Heritage, The National Trust and Natural England: 78 str.
- Humphrey S. R., Cope J. B. 1976. Population ecology of the little brown bat *Myotis lucifugus*, in Indiana and north-central Kentucky. Oklahoma, The American Society of Mammalogists: 104 str.
- Hutson A. M. 1995. Conservation of bats in the management of ancient monuments. V: *Managing ancient monuments: An integrated approach*. Berry A. Q., Brown I. W. (ur.). Clwyd, Clwyd Country Council: 71-78
- Hutson A. M., Mickleburgh S. P., Racey P. A. 2001. *Microchiropteran bats. Global status survey and conservation action plan*. Gland, Cambridge, IUCN: 258 str.
- Isbister G. K. 2002. Data collection in clinical toxicology: debunking myths and developing diagnostic algorithms. *Journal of Toxicology-Clinical Toxicology*, 40, 3: 231-237
- Jazbec K. 2006. Delovanje društva v letu 2006. Glej, netopir!, 3, 1: 8-12
- Jenkins E. V., Laine T., Morgan S. E., Cole K. R., Speakman J. R. 1998. Roost selection in the pipistrelle bat, *Pipistrellus pipistrellus* (Chiroptera: Vespertilionidae), in northeast Scotland. *Animal behaviour*, 56, 4: 909-917
- Jones D. M. 2009. *The School of Compassion. A Roman Catholic Theology of Animals*. UK, Gracewing Publishing: 328 str.
- Jung C. 2003. *Človek in njegovi simboli*. Ljubljana, Mladinska knjiga: 324 str.
- Jung K., Threlfall C. G. 2016. Urbanisation and Its Effects on Bats - A Global Meta – Analysis. V: *Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world*. Voigt C.C., Kingston T. (ur.) Cham, Springer International AG: 13-33
- Kahn P. H. Jr., Saunders C. D., Severson R. L., Myers O. E. Jr., Gill B. T. 2008. Moral and fearful affiliations with the animal world: Children's conceptions of bats. *Anthrozoös*, 21, 4: 375-386
- Kaiser F. G., Wölfling S., Fuhrer U. 1999. Environmental attitude and ecological behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 1: 1-19

- Kalton G., Vehovar V. 2001. Vzorčenje v anketah. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede: 189 str.
- Katekizem katoliške Cerkve: Kompendij. 2006. Ljubljana, Družina: 243 str.
- Kayikcioglu A., Zahn A. 2004. High temperatures and the use of satellite roosts in *Rhinolophus hipposideros*. *Mammalian Biology*, 69, 5: 337-341
- Kellert S. R. 1984a. American attitudes toward and knowledge of animals: An update. V: *Advances in animal welfare science*. Fox M.W., Mickley L.D. (ur.). Washington DC, The Humane Society of the United States: 177-213
- Kellert S. R. 1984b. Attitudes toward animals: Age-related development among children. V: *Advances in animal welfare science*. Fox M.W., Mickley L.D. (ur.). Washington DC, The Humane Society of the United States: 43-60
- Kellert S. R. 1993. The biological basis for human values of nature. V: *The Biophilia Hypothesis*. Kellert S. R, Wilson E.O (ur.). Washington DC, Island Press: 42-69
- Kellert S. R. 1996. *The Value of Life: Biological Diversity and Human Society*. Washington DC, Island Press: 282 str.
- Kempton W., Boster J., Hartley J. 1995. *Environmental values and American culture*. Cambridge, MIT Press: 334 str.
- Kerth G., Perony N., Schweitzer F. 2011. Bats are able to maintain long-term social relationships despite the high fission-fusion dynamics of groups. *The Royal Society Publishing* (9. februar 2011).
<http://rspb.royalsocietypublishing.org/content/early/2011/02/03/rspb.2010.2718> (15. oktober 2015)
- Kingston T. 2016. Cute, Creepy, or Crispy - How Values, Attitudes, and Norms Shape Human Behavior Toward Bats. V: *Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world*. Voigt C.C., Kingston T. (ur.). Cham, Springer International AG: 571-595
- Kirn A. 1992. Od antropocentrične k ekocentrični etiki ali od etike gospodarjenja nad naravo k etiki sožitja. *Raziskovalec*, 3: 6-19
- Kirn A. 2004. *Narava, družba, ekološka zavest*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede: 339 str.
- Kline M., Hlad B. 2004. Končno poročilo o izvajanju Komunikacijske strategije: priloga 10. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 36 str.
- Knight J. A. 2008. »Bats, snakes and spiders, Oh my!« How aesthetic and negativistic attitudes, and other concepts predict support for species protection. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 1: 94-103

- Knight S., Branett L. 2008. Justifying attitudes toward animal use: a qualitative study of people's views and beliefs. *A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People and Animals*, 21, 1: 31-42
- Knight S., Nunkoosing K., Vrij A., Cherryman J. 2003. Using grounded theory to examine people's attitudes toward how animals are used. *Society and Animals*, 11, 4: 307-327
- Kordeš U., Smrdu M. 2015. Osnove kvalitativnega raziskovanja. Koper, Založba Univerze na Primorskem: 84 str.
- Korenjak A. 1995. Človek in velike zveri v Avstriji in Sloveniji. Javnomnenjska raziskava o medvedu, volku in risu kot ocena možnosti varstva problematičnih živalskih vrst. Diplomaska naloga. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 74 str.
- Korenjak A., Adamič M. 1996. Odnos človeka do velikih zveri. *Gozdarski vestnik* 54, 3: 130-146
- Kos D. 2002. Načela komunikacijskega delovanja. V: Aarhuška konvencija v Sloveniji: strokovna priporočila za implementacijo Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah. Ljubljana, Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo: 135-141
- Kos D. 2010. Prostorsko urejanje med »stroko« in »piarom«. *Teorija in praksa*, 47, 2-3: 413 - 434
- Kosor N., Zidar S., Kotnik J. 2015. Projekt navadni netopirji - prav posebni sosede! Glej, netopir!, 12, 1: 9-18
- Košar T. 2011. Eni z njimi letajo, drugi z njimi delamo. *N-vestnik*, 31, 3: 3 str.
- Košir B. 1995. Novi pravilnik o službi cerkvenih ključarjev in župnijskega gospodarskega sveta kot prilagoditev območne zakonodaje Jegličevih sinod in Zakonika ljubljanske škofije sodobnim potrebam in zahtevam novega Zakonika cerkvenega prava. *Bogoslovni vestnik*, 55, 1: 3-19
- Košir B. 2013. Ustavno pravo Cerkve. 3, dopolnjena izd. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta: 304 str.
- Kotnik J., Kosor N., Zidar S. 2015. Projekt »Navadni netopirji - prav posebni sosede! Ohranimo cerkvena zatočišča navadnega netopirja«: končno poročilo. Ljubljana, Slovensko društvo za proučevanje in varstvo netopirjev: 54 str.
- Kotnik J., Zidar S., Kosor N. 2014. »To je pravi fitness!« ali čistilna akcija v Češnjevku. Glej, netopir!, 11, 1: 16-17
- Kraus S. J. 1995. Attitudes and the prediction of behavior: a meta-analysis of the empirical literature. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 1: 58-75

- Kryštufek B., Presetnik P., Šalamun A. 2003. Strokovne osnove za vzpostavljanje omrežja Natura 2000: Netopirji (Chiroptera) (Končno poročilo). Ljubljana, Prirodoslovni muzej Slovenije: 322 str.
- Kunz T. H. 1982. Roosting ecology of bats. V: Ecology of Bats. Kunz T. H. (ur.). New York, Plenum Press: 31-46
- Kunz T. H., Braun de Torrez E., Bauer D., Lobova T., Fleming T. H. 2011. Ecosystem services provided by bats. Annals of the New York Academy of Sciences, 1223: 1-38
- LaHart D. E. 1978. The influence of knowledge on young people's perceptions about wildlife. Florida, The Florida State University, College of Education: 114 str.
- Lausen C. L., Barclay R. M. R. 2006. Benefits of living in a building: Big brown bats (*Eptesicus fuscus*) in rocks versus buildings. Journal of Mammalogy, 87, 2: 362-370
- Lebinger A. 2015. Netopirji, rešitelji kulturne dediščine. Mladina 46 (13. november 2015). <http://www.mladina.si/170722/netopirji-resitelji-kulturne-dediscine/> (19. oktober 2015)
- Manfredo M. J. 2008. Who cares about wildlife? Social science concepts for exploring human-wildlife relationships and conservation issues. New York, Springer: 228 str.
- Manfredo M. J., Teel T. L. 2008. Integrating concepts: demonstration of a multilevel model for exploring the rise of mutualism value orientations in post-industrial society. V: Who cares about wildlife? Social science concepts for exploring human-wildlife relationships and conservation issues. Manfredo M. J. (ur.). New York, Springer: 191-218
- Marega M. 2010. Guidelines for Stakeholders Engagement in Preparation of Integrated Management Plans for Protected Areas. Ljubljana, Natreg project: 22 str.
- Marinko M., Skrbinšek M. A. 2011. Raziskava odnosa rejcev drobnice, lovcev in širše javnosti do volka in upravljanja z njim: končno poročilo akcije A 6. projekta LIFE + SloWolf. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za biologijo: 142 str.
- Marnell F., Presetnik P. 2010. Protection of overground roosts for bats (particularly roosts in buildings of cultural heritage importance). (EUROBATS Publication Series, No.4.) Bonn, Germany, UNEP/EUROBATS Secretariat: 57 str.
- Marolt M. N. 2014. Sodelovanje javnosti pri doseganju ciljev omrežja Natura 2000 in izvajanju Vodne direktive: magistrsko delo. (Biotehniška fakulteta). Ljubljana: 176 str.
- Masten A. 2013. Ko netopirji odganjajo slovensko blaginjo. Ljubljana, MMC RTV SLO (8. maj 2013). <http://www.rtvlo.si/gospodarstvo/ko-netopirji-odganjajo-slovensko-blaginjo/308306> (8. maj 2013)

- McKinney M. L. 2002. Urbanization, Biodiversity, and Conservation. *BioScience*, 52, 10: 883-890
- Mesec B. 1998. Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo: 470 str.
- Mildenstein T., Tanshi I., Racey P. A. 2016. Exploitation of bats for bushmeat and medicine. V: *Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world*. Voigt C.C., Kingston T. (eds.). Cham, Springer International AG: 325-363
- Millar M. G., Millar K. U. 1996. The Effects of Direct and Indirect Experience on Affective and Cognitive Responses and the Attitude-Behavior Relation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 32, 6: 561 - 579
- Mintzes, J. J., Wandersee J. H. 1998. Research in science teaching and learning: A human constructivistic view. V: *Teaching Science for Understanding*. Mintzes J. J., Wandersee J. H., Novak J. D. (ur.). Orlando, Florida, Academic Press: 60-94
- Mitchell-Jones A. J. 2004. Bat mitigation guidelines. London, English Nature: 74 str.
- Mitchell-Jones A. J., McLeish A. P. 2004. The bat workers' manual. 3rd ed. England, Joint Nature Conservation Committee: 178 str.
- Mohar A., Verovnik R., Zgmajster M., Skaberne B. B. 2014. Naravi prijaznejša razsvetljava objektov kulturne dediščine (cerkva): priporočila. Ljubljana, Društvo temno nebo Slovenije: 28 str.
- Moore N. P., Jones S., Hutson A. M, Garthwaite D. 2003. Assessing the outcome of English nature advice on bat colony management and mitigation works. (English Nature Research Reports Number, 517). London, English Nature: 59 str.
- Morgan J. M., Gramann, J. H. 1989. Predicting effectiveness of wildlife education programs: A study of students' attitudes and knowledge toward snakes. *Wildlife Society Bulletin*, 17, 4: 501-509
- Morris P. A. 1987. Changing attitudes towards British mammals. *Biological Journal of the Linnean Society*, 32, 2: 225-233
- Moussy C. 2011. Selection of old stone buildings as summer day roosts by the brown long-eared bat *Plecotus auritus*. *Acta Chiropterologica*, 13, 1: 101-111
- Mulej-Tlhaolang J. 2011. Vpliv poznavanja biologije risa (*Lynx lynx*) na stališče javnosti in lovcev na osrednjem območju razširjenosti risa v Sloveniji: diplomska naloga. (Biotehniška fakulteta). Ljubljana: 106 str.
- Mulej-Tlhaolang J. 2014. The impact of a wolf conservation project on attitudes of the public, hunters and farmers toward wolves in Slovenia: Master of Science. St. John's, Newfoundland and Labrador, Memorial University Department of Geography: 137 str.
- Musek M., Pečjak P. 2001. Psihologija. Ljubljana, Educy: 206 str.

- Nagel T. 1974. What is It Like to be a Bat? *The Philosophical Review*, 83, 4: 435-450
- Nash R. F. 1989. *The rights of nature: A history of environmental ethics*. Wisconsin, The University of Wisconsin Press: 320 str.
- Nastran M. 2015. Why does nobody ask us? Impacts on local perception of a protected area in designation, Slovenia. *Land Use Policy*, 46: 38-49
- Navodilo za ravnanje v zadevah uveljavljanja odškodninskih zahtevkov za škodo, ki so jo povzročile živali zavarovanih prosto živečih vrst. 2015. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor (5. marec 2015).
http://www.arso.gov.si/narava/%C5%BEivali/od%C5%A1kodnine/NavodiloSprememb_e_kon%C4%8Dna.pdf (10. januar 2016)
- Neubaum D. J., Wilson K. R., O'Shea T. J. 2007. Urban maternity - roost selection by big brown bats in Colorado. *Journal of Wildlife Management*, 71, 3: 728-736
- Odgovor na vprašanje Interesne skupine lokalnih interesov glede izplačila odškodnin za škodo, ki jo povzročajo zavarovane prosto živeče živalske vrste. 2015. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor (15. maj 2015)
http://www.ds-rs.si/sites/default/files/dokumenti/odg._mop_-_prostozevece_zivalske_vrste.pdf (10. januar 2016)
- ODSEV: Evidenca odškodninskih zahtevkov. 2016. Ljubljana, Agencija RS za okolje in prostor.
<https://sirena.arso.gov.si/odsev/> (8. januar 2016)
- Ohranjanje kotišč netopirjev ob obnovah sakralnih in cerkvenih stavb. 2013. *Sporočila slovenskih škofij*, 7: 141-142
- Oppenheim A. N. 1992. *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*. London, Pinter: 303 str.
- Ošljaj B. 2000. *Človek in narava. Osnove diaforične etike narave*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 261 str.
- Paine S. 1992. *Bats in Churches. Guidelines for the identification, assessment, and management of bat-related damage to church contents (furnishings, fittings, and works of art)*. Ancient Monuments Laboratory Report. London, English Heritage and Natural England: 8 str.
- Papež Frančišek 1. september razglasil za Svetovni dan molitve za skrb stvarstva. 2015. Radio Vatikan, Glas papeža in Cerkve v dialogu s svetom
http://sl.radiovaticana.va/news/2015/08/10/pape%C5%BE_1_september_svetovni_dan_molitve_za_skrb_stvarstva/1164063 (15. september 2016)

- Papež: Vernik ne more stati križem rok. Mora braniti stvarstvo in življenje. 2016. Radio Vatikan, Glas papeža in Cerkve v dialogu s svetom
http://sl.radiovaticana.va/news/2016/09/08/pape%C5%BE_vern%C4%8Dik_ne_more_stat%C4%8D_kri%C5%BEem_rok/1256690 (15. september 2016)
- Petek D. 2014. Interpretacija podatkov - kvalitativna metodologija. V: Raziskovanje v družinski medicini. Klemenc-Ketiš Z., Švab I. (ur.). Ljubljana, Medicinska fakulteta, Katedra za družinsko medicino: 38-44
- Petrinjak A. 2005. Netopirji v omrežju natura 2000. Glej, netopir!, 2, 1: 17 str.
- Petrinjak A. 2014. Mednarodna noč netopirjev 2014. Glej, netopir!, 11, 1: 14-15
- Petty R. 1995. Attitude change. V: Advanced social psychology. Tesser A. (ur.). New York, McGraw-Hill: 542 str.
- Pobuda za pripravo podzakonskega akta, 104. člen ZON in Prilogo 10, Pravilnika o presoji sprejemljivosti vplivov izvedbe planov in posegov v naravo na varovana območja. 2014. Ljubljana, Zavod RS za varstvo narave (17. junij 2014).
- Poplas-Susič T. 2014. Kvalitativna metodologija. V: Raziskovanje v družinski medicini. Klemenc-Ketiš Z., Švab I. (ur.). Ljubljana, Medicinska fakulteta, Katedra za družinsko medicino: 38-44
- Poslanica papeža Frančiška: Uporabimo usmiljenje do našega skupnega doma. 2016. Radio Vatikan, Glas papeža in Cerkve v dialogu s svetom
http://sl.radiovaticana.va/news/2016/09/01/poslanica_pape%C5%BEa_fran%C4%8Di%C5%A1ka_uporabimo_usmiljenje_do_na%C5%A1ega_skupnega_doma/1255032 (15. september 2016)
- Pravilnik o presoji sprejemljivosti vplivov izvedbe planov in posegov v naravo na varovana območja. 2004. Ur. l. RS št. 130/2004
- Pravilnik o primernih načinih varovanja premoženja in vrstah ukrepov za preprečitev nadaljnje škode na premoženju. 2005. Ur. l. RS št. 74/2005
- Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. 2002. Ur. l. RS št. 82/2002
- Presetnik P. 2007. Aktivnosti projekta varstvo dvoživk in netopirjev v regiji Alpe-Jadran med januarjem in septembrom 2007. Glej, netopir!, 4, 1: 6-10
- Presetnik P. 2015. Kratko o razširjenosti in ogroženosti navadnega netopirja (*Myotis myotis*) v Sloveniji. Glej netopir!, 12, 1: 9-11
- Presetnik P., 2008. O tistih, ki letajo v temi. Proteus, 71, 1: 15-19

- Presetnik P., Hudoklin A., Zupančič N. 2010. Varstveni ukrepi za ohranjanje kotišča netopirjev med obnovo cerkve Svetega Duha v Črnomlju - stavbe kulturne dediščine. Varstvo narave, 23: 5-23
- Presetnik P., Knapič T. 2015. First confirmations of the greater noctule bat *Nyctalus lasiopterus* (Schreber, 1780) presence in Slovenia after more than 85 years. Natura Sloveniae, 17, 1: 41-46
- Presetnik P., Knapič T., Podgorelec M., Šalamun A. 2012. Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev 2012: končno poročilo. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 261 str.
- Presetnik P., Knapič T., Podgorelec M., Šalamun A., Cipot M., Lešnik A. 2015. Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2014 in 2015: končno poročilo. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 209 str.
- Presetnik P., Koselj K., Zagmajster M. 2009a. Atlas netopirjev (Chiroptera) Slovenije, Atlas of bats (Chiroptera) of Slovenia. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 152 str.
- Presetnik P., Kumar B. 2012. First record of a cave maternity roost of *Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800) in Slovenia. Natura Sloveniae, 14, 1: 31-34
- Presetnik P., Podgorelec M., Grobelnik V., Šalamun A. 2011. Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2010 in 2011: končno poročilo. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 282 str.
- Presetnik P., Podgorelec M., Grobelnik V., Šalamun A. 2007. Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev: zaključno poročilo. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 251 str.
- Presetnik P., Podgorelec M., Knapič T., Šalamun A. 2014. Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2014 in 2015: prvo delno poročilo. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 87 str.
- Presetnik P., Podgorelec M., Šalamun A. 2013. Odkup in obdelava podatkov monitoringa populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev za leto 2013: končno poročilo. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 110 str.
- Presetnik P., Zagmajster M. 2005. Pod skupno streho z netopirji. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore in Ljubljana, Slovensko društvo za proučevanje in varstvo netopirjev: 2 str.
- Presetnik P., Podgorelec M., Grobelnik V., Šalamun A. 2009b. Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev 2008-2009: zaključno poročilo. Miklavž na Dravskem polju, Center za kartografijo favne in flore: 121 str.

- Prokop P., Fančovičová J., 2013. Does colour matter? The influence of animal warning coloration on human emotions and willingness to protect them. *Animal Conservation*, 16, 4: 458-466
- Prokop P., Fančovičová J., Kubiato M. 2009. Vampires are still alive: Slovakian student's attitudes toward bats. *Anthrozoös*, 22, 1: 19-30
- Prokop P., Tunnicliffe A. D. 2008. "Disgusting" Animals: Primary School Children's Attitudes and Myths of Bats and Spiders. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 4, 2: 87-97
- Radovan M. 2001. Kaj določa vedenje. *Psihološka obzorja*, 10, 2: 101-112
- Randolph R. O. 2005. Christianity and Animals. V: *The Encyclopedia of Religion and Nature* (volume A-J). Taylor B. R. (ed.). London, New York, Continuum: 944 str.
- Rebernik K., Mikuš T. 2014. Ohranjamo kotišča netopirjev v Krajinskem parku Ljubljansko barje. *Mostiščar*, 10, 4: 24 str.
- Regenstein L. G. 1991. Replenish the earth: a history of organized religion's treatment of animals and nature - including the Bible's message of conservation and kindness to animals. London, SCM Press: 304 str.
- Reiter G. 2004. Postnatal growth and reproductive biology of *Rhinolophus hipposideros* (Chiroptera: Rhinolophidae). *Journal of Zoology*, 262: 231-241
- Reiter G., Zahn A. 2006. Bat roosts in the Alpine area: Guidelines for the renovation of buildings. INTERREG IIIB Project habitat Network: 131 str.
<http://www.lsn.tirol.gv.at/en/doc/guidelines.pdf> (12.marec.2014)
- Rokeach M. 1973. The nature of human values. New York, The Free Press: 438 str.
- Ryder D. R. 2000. Animal revolution: changing attitudes toward speciesism. Oxford, New York, Bloomsbury Academic: 224 str.
- Saje A., Baloh B., Baloh U. 2007. Cerkveni poklici in službe. Ljubljana, Slovenska škofovska konferenca: 60 str.
- Sargent G. 1995. Bats in Churches Project. London, The Bat Conservation Trust: 2 str.
- Schultz P. W. 2011. Conservation means behavior. *Conservation Biology*, 25, 6: 1080-1083
- Schwartz S. H. 1992. Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25: 1-65
- Seckerdieck A., Walther B., Halle S. 2005. Alternative use of two different roost types by a maternity colony of the lesser horseshoe bat (*Rhinolophus hipposideros*). *Mammalian Biology*, 70, 4: 201-209

- Serpell J. A. 1996. In the Company of Animals. A Study of Human-Animal Relationships. Cambridge, Cambridge University Press: 316 str.
- Serpell J. A. 2004. Factors influencing human attitudes to animals and their welfare. *Animal Welfare*, 13, 1: 145-151
- Sexton N. R., Stewart S. C. 2007. Understanding knowledge and perceptions of bats among residents of Fort Collins, Colorado. Reston, Virginia, U.S. Geological Survey, Open-file report 2007-1245: 22 str.
<https://pubs.usgs.gov/of/2007/1245/report.pdf> (31. oktober 2015)
- Skaberne B. B., Zagmajster M., Verovnik R., Mohar A., Mlakar P., Likožar L., Stojan Dolar M., Zidar S. 2014. Življenje ponoči: Layman's report: LIFE + Življenje ponoči - izboljšanje naravovarstvenega statusa nočnih živali (nočnih metuljev in netopirjev) z zmanjšanjem vpliva umetne svetlobe na objekte kulturne dediščine (LIFE 09 NAT/SI/000378). Ljubljana, Društvo Temno nebo Slovenije: 14 str.
- Soady A. 2013. EU bat rules 'put future of hundreds of churches at risk'. BBC News (25. julij 2013).
<http://www.bbc.com/news/uk-politics-23043451> (18. maj 2015)
- SSKJ - Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2014. 2. izd. Ljubljana, Cankarjeva založba: 2300 str.
- St John F., A. V., Edwards-Jones G., Jones J. P. G. 2010. Conservation and human behavior: lessons from social science. *Wildlife Research*, 37, 8: 658-667
- Stern P. C. 2000. Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56, 3: 407-424
- Strehovec T. 2015. Letno poročilo Katoliške cerkve v Sloveniji 2015. Ljubljana, Slovenska škofovska konferenca: 116 str.
- Sveto pismo. Slovenski standardni prevod. 1997. Ljubljana, Svetopisemska družba Slovenije: 1952 str.
- Šalaja N. 2016. Programi obiskovanja naravnega rezervata Škocjanski zatok s ciljem spodbujanja odgovornega vedenja do narave: magistrsko delo. (Biotehniška fakulteta). Ljubljana, samozal.: 201 str.
- Tam K. P., Lee S. L., Chao M. M. 2013. Saving Mr. Nature: anthropomorphism enhances connected-ness to and protectiveness toward nature. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49, 3: 514-521
- Taylor B. R. 2005. The Encyclopedia of Religion and Nature (volume A-J). London, New York, Continuum: 944 str.

- Thompson T. L., Mintzes J. J. 2002. Cognitive structure and the affective domain: on knowing and feeling in biology. *International Journal of Science Education*, 24, 6: 645-660
- Tome D., Vrezec A., Bordjan D. 2013. Ptice Ljubljane in okolice. Ljubljana, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za varstvo okolja: 197 str.
- Torkar G. 2006. Vpliv učiteljevih vrednot na njegovo vzgojno izobraževalno delovanje na področju varstva narave: doktorska disertacija. (Biotehniška fakulteta). Ljubljana, samozal.: 182 str.
- Torkar G., McGregor S. L. T. 2010. Transdisciplinarity and nature conservation. V: *Narava in človek: zbornik prispevkov*. Hrast A., Mulej M. (ur.). Maribor, IRDO - Inštitut za razvoj družbene odgovornosti: 1-8
- Torkar G., Mohar P., Gregorc T., Nekrep I., Hönigsfeld M. A. 2010. The conservation knowledge and attitudes of teenagers in Slovenia toward the Eurasian Otter. *International Journal of Environmental & Science Education*, 5, 3: 341-352
- Torkar G., Zimmermann B., Willerbrand T., 2011. Qualitative interviews in human dimensions studies about nature conservation. *Kvalitativno intervjuvanje na področju raziskovanja družboslovnih vidikov naravovarstva*. *Varstvo narave*, 25: 39-52
- Trampuš T. 2015. Morski datlji? Ne, hvala! - primer strateškega komuniciranja varstva narave. *Varstvo narave*, 28: 5-25
- Tratnik M. 2002. Osnove raziskovanja v managementu. Koper, Visoka šola za management v Kopru: 93 str.
- Tupinier D. 1989. *La chauve-souris et l'homme*. France, L'Harmattan: 218 str.
- Tuttle M. D. 1976. Population ecology of gray bat (*Myotis grisescens*) - factors influencing growth and survival of newly volant young. *Ecology*, 57, 3: 587-595
- Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000). 2004. Ur. l. RS št. 49/2004
- Uredba o razvrščanju objektov glede na zahtevnost gradnje. 2013. Ur. l. RS št. 18/2013
- Uredba o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah. 2004. Ur. l. RS št. 46/2004
- Valenčič R. 2016. »Cerkveni dokumenti glede živali v cerkvenih stavbah«. Ljubljana, Župnija Trnovo (ustni vir, 24. februar 2016)
- van der Ree R., McCarthy M. A. 2005. Inferring persistence of indigenous mammals in response to urbanisation. *Animal Conservation*, 8, 3: 309-319
- Verissimo D. 2013. Influencing human behavior: an underutilised tool for biodiversity management. *Conservation Evidence*, 10, 1: 29-31

- Visković N. 1996. Životinja i čovjek, Prilog kulturnoj zoologiji. Split, Knjiženi krug: 518 str.
- Voigt C. C., Kingston T. 2016. Bats in the Anthropocene. V: Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world. Voigt C.C., Kingston T. (ur.). Cham, Springer International AG: 1-9
- Voigt C. C., Pheleps K. L., Aguirre L. F., Schoeman M. C., Vanitharani J., Zubaid A. 2016. Bats and Buildings: The Conservation of Synanthropic Bats. V: Bats in the Anthropocene: conservation of bats in a changing world. Voigt C.C., Kingston T. (ur.). Cham, Springer International AG: 427 - 462
- Wanger T. C., Darras K., Bumrungsri S., Tschardt T., Klein A. M. 2014. Bat pest control contributes to food security in Thailand. *Biological Conservation*, 171: 220-223
- White R., Fischer A., Hansen H. P., Varjopuro R., Young J., Adamescu M. 2005. Conflict management, Participation, Social learning and Attitudes in Biodiversity Conservation: Project no. GOCE-CT-2003-505298 ALTER-Net: WPR4-2005-03: 48 str. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.133.6112&rep=rep1&type=pdf> (25. februar 2015)
- Wilkinson G. S., South J. M. 2002. Life history, ecology and longevity in bats. *Aging Cell*, 1, 2: 124-131
- Williams K. J. 2014. The effect of positive verbal information on reducing fears about bats in school-aged children: PhD Dissertation. USA, Walden University: 140 str.
- Williams L. M., Brittingham M. C. 1997. Selection of maternity roosts by big brown bats. *Journal of Wildlife Management*, 61, 2: 359-368
- Wooley D. 2015. Bats in Belfries (and Naves and Chancels). *Ecclesiastical Law Journal*, 17, 1: 41-46
- Zadnikar M. 1973. Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti 1. Celje, Mohorjeva družba: 238 str.
- Zagmajster M. 2005. Netopirji v legendah in vražah. *Glej netopir!*, 2, 1: str. 37-38
- Zagmajster M. 2011. Raziskovanje netopirjev v okviru projekta Življenje ponoči v letu 2011. *Glej, netopir!*, 8, 1: 2-8
- Zagmajster M. 2016. »Pripombe SDPVN na osnutek Pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot«. Ljubljana, Biotehniška fakulteta (ustni vir, 1. avgust 2016)
- Zahn A. 1999. Reproductive success, colony size and roost temperature in attic-dwelling bat *Myotis myotis*. *Journal of Zoology*, 247, 2: 275-280
- Zakon o ohranjanju narave. 2004. Ur. l. RS št. 96/2004

- Zakon o ratifikaciji Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah (MKDIOZ). 2004. Ur. l. RS - MP št. 17/2004
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu selitvenih vrst prosto živečih živali (MKVSPVZ). 1998. Ur. l. RS - MP št. 18/1998
- Zakon o ratifikaciji Sporazuma o varstvu netopirjev v Evropi (MVNE). 2003. Ur. l. RS - MP št. 22/2003
- Zakon o stavbnih zemljiščih. 1984. Ur. l. SRS št. 18/1984
- Zakonik cerkvenega prava (Codex iuris canonici): razglašen z oblastjo papeža Janeza Pavla II. 2007. Ljubljana, Družina, 765 str.
- Zakonu o graditvi objektov. 2004. Ur. l. RS št. 102/2004
- Zimmerman L. K. 1996. The development of an environmental values short form. *Journal of Environmental Education*, 28, 1: 31-37
- Žižek L., Pirnat J. 2011. Odnos javnosti do gozdov v mestih na primerih Rožnika in Golovca v Ljubljani. *Gozdarski vestnik*, 69, 2: 91-98, 115-118
- Žnidarič S., Mavri U. 2016. Analiza odškodninskih zahtevkov za škodo, ki so jo povzročile živali zavarovanih prosto živečih živalskih vrst v letu 2014. Ljubljana, Agencija RS za okolje: 26 str.

ZAHVALA

Zahvaljujem se staršem, ki so mi omogočili, da si utiram svojo lastno pot in mi stojijo ob strani. Hvala moji dragi družini.

Hvala Zavodu RS za varstvo narave, kjer sem se več kot deset let kalila v naravovarstvu in v okviru katerega sem lahko izvedla empirični del naloge. Še posebej hvala vsem sodelavcem na OE Ljubljana in drugim, ki so potrjevali moja prizadevanja za varstvo netopirjev. Hvala Andreju Hudoklinu in Primožu Presetniku, ki ju občudujem pri delu z netopirji in sem se imela priložnost od njiju učiti.

Hvala vsem župnikom, ki so sodelovali v raziskavi in s katerimi je pogovor poleg varstva netopirjev zašel tudi na druga področja ter obogatil moje poglede na svet.

Hvala mentorici dr. Maji Zgamažster in somentorju prof. dr. Dragu Kosu za komentarje, pogovor in napotke za izboljšanje naloge. Hvala tudi komisiji za hiter in učinkovit pregled naloge.

Zahvaljujem se dr. Urši Lamut, s katero sva skvačkali kakšno besedo o analizi. Za pomoč pri oblikovanju naloge se zahvaljujem dr. Benjaminu Kralju. Za lekturo hvala Urški Galien.

Zahvaljujem se tudi vsem prijateljicam in prijateljem, ki so verjeli vame in tudi tistim, ki včasih niso.

Še posebej pa se zahvaljujem Andrejki. Študijski čas brez ovinkov in vmesnih postaj bi bil verjetno manj zanimiv. Hvala, da sva to pot prehodili z ramo ob rami in se podprli, ko je bilo težko!

In ne nazadnje hvala pokojnemu prijatelju, vedno spodbujajočemu dr. Bojanu Erhartiču, ki mi je v svojem zadnjem sporočilu napisal: »samo šišmišarsko mag. nalogo še napišeš in bo zmaga popolna.«

PRILOGE

Priloga A - Okvirna vprašanja za intervju

Tema 1: Znanje o netopirjih in zatočiščih netopirjev

Poznavanje biologije netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvi

1. Kaj veste o netopirjih?
2. Ali veste, kje živijo netopirji?
3. Zakaj menite, da si netopirji izberejo cerkve za svoja zatočišča?
4. Ali veste, v katerih cerkvah so pri vas netopirji in kakšno je stanje njihovega habitata?

Poznavanje ohranitvenih ukrepov

5. Menite, da se z ohranitvenimi ukrepi lahko ohranja cerkvena stavba v dobrem stanju in hkrati v njej ohranjamo netopirji?
6. Kateri so taki ohranitveni ukrepi, ki bi jih dopuščali v cerkvi?
7. Predlagate še kakšne druge ohranitvene ukrepe za varstvo netopirjev?

Poznavanje zakonodaje v zvezi z netopirji in njihovimi zatočišči v cerkvah

8. Ali poznate pravni status netopirjev?
9. Kaj menite o tem, da je tudi zaradi zakonodaje potrebno ohranjati netopirje in zatočišča netopirjev v cerkvah?
10. Kakšen je postopek pri menjavi strehe glede pridobivanja soglasij in upoštevanja zakonodaje?
11. Ste seznanjeni z objavo v Sporočilih slovenskih škofij glede sodelovanja z ZRSVN pri vzdrževalnih delih in obnovah?

Poznavanje mitov in vraževerja o netopirjih

12. Ali poznate kakšen mit oz. rek ali vraževerje o netopirjih?
13. Verjamete v to?

Tema 2: Odnos do netopirjev in varstva zatočišč netopirjev v cerkvah

Odnos do netopirjev v skladu s tipologijo odnosa do živali

14. Kakšni se vam zdijo netopirji po videzu?
15. Kaj občutite ob njih, če jih vidite?
16. Ali se vam zdijo netopirji zanimivi? oz. Kaj vas najbolj pritegne pri njih?
17. Kaj vas najbolj odvrne od njih?
18. Kako bi opisali vašo skrb do netopirjev?
19. Vidite kakšno korist od netopirjev? Oz. Zakaj so koristni netopirji?
20. Ali si netopirji zaslužijo, da dobro ravnamo z njimi, jih ne mučimo?

Odnos do varstva netopirjev in njihovih zatočišč v cerkvi

21. Kakšen je odnos do živali in varstva narave v bibličnem okvirju? Ali veste, da so netopirji omenjeni v Svetem pismu?
22. Kaj menite o varstvu netopirjev in njihovih zatočišč v cerkveni stavbi?
23. Kako mislite, da netopirji vplivajo na cerkveno stavbo?

Tema 3: Izkušnje in vedenje v zvezi z netopirji in varstvom zatočišč netopirjev v cerkvi

Izkušnje v zvezi z netopirji

24. Ste imeli že kakšno izkušnjo z netopirji kot otrok?
25. Ste imeli kakšno izkušnjo z netopirji v cerkvi?

Izkušnje glede sodelovanja z naravovarstvenimi (vladnimi in nevladnimi)

26. Kakšne imate izkušnje z naravovarstveniki (popisovalci, ZRSVN, SDPVN, ...) pri ohranjanju zatočišč netopirjev v cerkvah?

Ravnanje v zvezi z varstvom zatočišč netopirjev v cerkvah in ohranjanjem cerkve

27. Kaj je bil glavni razlog za zamreženje preletnih odprtín oz. okrnjenje/uničenje ketišč?
28. Kdo je odgovoren za okrnjenje/uničenje ketišč netopirjev?
29. Kaj bi za vas predstavljalo največjo oviro pri prenovi strehe ob dejstvu, da so v cerkvi netopirji?

Tema 4: Varstvo zatočišč netopirjev v cerkvah

Varstvo netopirjev in zatočišč netopirjev v cerkvah v prihodnje

30. Kako bi si želeli sodelovanja z ZRSVN in popisovalci netopirjev v prihodnje?
31. Kaj bi vam koristilo pri obnovi/ vzdrževalnih delih za naprej; smernice?
32. Kaj menite o morebitni označitvi ketišč netopirjev v cerkvi?
33. Kaj menite o papeževi okrožnici »*Laudato si'*«? Kako mislite, da bo papeževa okrožnica vplivala na spreminjanje odnosa in ravnanja do narave?
34. Imate kakšne skrbi ali predlagate kakšne rešitve glede zatočišč netopirjev v cerkvah?

Priloga B - Kodirna tabela za naklonjene župnike

(v elektronski obliki priloženo na CD)

Priloga C - Kodirna tabela za odklonilne župnike

(v elektronski obliki priloženo na CD)

Priloga D - Število odgovorov intervjuvancev

Okvirna vprašanja za intervju	št. odg. naklonjenih župnikov	št. odg. odklonilnih župnikov
1. Kaj veste o netopirjih?	9	10
2. Ali veste, kje živijo netopirji?	10	10
3. Zakaj menite, da si netopirji izberejo cerkve za svoja zatočišča?	10	10
4. Ali veste, v katerih cerkvah so pri vas netopirji in kakšno je stanje njihovega habitata?	9	10
5. Ali poznate kakšen mit oz. rek ali vraževerje o netopirjih?	10	11
6. Verjamete v to?	10	11
7. Menite, da se z ohranitvenimi ukrepi lahko ohranja cerkvena stavba v dobrem stanju in hkrati v njej ohranjamo netopirji?	10	11
8. Kateri so taki ohranitveni ukrepi, ki bi jih dopuščali v cerkvi?	10	11
9. Predlagate še kakšne druge ohranitvene ukrepe za varstvo netopirjev?	10	11
10. Ali poznate pravni status netopirjev?	9	9
11. Kaj menite o tem, da je tudi zaradi zakonodaje potrebno ohranjati netopirje in zatočišča netopirjev v cerkvah?	7	8
12. Kakšen je postopek pri menjavi strehe glede pridobivanja soglasij in upoštevanja zakonodaje?	9	11
13. Ste seznanjeni z objavo v Sporočilih slovenskih škofij glede sodelovanja z ZRSVN pri vzdrževalnih delih in obnovah?	8	9
14. Kakšni se vam zdijo netopirji po videzu?	6	7
15. Kaj občutite ob njih, če jih vidite?	8	11
16. Ali se vam zdijo netopirji zanimivi? oz. Kaj vas najbolj pritegne pri njih?	9	10
17. Kaj vas najbolj odvrne od njih?	8	11
18. Kako bi opisali vašo skrb do netopirjev?	5	3
19. Vidite kakšno korist od netopirjev? oz. Zakaj so koristni netopirji?	10	8
20. Ali si netopirji zaslužijo, da dobro ravnamo z njimi, jih ne mučimo?	2	7
21. Kakšen je odnos do živali in varstva narave v bibličnem okviru? Ali veste, da so netopirji omenjeni v Svetem pismu?	9	7
22. Kaj menite o varstvu netopirjev in njihovih zatočišč v cerkveni stavbi?	10	9
23. Kako mislite, da netopirji vplivajo na cerkveno stavbo?	10	10
24. Ste imeli že kakšno izkušnjo z netopirji kot otrok?	7	9
25. Ste imeli kakšno izkušnjo z netopirji v cerkvi?	10	11
26. Kakšne imate izkušnje z naravovarstveniki (popisovalci, ZRSVN, ...) pri ohranjanju zatočišč netopirjev v cerkvah?	10	10
27. Kaj je bil glavni razlog za zamreženje preletnih odprtih oz. okrnjenj/uničenj kotešč?	0	11
28. Kdo je odgovoren za okrnjenje/uničenje kotešč netopirjev?	0	9
29. Kaj bi za vas predstavljalo največjo oviro pri prenovi strehe ob dejstvu, da so v cerkvi netopirji?	10	9
30. Kako bi si želeli sodelovanja z ZRSVN in popisovalci netopirjev v prihodnje?	9	10
31. Kaj bi vam koristilo pri obnovi/ vzdrževalnih delih za naprej; smernice?	9	10
32. Kaj menite o morebitni označitvi kotešč netopirjev v cerkvi?	3	5
33. Kaj menite o papeževi okrožnici »Laudato si'«? Kako mislite, da bo papeževa okrožnica vplivala na spreminjanje odnosa in ravnanja do narave?	9	10
34. Imate kakšne skrbi ali predlagate kakšne rešitve glede zatočišč netopirjev v cerkvah?	10	11